

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2020

Bc. Lucie Pospíšilová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

VZDĚLÁVÁNÍ VE VĚZNICÍCH V ČR JAKO SOUČÁST PENITENCIÁRNÍ
PÉČE

„Magisterská diplomová práce“

Obor studia: Andragogika

Autor: Bc. Lucie Pospíšilová

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Skopal, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „*Vzdělávání ve věznicích v ČR jako součást penitenciární péče*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Brně dne

Podpis

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu magisterské práce panu PhDr. Odřejovi Skopalovi, Ph.D., za vedení práce, cenné rady a trpělivost při tvoření této práce. Dále bych ráda poděkovala mému milovanému manželovi za výraznou pomoc a podporu po celou dobu studia, synům Matějovi a Vojtěchovi. A musím zmínit i poděkování Mgr. Aulické, Bc. Farkašové, zaměstnancům Vězeňské služby ČR a všem, kteří se mnou celé moje studium studovali virtuálně.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Lucie Pospíšilová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Andragogika
Obor obhajoby práce:	Andragogika
Vedoucí práce:	PhDr. Ondřej Skopal, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Vzdělávání ve věznicích v ČR jako součást penitenciární péče
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá systémem vzdělávání odsouzených ve věznicích v ČR. Hlavní výzkumnou otázkou je to, zda současné podmínky výkonu trestu odnětí svobody v ČR zajišťují dostatečný prostor pro vzdělávání jako součást penitenciární péče o odsouzené. Tuto otázku práce zkoumámejprve v rovině teoretické. V ní analyzuje normativní a institucionální rámec vzdělávání, zabývá se tím, zda systém vzdělávání sleduje resocializační a reintegrační funkci po propuštění a zda a jak je kladen důraz na motivaci odsouzených. Následuje praktická část založená na výsledcích terénního výzkumu, který byl realizován ve dvou věznicích, Věznici Rapotice a Věznici Kuřim.
Klíčová slova:	Vzdělávání; vězeňství; penitenciaristika; resocializace; reintegrace; motivace; Vězeňská služba ČR.
Title of Thesis:	Prison Education in the Czech Republic as a Component of the Penitentiary Treatment

Annotation:	The master thesis deals with the educational system in prisons in the Czech Republic. The main research question is the issue whether the current conditions of the imprisonment maintain a sufficient room for education as a part of the penitentiary treatment. This issue is primarily studied on the theoretical level. It presents the analysis of normative and institutional framework of education, deals with the question whether the educational system pursues the function of re-socialization and re-integration of the released persons and examines whether and how the motivation is employed in the system. The theoretical part is followed by the practical one based on the outcome of the field research that has been carried out in two Czech prisons, the Prison Facility in Rapotice and Kuřim.
Keywords:	Education; prison service; punishment science; re-socialization; re-integration; motivation; the Prison Service of the Czech Republic
Názvy příloh vázaných v práci:	Příloha 1: informovaný souhlas Příloha 2: souhlas s provedením výzkumu v organizaci Příloha 3: přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Rapotice Příloha 4: přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Kuřim Příloha 5: přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznice Kuřim Příloha 6: přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznice Rapotice Příloha 7: Obsah kurzů Rapotice Příloha 8: Obsah kurzů Kuřim
Počet literatury a zdrojů:	59
Rozsah práce:	143 s. (129 316 znaků s mezerami)

OBSAH

Anotace	4
Úvod.....	8
1 Teoretická část.....	13
1.1 Vymezení základních pojmů – penologie, penitenciaristika a penitenciární pedagogika.....	13
1.2 Výchova a vzdělávání jako součást humanizace vězeňství	18
1.3 Normativní a institucionální rámec výkonu trestu odnětí svobody v ČR	25
1.4 Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR.....	39
1.5 Motivace ke vzdělávání ve výkonu trestu	55
2 Praktická část.....	62
2.1 Cílapředmět terénního výzkumu	62
2.2 Metodologie výzkumu a výběr respondentů	63
2.3 Etické aspekty výzkumu.....	65
2.4 Vzdělávání ve věznici Rapotice	66
2.5 Vzdělávání ve věznici Kuřim.....	73
Závěr	78
Seznam zkratk.....	85
Seznam literatury a zdrojů.....	86
Seznam právních předpisů a dokumentů	89

Seznam příloh.....	92
Příloha 1: Informovaný souhlas	92
Příloha 2: Souhlas s provedením výzkumu v organizaci.....	93
Příloha 3: Přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Rapotice .	94
Příloha 4: Přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Kuřim	108
Příloha 5: Přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznice Kuřim ...	117
Příloha 6: Přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznice Rapotice	120
Příloha 7: Obsah kurzů Rapotice	123
Příloha 8: Obsah kurzů Kuřim	132

Motto:

Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost.

(Winston Churchill)

Dnes je to legrace bejtzavřenej... žádný čtvrcení, žádný španělský boty, kavalce máme, stůl máme, lavici máme, nemačkáme se jeden na druhýho, polévku dostanem, chleba nám dají, džbán vody přinesou, záchod máme přímo pod hubou. Ve všem je vidět pokrok...Právě dokončil obhajobu moderního věznění občanů...

(Jaroslav Hašek, Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války)

Úvod

Věznice a vězeňství náležejí podle sociologické teorie k tzv. totálním institucím, které komplexně obepínají životy těch, jež jsou v těchto institucích umístěni a vykonávají trest odnětí svobody (Keller, 1996, s. 130). Totální proto, že neumožňují jednotlivci svobodně instituci opustit, doslova určují v průběhu pobytu veškerý život jednotlivce a současně výrazně eliminují projevy soukromého života (v této instituci je vězeň nucen realizovat veškeré primární či sekundární potřeby, přičemž u některých z nich instituce výrazně omezuje či přímo znemožňuje jejich uspokojování).

Podle klasika zkoumajícího svět totálních institucí Ervinga Goffmana se vězeňství vyznačuje tzv. mortalizací jednotlivce, tj. umrtvením plurality jeho sociálních rolí, které jinak ve svém životě zastával a po propuštění opět bude zastávat. Veškerá existence ve věznicích se odehrává v monotónním prostředí, jehož snahou je zvyknout jednotlivce na jednu jedinou roli, a to roli vězně či chovance (Goffman, 1961, s. 4-5).

Přestože řada závěrů, k nimž Goffman dospěl ve svém výzkumu, je platných neustále, od jeho časů se přece jen situace ve věznicích proměnila.

Humanizace a kladení důrazu nejen na samotný výkon trestu jako individuální sankce, ale na tzv. penitenciární péči, která je zaměřena na individuální prevenci, výrazně proměnila vězeňské prostředí. Moderní vězeňství se více než na utlumení sociálních rolí vězně zaměřuje na svět a role, které jej čekají po opuštění vězeňské cely, tedy na jeho resocializaci a perspektivu společenské integrace. Součástí tohoto působení (či přímo vězeňských strategií) je též zapojení osoby omezené na svobodě do procesu vzdělávání. Cílem je jak smysluplně naplnit časový prostor, který ve věznicích jednotlivci musí strávit, tak jej i připravit na nové sociální role, do nichž se může dostat po propuštění z výkonu trestu.

Vzdělávací programy ve věznicích tak mohou sehrávat pozitivní vliv jak z pohledu širších společenských penitenciárních funkcí, tak i z pohledu vlastního růstu jednotlivce, jemuž po propuštění na svobodu otevírají odlišnou paletu uplatnění. V ideálním případě se obě tyto oblasti působení (společenská a individuální) vzdělávání překrývají a vhodně doplňují.

Ve světě existují k vězeňství velmi rozdílné přístupy, ovlivněné různými faktory – od politického režimu, který v daném státě vládne, přes ekonomické poměry až po historickou zkušenost s vězeňstvím či společenské přesvědčení o tom, co je podstatou výkonu trestu. To je důvod, proč i v demokratických státech založených na myšlenkách právního státu a ochrany lidských práv existují nadále různé modely vězeňství a různé přístupy k penitenciární péči (obecně systémy oscilují mezi dvěma extrémy – trest/péče, punishment/treatment, Bestrafung/Behandlung) (Hála, 2006, s. 8). Tyto rozdíly pak pokrývají i otázku akcentace různých systémů vzdělávání vězňů (i ve státech, které pracují s různými vzdělávacími programy, se lze setkat s různými modely – například ve skandinávských zemích se uplatňuje natolik liberální přístup, který umožňuje vězňům

si individuálně zvolit předmět studia i školu a případně i externě příslušnou školu navštěvovat, v Rakousku či SRN působí ve vězeňství centrální vzdělávací instituce nabízející širokou škálu profesního vzdělávání, například v široké škále učňovských oborů) (Hála, 2006, s. 20-28, 33-35).

S reálným rozvojem vzdělávacího systému vězňů koreluje též vědecký zájem o tyto oblasti. Pokud jde o situaci v ČR, neexistuje doposud jakákoliv centrální a ucelená koncepce vzdělávání ve věznicích. Centralizována je pouze oblast učňovského vzdělávání, a to od roku 1996, kdy MŠMT akreditovalo a zařadilo do soustavy škol Střední odborné učiliště, Učiliště a Odborné učiliště Vězeňské služby ČR. V jiných formách a oblastech vzdělávání stát zatím ponechává tuto problematiku decentralizovanou, založenou na přístupu té které věznice.

V posledních několika letech existovaly toliko dva projekty terciárního vzdělávání vězňů, a to ve Vazební věznici Ruzyně, která spolupracovala s Katolickou teologickou fakultou UK (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2016, s. 26), a ve Vazební věznici v Brně, která byla zapojena do projektu v rámci programu Vzdělání pro konkurenceschopnost společně s Ekonomicko-správní fakultou MU v Brně (rozhovor s ředitelem věznice Mgr. Gáčem dne 13. 4. 2016).

Nicméně s rozsáhlejšími změnami počítá Koncepce vězeňství do roku 2025, schválená v roce 2016 ministerstvem spravedlnosti. Podle ní je cílem státu v této oblasti vytvořit „funkční systém vzdělávání vězněných osob, který je účelně navázán na zaměstnávání vězněných osob a má funkční přesah do období po skončení výkonu trestu odnětí svobody, umožňuje vězněným osobám vzdělávat se v praktických oborech, které s vysokou pravděpodobností naleznou své uplatnění za branou věznice a zabezpečí

vězněné osobě příjem, čímž nemalou měrou přispějí ke snížení recidivy a rizika dluhové pasti.“ (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2016, s. 6).

Vzdělávání vězňů je tak v současnosti v ČR oblastí, která nabízí široké uplatnění pedagogických a andragogických přístupů a otevírá prostor pro andragogický výzkum. To je důvod, proč jsem se rozhodla zvolit toto téma pro zpracování ve své diplomové práci. Cílem práce přitom bude popsat a analyzovat stávající situaci vzdělávání ve věznicích v ČR, její institucionální rovinu a obsahovou stránku, tj. jednotlivé programy vzdělávání. Specificky se přitom zaměřím na motivační stránku, tedy otázku, na jakých motivačních prvcích tyto programy stojí. Sebe-vzdělávání, stejně jako výkon práce, je v současných podmínkách založen na principu dobrovolnosti a vlastního zájmu vězněné osoby, proto motivační prvek představuje stěžejní část těchto programů.

Zvoleného cíle práce se pokusím dosáhnout na základě zodpovězení hlavní výzkumné otázky, která zní: Zajišťují současné podmínky výkonu trestu odnětí svobody v ČR dostatečný prostor pro vzdělávání jako součást penitenciární péče o odsouzené? Tuto hlavní výzkumnou otázku budu zkoumat na základě tří podotázek: 1. Zajišťuje normativní a institucionální rámec vězeňství v ČR dostatečný prostor pro vzdělávání jako součást penitenciární péče? 2. Sleduje systém vězeňského vzdělávání v ČR resocializační a reintegrační funkci? a konečně 3. Zda a jak akcentuje vzdělávací systém ve vězeňství motivační složku?

Tyto otázky bude práce zkoumat nejprve v rovině teoretické: v první části představí stávající teoretické přístupy a dosavadní výzkumy v oblasti vzdělávání vězňů a analyzuje situaci v ČR. Druhá, praktická část práce, vychází z terénního výzkumu, který jsem realizovala ve věznicích v Rapotcích a Kuřimi, které se liší už jen tím, že jedna nabízí možnosti

formálního vzdělávání (Kuřim), zatímco druhá (Rapotice) nikoliv. Tato část je založena na standardizovaných rozhovorech vedených s jednotlivými odsouzenými a osobami (speciálními pedagogy) zodpovědnými za programy vzdělávání, přičemž – jak již bylo uvedeno – se soustředí na analýzu motivační složky vzdělávání.

Realizovaný výzkum byl založen na kombinaci několika kvalitativních metod. Předně šlo o obsahovou analýzu primárních a sekundárních zdrojů. Vlastní výzkum praktického naplňování toho, co vyplývá z písemných dokumentů doposud přijatých v rezortu spravedlnosti, a očekávání zainteresovaných subjektů, byl prováděn formou strukturovaných rozhovorů s vězněnými osobami a dalšími zaměstnanci Vězeňské služby ČR ve Věznici Kuřim a Věznici Rapotice.

1 Teoretická část

1.1 Vymezení základních pojmů – penologie, penitenciaristika a penitenciární pedagogika

Předmětem práce je vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, tedy osob, které jsou omezeny na osobní svobodě v důsledku uloženého trestu. Pro úplnost lze zmínit, že v ČR existují i jiné formy omezení osobní svobody, jako je výkon detence či dočasné omezení svobody v podobě výkonu vazby. Tyto formy omezení osobní svobody sledují jiný účel než výkon trestu odnětí svobody, liší se i způsobem ukládání a přípustnou maximální délkou. S ohledem na to buď neumožňují vzdělávání osob vůbec, nebo jsou založeny na zcela odlišných východiscích a podmínkách, a nebudou proto středem zájmu následujícího výzkumu.

Vzdělávání vězňů je oblastí interdisciplinární, v níž se promítají výsledky několika vědních oborů, a jeho studium se musí o tyto obory opírat. Vedle obecného kompendia psychologie, sociologie, andragogiky a případně práva, jde o průnik oborů specificky studujících trestání, tedy penologie, penitenciární psychologie a penitenciární pedagogiky.

Pojem penologie vychází ze spojení latinského slova poena (trest) a řeckého logos (nauka, věda). Představuje tak vědu o trestu a trestání v nejširším slova smyslu. Podle Popelky (2011, s. 7) penologie „zkoumá účinnost různých druhů trestů, podmínky výkonu trestu, praktické otázky vězeňství, možnosti alternativních trestů, prevenci, recidivu a další“. V užším významu se zabývá toliko tresty vymezenými v trestním zákoníku, v širším smyslu jakýmkoliv opatřeními, která mají povahu a funkci trestu. Rovněž Černíková (2008, s. 7) definuje penologii jako vědní obor, který se zabývá účinky trestu z hlediska volby adekvátního působení – zacházení s pachatelem trestného

činu tak, aby nedocházelo k opakování trestného činu. Podle této autorky je tato základní definice naplňována řadou dílčích předmětů zájmu tohoto oboru: již zmíněné účinky a účinnost trestů a trestání zkoumá prostřednictvím sociálně psychologických procesů, jevů, vztahů a zákonitostí, které vznikají v důsledku aplikace trestu, zabývá se psychosociální a fyzickou realitou pachatele (jeho zdravotní stav, sociální zázemí, věk, dosažené vzdělání), zkoumá přístupy k výchovnému zacházení s vězňenými, aby bylo dosaženo co nejefektivnějšího účelu trestu, zkoumá systém institucí a jejich funkcí při realizaci trestního postihu, zkoumá a hledá i jiné sankce, které by účinně ovlivňovaly chování pachatelů trestných činů, ochranná opatření a alternativní zacházení s pachatelem (Černíková et al., 2008, s. 7). Z výše uvedeného je zřejmé, že penologie využívá poznatky celé řady dalších vědních oborů od pedagogiky, speciální pedagogiky, psychologie, sociologie, sociální práce až po právo či medicínu (Sochůrek, 2007a, s. 8).

Specifickou disciplínou v rámci penologie je penitenciární věda neboli tzv. penitenciaristika, která se zabývá výlučně trestem odnětí svobody (Južl, 2012, s. 5). Jde o nauku o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek a zejména použitých metod, forem a prostředků k nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství, především z penitenciární psychologie, pedagogiky, sociologie a práva (Popelka, 2011, s. 7-8). Její součástí je tedy celá řada aplikovaných subdisciplín, jako jsou penitenciární pedagogika, penitenciární psychologie, penitenciární sociologie a penitenciární medicína. Penitenciární psychologie zkoumá psychickou činnost a její projevy u odsouzených, vliv pobytu ve věznici na jejich psychický

stav, adaptaci na toto prostředí, prožívání atd. (Sochůrek, 2007a, s. 9). Zabývá se však i psychopatologickými projevy, které s výkonem trestu odnětí svobody souvisejí (Fábry, 2006, s. 21-23) a její součástí je i penitenciární diagnostika, která napomáhá zařazování vězňů do různých nápravných skupin a programů (Sochůrek, 2007a, s. 9). Předmětem penitenciární sociologie jsou společenské vztahy uvnitř vězeňského prostředí, a to jak mezi odsouzenými, tak mezi vězeňským personálem a oběma těmito skupinami navzájem.

Konečně penitenciární pedagogika se zabývá výchovným působením na odsouzené a snaží se o jejich aktivní zapojení do procesu resocializace. Tato disciplína je pro naše další zkoumání klíčová, proto se na ni zaměříme detailněji. Jan Sochůrek ji definuje jako aplikovanou pedagogickou vědu, která se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody (Sochůrek, 2007a, s. 39). Předmětem zkoumání je tedy výchovná funkce trestu odnětí svobody. Tato vědní disciplína tak představuje přímou reakci na humanizaci vězeňství a historickou redefinici trestu a jeho účelu, jímž není jen prostá sankce v podobě individuální represe a ochrany zbytku společnosti od pachatele trestné činnosti, ale především převýchova, náprava a individuální prevence. Jedná se o disciplínu, která se snaží nahlížet na trest odnětí svobody jako na příležitost k výchově, jejímž cílem je opětovné zapojení pachatele do společnosti (resocializace a společenská integrace). Jejím obecným cílem je výchova vězněného v souladu se zásadami obecné pedagogiky, která se však musí přizpůsobit podmínkám výkonu trestu odnětí svobody, tedy jeho délce, obecně needukativnímu prostředí, v němž se vězeň nachází (Sochůrek, 2007b, s.37).

Ideálem penitenciární pedagogiky je nalezení formy a intenzity trestu, která je v souladu i s nezbytností (pře)výchovy pachatele. Již samotné přiznání toho, že trest není účelem sám o sobě, ale má plnit další účely a funkce, je projevem moderních (humanitních tendencí) v pojetí trestání. Zatímco v minulosti byla upřednostňována tzv. absolutní (taliační) teorie trestu, podle níž je trest spravedlivou odplatou za trestný čin, a měl by se proto svou povahou podobat povaze provinění (měl by zahrnovat tolik utrpení, bolesti a ztráty, kolik pachatel způsobil oběti – „oko za oko, zub za zub“), a nemá žádný další účel, moderní relativní teorie již s trestem spojují řadu dalších účelů, včetně prevence, jejíž součástí je právě i výchova, a to jak výchova pachatele, tak generální výchovné působení na společnost (Černíková et al., 2008, s. 25). Podrobněji lze pak rozlišit retributivní, deterenční, rehabilitační, eliminační a restituční účel trestu. Zatímco retributivní účel je založen právě na odplatě a způsobení citelné újmy pachateli, deterenční zdůrazňuje odstrašení (odrazení) jednotlivce od páchání trestné činnosti, rehabilitační sleduje nápravu pachatele, eliminační má za cíl dočasnou či trvalou izolaci pachatele od zbytku společnosti a konečně restituční účel sleduje výlučně zájmy poškozeného trestnou činností (Sochůrek, 2007b, s.44).

Například obdobně současná trestněprávní teorie umožňuje podle sféry (individuální/generální) a zaměření trestu (represivní/preventivní) členit účel trestu na individuálně či generálně represivní a individuálně či generálně preventivní (Kratochvíl, 2012, s. 15-19). V moderním trestání jsou pak přítomny všechny tyto účely a složky v určitém poměru (jde o projev tzv. smíšené teorie), na čemž je založena i současná praxe v ČR (Černíková et al., 2008, s. 25; Sochůrek, 2007a, s. 20). Účelem trestu je tak jednak zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti a vychovávat jej k tomu,

aby po výkonu trestu vedl řádný život, ale také chránit společnost před pachatelem a působit výchovně i na ostatní její členy (viz znění § 1 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, který upravuje komplexně podmínky výkonu trestu: „účelem výkonu trestu odnětí svobody je ... působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“).

K posunům ve vnímání vztahu mezi trestem a výchovou dochází i v období recentním, a to právě díky rozvoji penitenciární pedagogiky. Dřívější přístupy totiž vycházely z toho, že samotný trest je jedním ze základních výchovných prostředků a pro převýchovu vězně je tak sám o sobě dostačující (Sochůrek, 2007b, s. 46). Právě rozvoj penitenciární pedagogiky však napomohl změnit tento přístup: trest sám o sobě má převýchovný potenciál, ale negarantuje úspěšnost a efektivitu převýchovy. Tu je třeba hledat v dalších metodách pedagogické práce s vězněm. Tato proměna ve vnímání vzdělávání je obecně odrazem procesu humanizace vězeňství, o němž ještě pojednáme. I v současných podmínkách však platí, že trest naplňuje celou řadu dalších účelů a funkcí, nicméně v moderním vězeňství převládá právě zájem na resocializaci a úspěšném zapojení vězně do běžného společenského života.

1.2 Výchova a vzdělávání jako součást humanizace vězeňství

Akcent na výchovu a vzdělávání jako prvky účelu trestu šel historicky ruku v ruce s požadavky na humanizaci ukládání trestů a jejich výkon. Například Lukáš Dirga, který se zabývá sociologickým přístupem k humanizaci vězeňství, jí rozumí proces, jehož cílem je posílení lidskosti a lidské důstojnosti v represivních vězeňských podmínkách (Dirga, 2018, s. 3). Stejně jako samotná společenská funkce výchovy a vzdělávání, tak humanizace vězeňství byla v historii spojena s osvícenstvím a prosazováním lidských práv. Téma humanity a lidské důstojnosti, jejich definování a dodržování je spojeno právě s epochou modernity (Dirga, 2018, s. 2), která počala v období osvícenství. Byla to právě filozofie osvícenství, která přišla s myšlenkou humanizace trestu a trestání, kterou posléze i začala spojovat s možností převýchovy. Na počátku osvícenecké kritiky trestání tak byl nesouhlas s nepřiměřeností trestů a požadavek proporcionality mezi trestem a trestným činem, který vyústil i v prosazování výchovného pojetí trestu, namísto pojetí represivního, retribučního a izolačního (Černíková et al., 2008, s. 33). Ostatně představitelé osvícenecké filozofie akcentující obecnou roli výchovy a vzdělávání jako Voltaire, Charles Louis Montesquieu, Denis Diderot, Cessare Beccaria nebo Jeremy Bentham jsou současně považováni za zakladatele tzv. klasické kriminologické a penologické školy (Černíková et al., 2008, s. 33). Právě v jejich pojetí došlo k symbióze humanizace vězeňství a vzdělávání.

Prosazování přirozených lidských práv a lidské důstojnosti (*ius naturalismus*) vedl k postupnému prosazení zásady zákonnosti (*Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*) a proporcionality při ukládání trestů. Proces humanizace se pak přirozeně týkal i podmínek samotného věznění – od požadavků na elementární hygienu právě

až po vnímání výkonu trestu odnětí svobody jako možnosti k převýchově. Vratislava Černíková (2008, s. 33-34) uvádí jako doklad tohoto pojetí nápis v průčelí římské káznice sv. Michala z roku 1718: „Trestati nepoctivé je málo, jestliže je výchovou neučíme být poctivými.“

V praxi však došlo k naplňování těchto humanistických představ v podstatě až o století později. Teprve od poloviny 19. století vystupuje do popředí požadavek penitenciární výchovy zaměřené na opětovné začlenění odsouzených do společnosti jako součást tzv. progresivních systémů (progresivní z důvodu, že vězněné osoby procházely v průběhu výkonu trestu různými režimy přísnosti právě na základě převýchovného progresu, a to od režimu nejprísnějšiho až po nejvolnější, tj. od samovazby, přes režim pracovní až po režim vzdělávací, v němž se vězni mohlo dostat formálního vzdělání či vyučení řemeslu. K dalšímu rozvoji progresivních systémů dochází na přelomu 19. a 20. století v podobě posilování účinnějších změn chování vězněných (tzv. penitencie). Právě v tomto období se rozšiřují i možnosti vzdělávání vězňů – vznikají první vězeňské vzdělávací systémy (obsah vzdělávání překračuje jen běžné odstraňování negramotnosti, ale umožňuje získávat různou úroveň profesní přípravy; vzdělávání je organizováno nejen ve věznici, ale i mimo ni; je zaměřeno i na sociální učení tak, aby se zvyšovala možnost společenské integrace po propuštění) (Černíková et al., 2008, s.38 – 40, 44).

Nové impulsy k humanizaci vězeňství jsou spojeny s vývojem po druhé světové válce, konkrétně v reakci na holocaust a zacházení s vězni nacistickým režimem (ostatně nacistický holocaust byl akcelerátorem veškerého prosazování lidských práv po druhé světové válce –Morsink, 1993, s. 359) a z principu humanismu a zajištění lidské důstojnosti se stal vedoucí motiv všech reforem (Dirga, 2018, s. 2). Vedle procesu humanizace

Lze v tomto období sledovat i proces internacionalizace, tj. snahu mezinárodního společenství vytvářet univerzální či alespoň regionální pravidla prosazující lidská práva a důstojnost vězněných osob (k tomu blíže následující kapitole). Obecná východiska této internacionální humanizační tendence lze shrnout do tří axionů: prokazování úcty k základním lidským právům vězně, trestem je již samotné odnětí svobody a nemá být jeho výkonem dále umocňován, nemá být trestem navíc (toto pojetí bývá označováno jako tzv. penalwelfarism – viz Dirga, 2018, s. 30), a konečně cílem trestu je resocializace a reintegrace, která je možná pouze cestou vzdělávání (Hála, 2006, s. 19).

Humanizace výkonu trestu je v současnosti dosahována v maximální míře ve skandinávských zemích, v nichž je věznění založeno na principech normalizace, otevřenosti a odpovědnosti, jejichž uplatnění se vzájemně prolíná. Normalizace znamená snahu přizpůsobit podmínky ve vězení podmínkám života na svobodě, počínaje koncepcí tzv. otevřeného vězení, ponecháním vězněným osobám všech základních a občanských práv (včetně práva na soukromí umístováním vězňů v individuálních ubytovacích prostorách, pokud si tak přejí, přes ponechání mobilních telefonů a přístupu k internetu, používání vlastního civilního oblečení). Princip otevřenosti sleduje odstranění „totálního“ charakteru vězení, v němž je vše naprogramováno a řízeno, což je na jednu stranu omezující, avšak na druhou stranu dává vězni pocit falešného bezpečí, které může po propuštění znamenat zásadní překážku společenské integraci. Tato řízenost je odstraňována větším množstvím volného času, který může vězeň naplnit dle vlastních představ, včetně dosahování formálního vzdělávání vně věznice. Konečně s tím souvisí i princip vlastní zodpovědnosti – namísto paternalistického modelu, v němž se vězni nadiktuje program

zacházení dle výsledků jeho diagnostiky, je to vězeň sám, kdo se podílí na tvorbě tohoto programu. Namísto poskytování „hotelových služeb all-inclusive“ dostává vězeň na den určitou finanční částku na nákup potravin a dalších věcí, s níž si sám hospodaří, vězni jsou odpovědní za úklid prostor atd. (Hála, 2006, s.28).

Přirozeně však platí, že prosazování humanizace má své limity. Současné vězeňství se pohybuje v napětí mezi třemi principy: vedle humanismu je to požadavek na zachování bezpečnosti (jak osob uvnitř věznice, tak i společnosti), který navíc uvnitř společnosti s růstem terorismu či organizovaného zločinu sílí (a některé státy jdou těmito požadavkům na dehumanizaci vstříc – viz podmínky zacházení s vězni v amerických věznicích v Abú Graib či na Guantanamu), a požadavek účinnosti, tedy schopnosti naplnit základní účely trestu a především eliminovat trestní recidivu (Hála, 2006, s. 8). Prostředkem, jak lze dosahovat rovnováhy mezi všemi těmito principy, je individuální a skupinová diferenciací založená na posouzení schopnosti každého vězně dostát výše uvedeným požadavkům (normalizace, otevřenosti a vlastní odpovědnosti).

V podstatě obdobnou trajektorii – byť s určitými odchylkami v období dvou totalitních režimů – si prošly snahy o humanizaci vězeňství také na našem území. K prvním pokusům o zavedení osvícenských idejí došlo již za vlády Marie Terezie (například zakázala torturu) a zejména pak Josefa II. (Sochůrek, 2007a, s. 28). V českých zemích byl osvícenským myšlením ovlivněn kněz, pedagog a reformátor František Josef Řezáč, který se humanizaci vězeňství věnoval jak ve své publikaci snázvem Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců, 1852, tak prakticky, jako duchovní ve Svatováclavské trestnici v Praze (Jůzl, 2012, s. 42-43). Po vzoru osvícenských myslitelů odmítal

retributivní pojetí trestu jako odplaty a naopak zdůrazňoval roli výchovy a vzdělávání vedoucí ke spáse duše provinilého. Pedagog má být přítom veden „úmysly lidumilnými“, má to být však odborník využívající poznatků pedagogiky a nikoliv „užívat náhodného praktikismu“ (Sochůrek, 2007a, s. 29). Také jeho zásluhou vznikl v druhé polovině 19. století v Rakousku-Uhersku poměrně moderní vězeňský systém, založený na diferenciaci vězňů do skupin, jejich zaměstnávání a povinném vzdělávání (pro osoby od 14 do 21 let a pro negramotné do 35 let). Školské vězeňské curriculum odpovídalo obsahu výuky na obecných školách (John, 2010, s. 2). Na přelomu století se základní vzdělávání rozšířilo o praktické rekvalifikační kurzy a učňovské školství, tedy stupeň formálního vzdělávání.

V nastoupeném směru pokračovaly i reformy v již samostatné ČSR po roce 1918. Rozšiřovala se nabídka výučných oborů, byly zakládány vězeňské knihovny, v rámci humanizace byla vězňům zajištěna svoboda korespondence a přijímání návštěv (s frekvencí 14 dní až 6 týdnů). S nadsázkou lze říci, že ČSR se stala v tehdejší době centrem moderní penitenciaristiky, což vyústilo roku 1931 v uspořádání mezinárodní konference v Praze zaměřené na penitenciární péči. Její součástí byl i panel věnující se vzdělávání a vězeňskému školství. Výstupem konference byla celá řada konkrétních doporučení, včetně pravidel časové harmonizace mezi zaměstnáním a vzděláváním (Kafková, 2007, 11-20). Bohužel tyto plány se již po nacistické okupaci nepodařilo realizovat a v jejím průběhu byly veškeré humanizační procesy zastaveny, naopak vězeňská praxe se vrátila hluboko za osvícenství.

Období po roce 1948 je poznamenáno ideologizací vězeňství, stejně jako to platilo pro veškerý společenský život. Trestní právo a vězeňství se stalo jedním z nástrojů represe a politické perzekuce opozice, vězení měla sloužit k

izolaci režimu nepohodlných osob, jejichž pracovní síla byla zneužívána. Byly zřízeny tzv. tábory nucených prací jako zvláštní typ vězeňských zařízení. Ideologická vůdčí roli dělnické třídy na čele s KSCM bylo podřízeno i zatřídování vězňů podle třídně politické příslušnosti a formální vzdělávání bylo nahrazeno osvětovou kulturní činností za vedení tzv. osvětových instruktorů. K dílčí změně došlo v průběhu 60. let na základě zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, jímž byla zrušena třídní diference odsouzených, ve věznicích byly zřízeny funkce vězeňského psychologa a speciálního pedagoga. Pokud jde o systém vzdělávání, byl nastaven jako právo nikoliv povinnost vězně (na rozdíl ovšem od výkonu práce). Odsouzení mohli získat i úplné střední vzdělání, pokud to umožňoval jejich věk, osobní schopnosti a předpoklad délky trestu; vyučování však nesmělo probíhat v pracovní době vězně. Po roce 1968 se kladl důraz na učňovské a odborné střední vzdělávání a tato tendence sílila zejména na přelomu 70. a 80. let, kdy socialistický průmysl postrádal dostatek kvalifikovaných osob, a jejich absence měla být řešena zaměstnáváním vězňů i na kvalifikovanějších pozicích. V roce 1981 tak bylo založeno Střední odborné učiliště Sboru nápravné výchovy, které bylo v roce 1983 zařazeno do soustavy školských zařízení a jehož odloučená pracoviště vznikla při věznicích Rýnovice, Pardubice, Libkovic, Opava, Plzeň, Vinařice a Valdice (John, 2010, s 7). Vedle toho však přetrvávala kulturní a ideová osvěta, která sloužila jako prostředek ideologické indoktrinace – byla například zavedena povinná výchova k občanství či povinná účast na osvětových přednáškách. Na druhou stranu si vězeň nesměl rozšiřovat vzdělání samostudiem, k vypůjčení a četbě jakékoliv literatury se vyžadovalo oficiální povolení (John, 2010, s. 5). Jak uvádí Jan Sochůrek, základním problémem vězeňství byla nadále jeho politizace a byrokratizace, které přetrvávaly až do roku 1989 (Sochůrek, 2007a, s. 30).

S přechodem k demokracii po roce 1989 se změnilo i vězeňství: jeho humanizace se stala středobodem koncepce a reformy, která byla nastartována v roce 1991. Hlavním cílem bylo přiblížení vězeňským modelům ve vyspělých evropských zemích a prostředkem měla být právě humanizace, dále depolitizace, decentralizace a demilitarizace (Dirga, 2018, s. 48). V pořadí druhá Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 v tomto trendu měla pokračovat, avšak samotná Vězeňská služba v hodnocení jejího naplnění z roku 2014 připustila, že k jejímu splnění nedošlo a že dokonce celá tehdejší cesta transformace českého vězeňství je nahlížena jako neúspěšná (Dirga, 2018, s. 48). Nejnovější koncepce vězeňství do roku 2025 uvádí devět základních oblastí rozvoje vězeňství v ČR, včetně vzdělávání, resocializace propuštěných a tzv. postpenitenciární péči. Za základní resocializační nástroj jsou považovány tzv. programy zacházení, které se sestavují na základě individuální diagnostiky každého odsouzeného (podrobněji ke koncepci a programům zacházení viz následující kapitoly).

1.3 Normativní a institucionální rámec výkonu trestu odnětí svobody v ČR

Výkon trestu odnětí svobody probíhá v určitém širším institucionálním prostředí, jímž není pouze konkrétní věznice, do níž je odsouzený k výkonu trestu zařazen, ale celý systém institucí zajišťujících realizaci trestu. Do tohoto širšího institucionálního schématu spadají jak soudy, které ukládají konkrétní tresty a poskytují i ochranu právům osob omezených na osobní svobodě (přitom se nejedná pouze o národní soudy, ale podmínkami výkonu trestu odnětí svobody se zabývá také Evropský soud pro lidská práva, který v těchto případech aplikuje nejčastěji čl. 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který zakazuje smluvním stranám mučení, ponižující či nelidské zacházení), tak exekutivní orgány v čele s ministerstvem spravedlnosti a Vězeňskou službou ČR. Do tohoto širšího schématu lze zařadit i státní zastupitelství, resp. krajské státní zastupitelství, které provádí dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu, a konečně i veřejného ochránce práv, který provádí systematické návštěvy míst, kde se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě veřejnou mocí nebo v důsledku závislosti na poskytované péči, s cílem posílit ochranu těchto osob před mučením, krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním a jiným špatným zacházením. Tato působnost se vztahuje právě i na výkon trestu odnětí svobody a veřejný ochránce se tak stává institucí, která v ČR silně prosazuje principy humanizace (Motejl et al., 2010). Zmínit lze také poradní orgán vlády, jímž je Výbor proti mučení a jinému nelidskému, krutému, ponižujícímu zacházení Rada vlády ČR pro lidská práva, a rovněž v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR existuje Podvýbor pro vězeňství, který je součástí Výboru pro bezpečnost (Motejl et al., 2010, s. 182).

Pravomoci a působnost těchto institucí se řídí celou řadou norem, z nichž některé jsou pouze doporučující (mají povahu tzv. soft law), jiné jsou obecně právně závazné. Obecná východiska těchto pravidel jsou dána na mezinárodní úrovni, ať už nezávaznými doporučeními, nebo závaznými mezinárodními smlouvami.

V této kapitole se zaměřím na obsahovou analýzu těchto dokumentů, z níž vyplyne role jednotlivých institucí ve vztahu k trestu odnětí svobody, jakož i pravidla jeho výkonu. Specificky se pak budu zabývat tím, jak tyto normy a instituce nahlízejí otázku vzdělávání a motivace ke vzdělávání.

K internacionalizaci pravidel pro zacházení s vězni docházelo již na konci 19. století a zásadním milníkem byl vznik tzv. Mezinárodní trestní a penitenciární komise, která se stala široce zastoupeným mezinárodním orgánem, který se zavázal konat kongresy, na nichž by se tato problematika detailně diskutovala. První kongres se konal v roce 1872 v Londýně a jak již uvedeno, jeden z nich byl uskutečněn v roce 1931 také v Praze. Tato komise byla autorem předlohy mezinárodních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, která však byla schválena až v rámci Organizace spojených národů (OSN) v roce 1955 v podobě tzv. Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni (Černíková et al., 2008, s. 48). Tato pravidla byla schválena v roce 1957 rezolucí 663 C (XXIV) Hospodářské a sociální rady OSN. Nejedná se však o právně závazná pravidla, jde pouze o doporučení, která mají státy zapracovat ve své domácí legislativě. Jejich implementací se zabývá a vyhodnocuje ji Hospodářská a sociální rada OSN, která od roku 1955 každých pět let organizuje kongresy o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli. V roce 1990 byly k těmto minimálním pravidlům přijaty tzv. zásady aplikace Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězňenými a konečně celkové revize se tento soubor pravidel dočkal v roce

2015, kdy Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní justici přijala jejich komplexní novelizaci, nazvanou po bývalém prezidentu Jihoafrické republiky tzv. Mandelova pravidla (veřejný ochránce práv, 2015, <https://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/aktuality-z-detenci/aktuality-z-detenci-2015/komise-osn-prijala-revizi-pravidel-pro-zachazeni-s-vezni/>).

Jak původní, tak nyní revidovaná pravidla se věnují i otázce vzdělávání vězňů: státy mají přijmout opatření k dalšímu vzdělávání vězňů, přičemž tento systém má být součástí obecného vzdělávacího systému tak, aby dosažené vzdělání bylo využitelné po propuštění, případně aby v započatém vzdělání mohl vězeň bez problémů pokračovat i na svobodě. Vzdělávání negramotných a mladistvých má být přitom zavedeno jako povinné.

Vedle tohoto souboru pravidel existují další doporučující pravidla přijatá orgány OSN, například Soubor principů pro ochranu všech osob zbavených osobní svobody či uvězněných (rezoluce Valného shromáždění OSN č. 43/173) či Principy pro ochranu mladistvých zbavených svobody (rezoluce VS OSN č. 45/113) nebo tzv. Pekingská pravidla pro výkon trestního soudnictví ve věcech mládeže (rezoluce VS OSN č. 40/33) (Motejl et al., 2010, s. 21). Na půdě OSN byly ovšem přijaty také právně závazné mezinárodní smlouvy, které se dotýkají i postavení vězněných osob, jde především o Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1984, která navázala na rovněž závazný Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966. Obě mezinárodní smlouvy byly podepsány a ratifikovány někdejší ČSSR a jsou závazné i pro ČR (vnitrostátně byly publikovány pod č. 120/1976 Sb. a 143/1988 Sb.). Pravidla obsažená v těchto smlouvách se týkají garancí zacházení s vězni a jsou pojistkou proti porušování lidské důstojnosti

a hrubého porušování lidských práv při omezení osobní svobody, proto se přímo vzdělávání netýkají. Kontrolou dodržování těchto pravidel byl pověřen Výbor proti mučení, v jehož rámci byl Opčním protokolem z roku 2002 zřízen tzv. Podvýbor pro prevenci mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání (SPT), který provádí pravidelné kontrolní návštěvy přímo v zařízeních smluvních stran (ČR opční protokol ratifikovala v roce 2006 a je vyhlášen pod č. 78/2006 Sb. m. s.). Dodržování těchto závazků se realizuje právě i prostřednictvím již zmíněné působnosti veřejného ochránce práv, který představuje národní preventivní mechanismus proti mučení (Motejl et al., 2010, s. 181).

Zacházení s vězni se intenzivně věnuje také evropská regionální organizace, a to Rada Evropy (RE), která rovněž přijala řadu doporučujících pravidel, ale na její půdě členské státy podepsaly a ratifikovaly i řadu závazných mezinárodních smluv. Pokud jde o pravidla povahy „soft law“, tedy pravidla právně nezávazná, jedná se o celou řadu doporučení Výboru ministrů RE, z nichž nejvýznamnějším jsou tzv. Evropská vězeňská pravidla (původně přijatá jako doporučení Rec (87) 3 a revidovaná doporučením Rec (2006) 2). Pro úplnost lze zmínit Usnesení Rec (62) 2 o volebním právu, občanských a sociálních právech vězněných osob a především doporučení Rec(89)12 o vzdělávání ve věznicích.

Evropská vězeňská pravidla představují dokument, který posouvá vězeňství směrem k humanizaci mnohem více než výše uváděná univerzální pravidla přijatá OSN. Východiskem je to, že výkon trestu odnětí svobody je již sám o sobě trestem a nesmí být znásobován jeho podmínkami (pravidla dokonce hovoří o „utrpení“, které je dáno samotnou podstatou uvěznění – viz bod 102.2. pravidel). Pravidla proto vycházejí již zmiňovaného požadavku normalizace, tedy ukládají, aby se život ve vězení co nejvíce

přibližoval pozitivním aspektům života na svobodě. Dalším základním postulátem je resocializace, tj. výkon musí být realizován tak, aby umožnil vězni opětovné začlenění do společnosti. Konečně posledním výchozím principem je zásada humanizace, která se odráží v požadavku, aby jakékoliv opatření činěné vůči vězni ctilo jeho lidskou důstojnost a respektovalo lidská práva. Tato tři východiska se prolínají celými pravidly počínaje požadavky na umístování a ubytování vězňů (upřednostnění práva na soukromí), preferencí vlastního civilního ošacení, poskytování stravy atd.

Požadavek účinné resocializace se pak odráží v konkrétních pravidlech zaměstnávání vězňů a zejména pravidlech pro vzdělávání. Základním nástrojem resocializace je dle pravidel vytváření individuálních plánů pro výkon trestu, na jejichž vypracování se má podílet přímo i vězeň. Tyto plány musejí zahrnovat část věnující se práci vězně, jeho vzdělávání, dalších činností a přípravu na propuštění. Výkon práce nesmí být nikdy ukládán jako kázeňský trest, ale pouze jako součást resocializace. Vězeň by měl mít možnost zvolit si druh práce, kterou chce sám vykonávat, a práce musí mít povahu, která udrží nebo zvýší jeho schopnost po propuštění vydělávat si na obvyklé živobytí (bod 26 pravidel).

Účinnou resocializaci pak sledují i pravidla vzdělávání (body 28 a 106 pravidel). Systém vzdělávání musí být vždy zahrnut do individuálního plánu každého vězně, přičemž přístup ke vzdělávacím programům musejí mít zajištěn všichni vězni, ovšem s ohledem na předpokládanou délku pobytu ve vězení. Pravidla dokonce vzdělávání označují za hlavní součást režimových opatření. Účast na vzdělávání má stejný status jako výkon práce, vězeň proto nesmí být nijak znevýhodněn za svou účast na vzdělávacím programu. Prioritu musí mít vzdělávání negramotných vězňů a vězňů, kteří nedosáhli základní či odborné vzdělání. Vzdělávací programy mají být

co možná nejkompexnější, současně by však měly uspokojovat individuální potřeby vězně a jeho vlastní ambice; jejich součástí musí být i motivace vězně ke zvyšování kvalifikace. Systém vězeňského vzdělávání má být integrován do obecného veřejného výchovně vzdělávacího systému, aby bylo umožněno pokračovat i po propuštění. Rovněž obsah vzdělávání má být zaměřen na resocializaci s cílem „zdokonalovat vyhlídky na vedení zodpovědného života bez zločinnosti“.

Jak již bylo uvedeno, pravidla dále konkretizuje doporučení č. Rec(89)12 o vzdělávání ve vězení. V něm je vzdělávání výslovně označeno za součást humanizace vězeňství a jako nejdůležitější prostředek k usnadnění opětovného zařazení vězně do společnosti. Podle těchto pravidel by mělo vzdělávání zahrnovat základní vzdělávání, profesní vzdělávání, tvořivé a kulturní činnosti, tělesnou výchovu a sporty, sociální výchovu a možnost navštěvovat knihovnu. Mělo by být obdobné jako vzdělávání pro příslušné věkové kategorie ve vnějším světě a rozsah vzdělávacích možností pro vězně by měl být pokud možno co nejširší, přičemž jeho cílem je celkový rozvoj osobnosti v oblasti sociální, ekonomické a kulturní a musí sledovat trendy na pracovním trhu. Vzdělávání nesmí být považováno za méně důležité než práce v rámci vězeňského režimu a vězni nemají být finančně nebo jinak znevýhodňováni v důsledku účasti na procesu vzdělávání. Prioritou je přitom (je-li to z bezpečnostních důvodů možné) účast na vzdělávání ve vnějším prostředí mimo vězení. V případě, že se vzdělávání musí realizovat v rámci věznice, měla by se ho ovšem účastnit vnější společnost, tj. externí vyučující zaměřeni na vzdělávání dospělých.

Obdobně jako na úrovni univerzální přijaly evropské státy také regionální mezinárodní smlouvy, které se týkají postavení vězňů. V rámci Rady Evropy je základním právně závazným dokumentem Evropská úmluva o zabránění

mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1988, která je pro ČR závazná od roku 1996 (vyhlášena pod č. 9/1996 Sb.). Tato úmluva zavedla kontrolní mechanismus reprezentovaný tzv. Evropským výborem pro prevenci mučení (CPT), který obdobně jako SPT provádí preventivní návštěvy v zařízeních, a jeho stanoviska se stávají součástí implementační zprávy.

Tato pravidla jsou rozvedením práv garantovaných v obecnější Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, která byla od roku 1992 závazná již pro ČSFR a je závazná také pro ČR a která obsahuje zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení ve svém čl. 3. Kontrola dodržování práv vyplývajících z této úmluvy je svěřena Evropskému soudu pro lidská práva, který se tak závazně vyjadřuje k podmínkám ve vězeních velmi často. Nejedná se přitom o obecný či preventivní kontrolní mechanismus jako je tomu v případě CPT, ale soud projednává přímo individuální stížnosti vězňů či osob jim blízkých proti konkrétnímu státu. Jeho rozsudky jsou pak závazné nejen v konkrétní věci, ale také „precedenčně“ v jiných obdobných případech (Kmec, Kosař, Kratochvíl, & Bobek, 2012, s. 335). Jeho judikatura je tak cenným zdrojem informací o praktickém naplňování pravidel zacházení s vězni v jednotlivých evropských státech (Motejl et al., 2010, s. 23), a to od požadavků na diferencované umístování vězňů (například rozsudek Rodič a ostatní proti Bosně a Hercegovině ze dne 27. 5. 2008), jejich ubytování (přeplněnost cel – rozsudek Orchowski proti Polsku ze dne 22. 10. 2009, přístup denního světla do cely, poskytování vycházek – např. rozsudek Kuznetsov proti Ukrajině ze dne 29. 4. 2003, hygienické podmínky, přístup ke stravě a vodě – rozsudek Dougoz proti Řecku ze dne 6. 3. 2001, nebo Peers proti Řecku ze dne 19. 4. 2001), specifických podmínek pro tělesně postižené osoby

(rozsudek Price proti Velké Británii ze dne 10. 7. 2001), až po problematiku příkládání pout (Mouisel proti Francii ze dne 14. 11. 2002) atd. (blíže viz Motejl et al., 2010, s. 24 – 34).

S ohledem na to, že základem posuzování stížností je zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení (obecně tzv. špatného zacházení – ill-treatment), což jsou otázky intenzivnějšího zasahování do integrity jednotlivce, nevyjádřil se ESLP ve své judikatuře přímo k problematice vzdělávání vězňů.

Výše uvedené mezinárodní dokumenty jsou implementovány v ČR v řadě domácích právních předpisů, počínaje na ústavní úrovni Listinou základních práv a svobod a konče vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Rovněž české vnitrostátní předpisy upravují garance osobní svobody jednotlivce (čl. 8 Listiny), zákaz mučení krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání (čl. 7 Listiny) či právo na zachování lidské důstojnosti (čl. 10 Listiny). Z hlediska předmětu této práce je podstatné i právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách a podle možností společnosti také na školách vysokých (čl. 33 Listiny).

Rovněž tyto domácí garance lidských práv se odrážejí v právních předpisech nižší právní síly, z nichž nejpodstatnějším je zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, který upravuje komplexně podmínky výkonu trestu. Také ten je založen na východiscích humanity trestu. Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody...a priority resocializace (§ 2 odst. 1 zákona). S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby se podporovaly takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou

k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem (§ 2 odst. 2 zákona).

Zařazování a umisťování vězňů musí ctít princip diferenciacie dle závažnosti spáchaného trestného činu¹ (dle toho se rozlišují věznice s ostrahou, které se dále vnitřně člení na oddělení s nízkým stupněm zabezpečení, se středním stupněm a vysokým stupněm zabezpečení, a věznice se zvýšenou ostrahou) a dle dalších kritérií (odděleně muži a ženy, odsouzení s infekčním onemocněním, dále mladiství od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti, trvale pracovně nezařaditelní, s poruchami duševními a poruchami chování, a tzv. velmi nebezpeční vězni, což jsou osoby odsouzené k výjimečnému trestu, nebo proti nimž je vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin spáchaný během výkonu vazby nebo výkonu trestu, nebo které se v posledních pěti letech pokusily uprchnout nebo uprchly z výkonu vazby nebo výkonu trestu).

¹ V této oblasti došlo v roce 2017 k zásadní změně, a to snížení základních typů věznic v ČR ze 4 (s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou) na 2 (s ostrahou, které se dále vnitřně diferencují, a se zvýšenou ostrahou). Jako jeden z důvodů byla uváděna vhodnější individualizace výkonu trestu, neboť do konkrétního typu věznice je odsouzený zařazován rozhodnutím trestního soudu, který rozhoduje na základě závažnosti činu, avšak nemá k dispozici žádnou osobnostní diagnostiku odsouzeného. Tento nový systém, který je co do typu věznic méně diferencovaný, umožňuje lepší individualizaci výkonu, neboť o zařazení na konkrétní oddělení v rámci věznice s ostrahou již nerozhoduje soud, ale přímo ředitel věznice. Tento systém je tak také flexibilnější a umožňuje pružněji reagovat na individuální situace vězně i v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Přitom práva vězně jsou nadále zajištěna, neboť rozhodnutí ředitele je možné podrobit soudnímu přezkumu ve správním soudnictví (viz důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb.).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody pak upravuje celou škálu práv a povinností vězně od poskytování zdravotní péče, podmínek udržování kontaktu s vnějším světem ve formě písemné korespondence (vězeň je oprávněn korespondovat bez omezení, avšak příslušník vězeňské služby může obsah korespondence kontrolovat, vyjma komunikace s obhájcem a se státními orgány ČR, případně s mezinárodními orgány, které se zabývají ochranou postavení vězňů), užívání telefonu (používat lze pouze telefon určený pro tento účel věznicí) a povolování návštěv (každý odsouzený má právo každý měsíc na návštěvu maximálně 4 blízkých osob současně na dobu 3 hodin; mimořádně lze povolit návštěvu i jiných osob), přijímání tzv. balíčků (jednou za 6 měsíců má vězeň právo přijmou balíček s potravinami nebo věcmi osobní potřeby do hmotnosti 5 kg), peněz a nakládání s nimi (při výkonu trestu je zakázáno u sebe přechovávat finanční hotovost, veškeré náklady a platby se realizují přes bankovní účet zřízený vězni k tomuto účelu).

Základním nástrojem zacházení (režimu) s vězni jsou tzv. programy zacházení,² které se sestavují individuálně pro každého vězně na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Tato komplexní zpráva je vlastně shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, sociálního a lékařského posouzení. Účelem programu je působit na odsouzeného a připravit jej po propuštění na soběstačný život v souladu se zákonem. Součástí programu zacházení je i stanovení pracovní činnosti a vzdělávání, resp. program se musí členit na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů. Mezi povinnosti

² Konkrétním programům zacházení se bude detailně věnovat následující kapitola.

vězně pak patří plnit úkoly určené v programu zacházení – tj. je-li vězni přidělena práce, plnit pracovní činnost, a účastnit se vzdělávacích aktivit. Pokud jde o výkon práce, ta je vězni přidělována buď přímo ve vlastním provozu věznice, nebo smluvně u jiných subjektů, přičemž se přihlíží i k bezpečnostním rizikům spojeným s opuštěním věznice. Pracovní podmínky jsou přitom stejné, jako má zaměstnanec v pracovním poměru dle zákoníku práce.

Oblast vzdělávání je zákonem o výkonu trestu odnětí svobody upravena překvapivě velmi lapidárně: zákon pouze stanoví, že odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo i střední škole, anebo se zúčastnili dalších forem vzdělávání, které jim umožní získat a zvyšovat pracovní kvalifikaci (§ 4 odst. 1 zákona). Zákon připouští i zařazení vězně do denní formy studia, která je pak posuzována stejně, jako by byl vězeň zařazen do práce (§ 4 odst. 2 zákona). Zákon tak ponechává ministerstvu spravedlnosti a Vězeňské službě ČR až nebývale velkou volnost v tom, jaké formy vzdělávání vězňům zajistí, a umožňuje tak velkou diverzitu napříč jednotlivými věznicemi.

Řád výkonu trestu odnětí svobody, který byl přijat ve formě vyhlášky ministerstva, je sice o něco podrobnější, ale i ten ponechává řadu věcí neupravenou a spíše na praxi. Za vzdělávací aktivity řád považuje vzdělávání realizované středním odborným učilištěm, vzdělávání vedené speciálními pedagogy přímo na oddělení výkonu trestu, případně realizované korespondenčně či v síti základních, středních, vyšších odborných a vysokých škol v ČR. Docházka do školy mimo areál věznice je možná pouze na základě povolení ředitele věznice, a to výlučně v odděleních s nízkým nebo středním stupněm zabezpečení věznice

s ostrahou nebo ve věznici pro mladistvé. Ani řád však nestanoví, za jakých podmínek lze tu kterou formu realizovat, a záleží tak na rozhodnutí konkrétní věznice, jakou formu je schopna zajistit a zahrnout do programu zacházení u konkrétního vězně. Nejčastěji se vzdělávání realizuje na odloučených pracovištích Středního odborného učiliště (k tomu v podrobnostech viz následující kapitole).

Jak již bylo uvedeno, výkon trestu odnětí svobody institucionálně zajišťuje Vězeňská služba ČR, která byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, a nahradila předchozí Sbor nápravné výchovy ČR. Vězeňská služba je ozbrojeným bezpečnostním sborem, v jehož čele stojí generální ředitel odpovědný ministrovi spravedlnosti. Jejími vnitřními organizačními jednotkami jsou generální ředitelství, jednotlivé vazební věznice, věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence, dále Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby.

Kromě vlastní správy a střežení věznic odpovídá za podmínky výkonu trestu odnětí svobody. To konkrétně znamená působení (prostřednictvím programů zacházení) na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění. Dále služba provozuje vlastní hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání vězňů a je pověřena zabezpečováním vzdělávání jak vlastního personálu (v Akademii vězeňské služby), tak vězňů prostřednictvím Středního odborného učiliště (konkrétní naplňování vzdělávacích úkolů bude rozebráno v následující kapitole).

Vězeňská služba má v současnosti více než 11.000 zaměstnanců, přičemž vězni jsou rozmístěni ve 35 věznicích (Vězeňská služba ČR, n.d.-a). Konkrétní organizační strukturu zachycuje následující tabulka.

Vězeňská služba ČR	Generální ředitelství
Akademie VS ČR	Střední odborné učiliště
Vazební věznice	Vazební věznice a ÚpVZD Brno
Vazební věznice České Budějovice	Vazební věznice Hradec Králové
Vazební věznice Liberec	Vazební věznice Litoměřice
Vazební věznice Olomouc	Vazební věznice Ostrava
Vazební věznice Praha Pankrác	Vazební věznice Praha Ruzyně
Vazební věznice Teplice	Věznice
Věznice Bělušice	Věznice Břeclav
Věznice Heřmanice	Věznice Horní Slavkov
Věznice Jiřice	Věznice Karviná
Věznice Kuřim	Věznice Kynšperk nad Ohří
Věznice Mírov	Věznice Nové Sedlo
Věznice Odolov	Věznice a ÚpVZD Opava
Věznice Oráčov	Věznice Ostrov
Věznice Pardubice	Věznice Plzeň
Věznice Příbram	Věznice Rapotice
Věznice Rýnovice	Věznice Stráž pod Ralskem
Věznice Světlá nad Sázavou	Věznice Valdice
Věznice Vinařice	Věznice Všehrady
Věznice Znojmo	Detenční ústavy
Vazební věznice a ÚpVZD Brno	Věznice a ÚpVZD Opava

Poměrně velkými kompetencemi při zacházení s vězni je pověřen ředitel konkrétní věznice, který rozhoduje o umístění vězně v konkrétním oddělení, rozhoduje o celé řadě práv a povinností vězně, o jeho kázeňských přestupcích a trestech atd. Některá jeho opatření jsou přezkoumatelná soudy, ovšem nikoliv soudy trestními, ale správními v řízení o žalobách proti rozhodnutím správních orgánů.

Jak již bylo uvedeno, generální ředitel Vězeňské služby je za její činnost odpovědný ministru spravedlnosti, jímž je i jmenován a odvoláván. Ministerstvo spravedlnosti má dále povinnost zajišťovat finanční a materiální podmínky pro plnění úkolů Vězeňské služby (rozpočet služby je součástí rozpočtové kapitoly ministerstva) a vykonává kontrolu dodržování povinností příslušníků služby při zacházení s odsouzenými.

Dozorovými pravomocemi nad výkonem trestu odnětí svobody je pak nadáno krajské státní zastupitelství a kontrolu provádí i již zmíněný veřejný ochránce práv jako národní preventivní orgán proti mučení, nelidskému a ponižujícímu zacházení. Ten vydává po realizaci návštěv v jednotlivých zařízeních zprávy a stanoviska. Tato stanoviska pak přijímá i v rámci své obecné ombudsmanské působnosti, v níž posuzuje stížnosti konkrétních vězňů na zacházení. Tato stanoviska vytvářejí velmi zajímavou kazuistiku k jednotlivým právům a povinnostem vězňů, která je dostupná ve výročních zprávách veřejného ochránce práv, případně ve sbornících – viz například celá kapitola XV ve sborníku stanovisek Vězeňství (Motejl et al., 2010, s. 191-301).

Vzdělávání vězňů je institucionálně zajišťováno přímo organizační složkou vězeňské služby, a to Středním odborným učilištěm, které vzniklo v roce 1994 na základě rozhodnutí ministra spravedlnosti (podrobněji bude o činnosti SOU pojednáno v následující kapitole).

1.4 Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR

1.4.1 Význam vzdělávání vězňů

S ohledem na věk osob, které je možné umisťovat do výkonu trestu odnětí svobody, se vzdělávání realizuje v podobě vzdělávání dospělých. To je například definováno jako proces, v jehož rámci dochází k přenosu informací, dovedností, kultury či zvyků a vytváření znalostí formujících profesní schopnosti a osobnost jedince. Obecně se za vzdělávání dospělých považuje vzdělávání osob starších 18 let, avšak klíčová je spíše skutečnost, že se jedná o osoby již zařazené do pracovního výkonu a aktivně působící na trhu práce (Dvořáková & Šerák, 2016, s. 78-79).

Již samotné vzdělávání dospělých má svá specifika – je zaměřeno především na získání či zvyšování profesní kvalifikace či praktických dovedností, které zvýší možnosti uplatnění na trhu práce, specifická bývá motivace dospělých, způsoby zprostředkování znalostí atd. O to více hrají tato specifika roli v případě vzdělávání vězňů. To je jednak dáno vzdělanostní úrovní vězňů, z nichž většina nedokončila střední či ani základní školu (Sochůrek, 2007a, s. 10), a účelem, který mají vzdělávací aktivity naplnit. Podle Jana Sochůrka má vzdělávání vězňů následující funkce: kultivaci návyků, resocializaci, rekvalifikaci, zamezení recidivy (Sochůrek, 2007b, s. 43-45). Vzdělání vězňů tak oproti vzdělávání dospělých na svobodě sehrává širší společenské poslání – nejde jen o získání či zvýšení profesní kvalifikace, ale také návyků a dovedností, které vyloučí recidivu a zajistí obecnou resocializaci a společenskou integraci. Je to také způsob, který umožňuje vězňům smysluplně využít volný čas, jenž ve výkonu trestu tráví. S ohledem na to je třeba věnovat pozornost nejen formálnímu vzdělávání, které vede v ideálním případě k získání formálního certifikátu o ukončeném stupni vzdělání, ale také neformálnímu vzdělávání, zaměřenému na rozšíření dalších

kompetencí a dovedností (jazykové, informační a další). Svůj význam má pak i informální vzdělávání, resp. samovzdělávání (Beneš, 2014, s. 76-79).

1.4.2 Programy zacházení jako výchozí nástroj vzdělávání vězňů

Výchovný účel trestu je v současných podmínkách v ČR naplňován prostřednictvím tzv. programů zacházení, které mají svou oporu přímo v právních normách. Za základní nástroj resocializace vězně jej označují již evropská vězeňská pravidla, podle nichž se mají vytvářet individuálních plány pro výkon trestu, na nichž se má aktivně podílet přímo i vězeň. Tyto plány musejí zahrnovat část věnující se práci vězně, jeho vzdělávání, dalších činností a přípravu na propuštění. Tento koncept pak převzal i zákon o výkonu trestu odnětí svobody, podle něhož je účelem programu působit na odsouzeného a připravit jej po propuštění na soběstačný život v souladu se zákonem. Součástí programu zacházení je stanovení pracovní činnosti a vzdělávání, resp. program se musí členit na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů (§ 41 zákona).

Podle Černíkové lze výchovný účel trestu vnitřně strukturovat na specifické a individuální cíle. Specifické cíle jsou zaměřeny na odstranění nežádoucích forem chování, utváření a přetváření osobnosti směrem k plnění pozitivních společenských norem a cílů, překonání protispolečenských tendencí, odstranění nežádoucích návyků a umění přizpůsobit se. Individuální cíle se zaměřují na adaptaci, osvojení si vědomostí, dovedností a návyků a přípravu odsouzeného na jeho budoucí život po propuštění (Černíková et al., 2008, s. 150). Domnívám se, že tato teoretická struktura se odráží právě v povinném rozdělení programu zacházení na složku pracovní, vzdělávací, speciálně výchovnou a oblast vnějších vztahů. V tomto směru není obecnému vymezení programů zacházení co vytknout.

Tvorba programů má v praxi několik fází, které rovněž odrážejí teoretické vymezení etap, v nichž se může naplňovat výchovný účel trestu. V předchozí kapitole jsem již uvedla, že individuální program se sestavuje na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti, přičemž zpráva představuje shrnutí výsledků psychologického, pedagogického, sociálního a lékařského posouzení. Jedná se tak o etapu počáteční pedagogicko-psychologické diagnózy, která se zaměřuje na poruchy chování, sklony k deviacím, predelikventní chování (záškoláctví, útěky z domova lhaní, šikana atd.) a jeho vazby na delikvekci (Černíková et al., 2008, s. 150). Následuje etapa výchovného plánování, v němž je třeba stanovit vhodné formy a metody působení (například doplnění základního vzdělání, zařazení do vyučovacího oboru, stanovení zájmové činnosti, ale i činnosti pracovní a jejího oboru). Výstupem této etapy je vytvoření a schválení individuálního programu. J. Paukertová uvádí několik stěžejních zásad pro zpracování programu zacházení: individuální přístup, motivace, přiměřenost, komplexnost, zpětná vazba, cílevědomost, systematickosti, soustavnost a perspektiva (Paukertová & Sochůrek, 2002, cit. dle Černíková et al., 2008, s. 153). Odsouzený může odmítnout přijetí navrženého programu zacházení (slovy řádu výkonu trestu „odmítnout stvrdit podpisem přijetí programu zacházení“), pak je zařazen do programu základního motivačního zacházení, ve kterém se klade důraz pouze na dodržování pořádku a bezpečnosti a vykonávají se pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu vězně.

Další fázi představuje etapa regulace a evaluace výchovného působení, která je zaměřena na plnění programu zacházení a jeho pravidelné vyhodnocování ze strany odborných pracovníků vězeňské služby. V praxi dochází k průběžnému vyhodnocování v závislosti na typu věznice:

jednou měsíčně u mladistvých, jednou za dva měsíce ve výstupních odděleních, jednou za tři měsíce ve věznici s ostrahou a jednou za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou. Každý vězeň je vždy s výsledkem evaluace individuálně seznámen. Dle hodnocení může docházet i k aktualizaci programu dle zjištěného výsledku.

Konečně etapa výsledné pedagogické diagnózy je zaměřena na získání zpětné vazby, tj. zhodnocení připravenosti vězně k opětovné integraci do společnosti a jeho odklonu od páchaní trestné činnosti (Černíková et al., 2008, s. 151). Tato fáze se odehrává na konci pobytu vězně ve výkonu trestu odnětí svobody, resp. by se měla odehrát, a to ideálně s určitým časovým předstihem, před jeho propuštěním. V ideálním případě by se pro vězně měl 3 měsíce před propuštěním zpracovat program zacházení před propuštěním z výkonu trestu (tzv. program výstupního zacházení), který má zohledňovat vytváření podmínek pro samostatný způsob života odsouzeného po propuštění (Biedermanová&Petras, 2011, s. 30). Praxe však ukazuje, že ne vždy je tento ideál naplněn, neboť vězeň může být na základě rozhodnutí soudu podmíněně propuštěn, výkon trestu může být přerušen atd., přičemž v takových případech se nemusí tato konečná etapa vůbec realizovat, případně se realizuje těsně před propuštěním, aniž by byl dostatek času pro skutečné zhodnocení či další reakci. V takových případech se diagnostika předává Probační a mediační službě ČR, která má na starost sledování a kontrolu chování odsouzeného právě v průběhu tzv. zkušební doby, tj. když bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.

Jak již bylo uvedeno, program zacházení je tvořen 5 různými částmi. S ohledem na zaměření práce se další části věnují detailně oblasti vzdělávacích aktivit, ostatní části zmíním pouze ve stručnosti.

Pokud jde o pracovní aktivity, jejich cílem je udržet či získat pracovní návyky, případně si osvojit nové pracovní dovednosti. Práce je pojmána jako součást resocializační strategie, nesmí být vězni nikdy ukládána jako trest. Nelze odhlédnout také od ekonomické stránky věci, neboť vězni nezářídka přicházejí do výkonu trestu odnětí svobody s finančními závazky (platí výživné na děti, jsou povinni k úhradě nákladů trestního řízení, úhradě za obhajobu a platí také náklady výkonu trestu). I tato ekonomická stránka věci nakonec přispívá k snadnější integraci vězně po jeho propuštění, neboť vězeň se tak může vrátit do civilního prostředí bez dluhů, případně i s našetřeným finančním obnosem.

Pracovní činnost je právními předpisy pojmána jako povinnost odsouzené osoby (§ 28 zákona o výkonu trestu odnětí svobody), pokud je odsouzené osobě přidělena práce a není uznána dočasně práce neschopnou, nebo není po dobu výkonu trestu uznána zdravotně nezpůsobilou. K zaměstnání odsouzené osoby u jiného subjektu než věznice je nutný její předchozí písemný souhlas. Současně je zákonem o Vězeňské službě dána působnost provozovat hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Praktický problém je však v tom, zda je vězeňská služba skutečně schopna výkon práce všem vězňům zajistit. Reálná zaměstnanost vězňů se v minulosti pohybovala okolo 60 % (Biedermanová&Petras, 2011, s. 17). Jak uvádí samotná Vězeňská služba ČR, od roku 2015 se jí podařilo dosáhnout markantního navýšení počtu aktivit a projektů vedoucích k zaměstnávání vězňů. Realizovala 40 seminářů v rámci celé ČR na téma zaměstnávání vězňů ve spolupráci se Svazem průmyslu a dopravy ČR, Komorou sociálních podniků, Hospodářskou komorou a Centrem pro podporu podnikání. Výsledkem bylo razantní navýšení počtu zaměstnaných vězňů v roce 2016 (Vězeňská služba ČR, n.d.-c) a v současnosti

některé věznice uvádějí, že naopak nejsou schopny uspokojit zájem podnikatelské veřejnosti (například Stráž pod Ralskem, viz webové stránky jednotlivých věznic). Pracovní činnosti se odehrávají buď ve vnitřních provozech věznice (kuchyně, úklidové služby a údržba, montážní a stavební práce), věznice také provozují vlastní hospodářskou činnost (v oborech dřevovýroba, kovovýroba nebo šití) nebo pronajímají celé výrobní provozy a haly uvnitř střežené části podnikatelům, případně, umožňují-li to bezpečnostní opatření, pracují vězni i vně věznic (nejčastěji v oborech likvidace odpadů, kompletace propagačních materiálů, kompletace elektro výrobků, balení výrobků, sklářská a bižuterní výroba, výroba palet, výroba nábytku, stavební práce).

Speciální výchovné aktivity představují individuální a skupinová pedagogická a psychologická působení na vězně vedená speciálními pedagogy, psychology a dalšími terapeuty (Biedermanová&Petras, 2011, s. 24). Jsou zaměřeny na sociálně-právní poradenství (výcvikové programy zaměřené na hledání práce, finanční a právní gramotnost, zvládání tzv. dluhových pastí atd.), terapeutické programy a trénink zvládání vlastní agresivity. Řada těchto aktivit je v současnosti financována za pomoci strukturálních fondů EU či tzv. Norských fondů. Například v roce 2019 započala realizace dvouletého projektu financovaného z evropských fondů s názvem Kontinuální práce se zadluženým klientem ve výkonu trestu odnětí svobody a po propuštění, který se zaměřuje na vytvoření metodických postupů při práci se zadluženým klientem, jenž využívá služeb sociální práce v době výkonu trestu odnětí svobody a po propuštění. Cílem projektu je zajistit systémový přístup státu a kontinuální sociální práce s klientem, který byl jednak pachatel trestného činu (s přetrvávajícími riziky pro společnost v podobě opakování trestné činnosti) a jednak je osobou

s kumulovanými problémy sociálního charakteru (Vězeňská služba ČR, n.d.-b).

Zájmové aktivity zahrnují individuální i skupinové činnosti opět vedené zaměstnanci vězeňské služby s odborným vzděláním (nemusí se však jednat toliko o pedagogy, ale také absolventy knihovnických škol, osoby se zaměřením na sport atd.), které rozvíjejí u odsouzeného další (mimoprofesní) dovednosti a schopnosti (Biedermanová&Petras, 2011, s. 24). Přirozeně záleží nejen na personálních možnostech té které věznice, ale i jejím vybavení a stavebně-technických podmínkách. Nejčastěji věznice poskytují různé druhy sportovního vyžití, časté jsou rovněž počítačové kroužky, kroužky akvaristické, zeměpisné či hudební.

Konečně oblast utváření vnějších vztahů bývá označována za tzv. sféru extramurální, tj. toho, co se děje za zdmi vězení. Jde o sféru, která má přinejmenším uchovávat kontakt vězně s vnějším světem, tedy vazby k rodině, přátelům a známým. V jejím rámci se řeší rozvržení návštěv, telefonické komunikace s blízkými, možnost návštěv i osob mimo okruh blízkých. V minulosti nabízely některé věznice tzv. kulturně vzdělávací vycházky mimo prostory věznice za doprovodu zaměstnanců věznice nebo zapojení do vnější korespondence s organizacemi věnujícími se zacházení s vězni (například nezisková organizace Maltéžská pomoc poskytovala možnost dopisování vězně s proškolenými dobrovolníky) (Biedermanová&Petras, 2011, s. 29).

Ačkoliv programy zacházení jsou koncipovány jako individuální nástroje resocializace, vyvinula vězeňská služba tzv. standardizované programy zacházení, které jsou zaměřené na určité modelové případy delikvence. Jde o modelové a odzkoušené programy pro vybrané cílové skupiny odsouzených, v nichž je kladen důraz na eliminaci recidivy. Posláním

standardizovaných programů je snižovat nebezpečnost a pravděpodobnost recidivy u odsouzených. Řada těchto programů je ovlivněna zahraniční zkušeností a přebírána z dlouhodobě realizovaných programů v západní Evropě. Tyto programy byly původně upraveny v nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 35/2011, kterým se stanoví pravidla pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody. Vstoupilo v účinnost dne 2. 8. 2011 a od té doby bylo pravidelně novelizováno, resp. do jeho přílohy byly zařazovány nové programy či stávající modifikovány. V roce 2019 bylo toto nařízení zrušeno a plně nahrazeno nařízením generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 13/2019 (Nařízení č. 13, 2019), kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody. Toto nařízení zohlednilo téměř desetileté zkušenosti s uplatňováním standardizovaných programů, přineslo určité dílčí změny a rozšíření nabídky těchto programů. Přehled standardizovaných programů uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 1: Přehled standardizovaných programů zacházení

Název programu	Cílová skupina
3Z	multirecidivisté
GREPP 1	pachatelé násilí na dětech
GREPP 2	pachatelé násilí na dětech
FEDDO	pachatelky násilí na dětech
TP 21 JUNIOR	mladiství
PARDON	pachatelé dopravních nehod
TP KEMP	pachatelé násilí
ZUŘIVEC	pachatelé násilí
Antiagresivní trénink	agresoři bez ohledu na spáchanou trestnou činnost
Výstupní oddíl – Otevřená věznice	vězni zařazení do oddělení s nízkým stupněm zabezpečení věznice s ostrahou před koncem trestu

Zdroj: www.mvcr.cz/realizace-programu-zachazeni-s-odsouzenymi-v-navaznosti-na-jejich-identifikovane-rizikove-oblasti.aspx

Program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se) byl vytvořen ve spolupráci s odborníky z Velké Británie na základě jejich dlouhodobě realizovaného programu Stop, Think and Change. Je zaměřen na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním nebo koncem výkonu trestu. Vede ho vyškolená lektorská dvojice zaměstnanců věznic, zpravidla 2x ročně (na jaře a na podzim). Probíhá ve formě pravidelného sezení jedenkrát týdně vždy v délce maximálně 120 minut, úspěšné absolvování programu předpokládá účast alespoň na 9 sezeních. Vězeň získává certifikát o absolvování. Program je od pilotního odzkoušení v roce 2006 ve věznicích Jirice, Světlá nad Sázavou a Kuřim postupně rozšiřován do dalších věznic: Pardubice, Karviná, Nové Sedlo, Znojmo, Rýnovice, Ostrov, Plzeň, Vinařice, Horní Slavkov, Příbram, Heřmanice, Kynšperk nad Ohří, Stráž pod Ralskem a Rapotice a v červenci 2011 byl začleněn do přílohy nařízení jako standardizovaný program a pokračuje v této formě i podle nařízení z roku 2019.

Program GREPP (z angl. reedukační psychologický program zaměřený na práci s vinou) je intenzivní reedukační program zaměřený na práci s pachateli, kteří byli odsouzeni za trestné činy násilí na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání bez komerčního aspektu). Program je koncipován jako tzv. „program narovnání“, je krátkodobý (7 týdnů) a probíhá dvakrát ročně pro odsouzené zařazené do věznice s dozorem (Věznice Nové Sedlo) a 2x ročně pro odsouzené zařazené do věznice s ostrahou (Věznice Heřmanice), vždy skupinově pro 12 odsouzených v jednom běhu. Je povinnou součástí programu zacházení pro vězně se stanovenou indikací, tedy všech, kteří byli odsouzeni za násilnou trestnou činnost spáchanou na dětech.

Program GREPP 2 je terapeutický program navazující na program GREPP. Je koncipován jako dlouhodobý (10 měsíců) a jeho cílem je snížení rizika recidivy u odsouzených po propuštění. Tento program je již nepovinnou částí programu zacházení a je absolvován pouze se souhlasem vězně.

Program FEDDO je rovněž dlouhodobým terapeutickým programem určeným speciálně pro ženy, které spáchaly násilí na dětech. Je rovněž nepovinnou částí programu zacházení.

Program TP 21 Junior byl původně (před jeho začleněním jako standardizovaného programu) zaměřený na problematiku snižování násilí mezi mladistvými odsouzenými ve Věznici Všehrdy v letech 2008 - 2009. Jde o edukativně-terapeutický program pro mladistvé odsouzené muže. Hlavním cílem programu je motivovat mladistvé odsouzené k vytvoření pozitivního náhledu na nevhodnost řešení konfliktních a zátěžových situací agresivním jednáním, uvědomit si vlastní zodpovědnost za své jednání a porušování zásad společenského chování. Cílovou skupinou jsou mladiství s poruchami chování, kteří se projevují násilnickými sklony a agresivitou v kolektivu ostatních mladistvých odsouzených, případně tendencí k šikanóznímu chování. Tento program je vězni indikován až na základě jeho chování při výkonu trestu, tj. v případech problémového chování vůči ostatním odsouzeným či zaměstnancům věznice, především v případech jednání s prvky násilí a agresivity. V takových případech se stává povinnou součástí programu zacházení bez alternativy. Je realizován v podobě dvanáctitýdenního intenzivního působení ve formě každodenních aktivit, přičemž následující 4 týdny jsou věnovány jeho vyhodnocování.

Program PARDON je programem pro pachatele dopravních nehod, jedná se tedy o program pro odsouzené, jejichž delikt souvisí s problémovým průběhem řídičské praxe. Jde o pachatele závažných dopravních nehod,

odsouzené za přečin ohrožení pod vlivem návykové látky v souvislosti s řízením motorového vozidla, případně za maření výkonu úředního rozhodnutí v souvislosti s dopravou. Hlavním cílem programu je změna problémového chování řidiče, které vedlo k dopravnímu přestupku či trestnému činu v dopravě, a směřuje k formování postojů a osvojení způsobů chování nutných pro bezpečné řízení s cílem minimalizovat opakování páchaní trestných činů v budoucnosti. Jde o intenzivní edukační program v celkové délce 39 hodin, přičemž probíhá vždy minimálně 6 hodin denně. Program původně probíhal ve dvou věznicích vždy dvakrát ročně, přičemž v roce 2012 jím prošlo celkem 32 odsouzených, s celkovým výhledem 48 odsouzených ročně. Program byl vytvořen ve spolupráci s Centrem dopravního výzkumu a je jím nadále dohlížen.

Program TP KEMP je terapeutickým programem pro pachatele (obecného) násilí. Byl vytvořen ve spolupráci se švýcarskými specialisty z Úřadu pro výkon vězeňství Kantonu Curych. Jeho cílem je určení hlavní příčiny rizikovosti odsouzeného jako pachatele domácího násilí a/nebo jiných forem násilného chování, získání adekvátního náhledu na spáchanou trestnou činnost a změna postojů souvisejících s pácháním trestné činnosti. Cílovou skupinou jsou výlučně muži.

Program ZUŘIVEC byl vytvořen až v roce 2017 v rámci projektu „Projekty zranitelných skupin ve věznicích a vzdělávání zaměstnanců vězeňské služby“, financovaného z tzv. Norských fondů. Jde o krátkodobý skupinový program pro odsouzené muže i ženy, kteří spáchali násilnou trestnou činnost. Je zaměřen na vytvoření náhledu na problémové chování, příčin a souvislostí násilného chování, které vedlo k páchání trestné činnosti. Program zahrnuje úvodní sezení, v jehož rámci je frekventant seznámen s problematikou násilí a jeho zvládnutí, následuje shlédnutí filmu Zuřivec,

přičemž minimálně jedna jeho scéna je podrobena skupinovému rozboru, následuje skupinová diskuse.

Program Antiagresivní trénink je krátkodobý intervenční program, vytvořený rovněž až v roce 2017, zaměřený na sebezpoznání vězně v oblasti vlastního chování, adekvátnosti reakcí, verbální a fyzické agrese a tréninku seberegulačních mechanismů chování, zvládnání stresu a frustrace. Je určen mužům i ženám bez ohledu na spáchanou trestnou činnost, v jejichž životě hraje roli nezvládnání agresivity.

Konečně program Výstupní oddíl – Otevřená věznice je určen vězňům těsně před propuštěním z výkonu trestu a zaměřuje se na posilování osobní odpovědnosti a přibližování prostředí výkonu trestu civilnímu životu.

1.4.3 Možnosti formálního vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR

Jak již bylo uvedeno, občané ČR mají podle čl. 33 Listiny základních práv a svobod ústavně zaručené právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách a podle schopností jednotlivce a možností společnosti i na vysokých školách. Toto právo občan neztrácí ani při výkonu trestu odnětí svobody, je pouze modifikováno podmínkami výkonu trestu (Motejl et al., 2010, s. 94). Stát má proto povinnost zajistit vězňům přístup k formálnímu vzdělání, samozřejmě v závislosti na podmínkách výkonu trestu. Za tím účelem bylo zřízeno Střední odborné učiliště jako organizační součást vězeňské služby začleněné přímo pod generální ředitelství služby, které bylo zřízeno v roce 1994, a v roce 1996 bylo ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy zařazeno do sítě škol, čímž získalo oprávnění vydávat vysvědčení a výuční listy jako kterákoliv jiná akreditovaná škola v ČR,

a je tak zajištěna možnost pokračovat ve studiu stejného oboru i po propuštění na jiné škole (SOU však nabízí dokončení vzdělání i po propuštění, Motejl et al., 2010, s. 95). Na výstupních dokumentech absolventů se neuvádí, že vzdělání probíhalo v rámci výkonu trestu odnětí svobody, aby vězeň nebyl v dalším profesním životě jakkoliv stigmatizován (Motejl et al., 2010, s. 94). SOU je dislokováno v Praze, avšak vzdělávání v praxi probíhá prostřednictvím odloučených pracovišť – školských vzdělávacích středisek (ŠVS), která jsou zřizována v jednotlivých věznicích. Těch bylo v roce 2008 zřízeno 8 a jejich počet se zvýšil až na současných 9. Každé ŠVS nabízí jiný okruh učebních oborů, jejichž nabídka se v čase drobně mění (viz tabulku).

Tabulka č. 2: Přehled ŠVS a jimi nabízených učebních oborů a kurzů

Školské vzdělávací středisko	Učební obor	Délka učebního oboru	Pro koho určen (typ věznice, kategorie ods.)	Kurz	Délka kurzu v týdnech (počet hod za týden)
Heřmanice	26-51-E/01 Elektrotechnické a strojní montážní práce	3 roky	muži B,C,ML	Dělník v elektrotechnice	12 (21)
				Strojírenské a zámečnické práce	12 (21)
Pardubice	65-59-E/02 Práce ve stravování	2 roky	muži B, C, ML	Výtvarné zpracování keramiky	36 (14)
				Malířské a natěračské práce	36 (14)
				Anglický jazyk	36 (7)
				Základy výpočetní techniky	36 (6)
Plzeň	23-51-E/01 Strojírenské práce	3 roky	muži B, C	Dělník v elektrotechnice	18 (25)
				Celoživotní vzdělávání	18 (14)
				Německý jazyk	36 (5)
				Doplnění základního vzdělání	36 (9)
				Český jazyk pro cizince	36 (2)
Rýnovice	23-56-H/01 Obráběč kovů	3 roky	muži B, C	Knihař	36(24)
				Odborný kurz	36 (1)
Světlá nad Sázavou	31-59-E/02 Šití prádla	2 roky	ženy A,B,C,ML	Český jazyk pro cizince	36 (2)
	69-54-E/01 Provozní služby	2 roky	ženy A,B,C,ML	Anglický jazyk - začátečníci	36 (2)
				Počítače pro začátečníky	18 (2)
				Počítače pro pokročilé (ve 2. pololetí)	18 (2)
				Základní škola	36 (24)
				Keramika 1	36 (4)
				Keramika 2	36 (3)
			Trénování paměti	18 (2)	
Valdice	23-56-H/01 Obráběč kovů	3 roky	muži C, D	Knihař	36 (4)
				Malíř - natěrač	36 (4)
				Anglický jazyk	36 (1)
				Svářeč	4 (45)
				FIE	36(1)
Všehrdy	33-57-E/01 Dřevařská výroba	3 roky	muži A, B, ML	Zámečnický	36 (25)
	65-51-E /02 Práce ve stravování	2 roky	muži A, B, ML	Zedník	36 (25)
	26-51-E/01 Elektrotechnické a strojní montážní práce	3 roky	muži A, B, ML	Celoživotní vzdělávání	36 (25)
Kuřim	65-51-E /02 Práce ve stravování	2 roky	muži C	Kuchařské práce v provozech společného stravování	36 (25)
				Kurz Číšník	18(9)
				Celoživotní vzdělávání	18 (22)
Stráž pod Ralskem	23-56-H/01 Obráběč kovů	3 roky	muži B, C	Strojnický a zámečnický	36 (25)
				Výpočetní technika	18 (21)

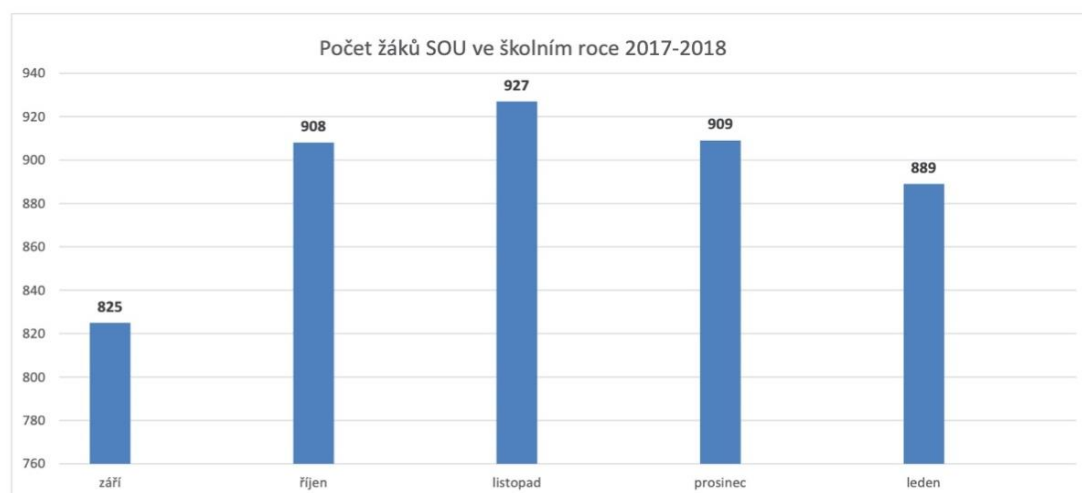
Zdroj: <https://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/wp-content/uploads/sites/41/2017/05/Data-SOU-2017-18.pdf>

Střediska nabízejí i celou řadu akreditovaných kurzů zakončených certifikátem (pro jejich přehled opět viz tabulku), přičemž některé věznice využívají nabídky obdobných kurzů i ze strany externích subjektů (Motejl et al., 2010, s. 95).

Vývoj počtu žáků SOU ve školním roce 2017/2018 zachycuje následující tabulka.

Tabulka č. 3: Vývoj počtu žáků SOU ve školním roce 2017 - 2018 dle učebních oborů a kurzů

Středisko SOU	září		říjen		listopad		prosinec		leden	
	Učební obory	Kurzy	Učební obory	Kurzy	Učební obory	Kurzy	Učební obory	Kurzy	Učební obory	Kurzy
Heřmanice	41	17	40	17	40	16	38	16	39	13
Pardubice	40	21	40	48	42	51	38	45	36	45
Plzeň	45	42	60	59	56	58	53	56	50	55
Rýnovice	89	27	87	25	87	25	86	26	81	23
Světlá n. S.	44	112	45	116	46	113	45	110	46	111
Valdice	69	48	67	48	67	60	67	60	67	48
Všehrady	48	28	64	27	62	29	65	33	72	34
Kuřim	31	52	30	51	32	56	32	52	32	53
Stráž p.R.	45	26	45	39	45	42	45	42	45	39
Celkem	452	373	478	430	477	450	469	440	468	421
Suma	825		908		927		909		889	

Zdroj: <https://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/wp-content/uploads/sites/41/2018/01/Stat-2017-18-1.pdf>

Úplné středoškolské odborné vzdělávání či dokonce všeobecné středoškolské vzdělávání je zcela výjimečné a je realizováno na individuální bázi, samozřejmě mimo SOU, které pro toto vzdělání nemá akreditaci,

a ministerstvo školy zaměřené na tento typ vzdělávání nezřídilo. Jako důvod bývá uváděn profil většiny vězňů, kteří nejsou zaměřeni na tento typ studia, jakož i délka trestu, která v řadě případů neumožňuje dokončit čtyřleté vzdělání, rozhodující je samozřejmě i zájem tohoto typu škol být zapojeny do vzdělávání vězňů. Ačkoliv ve výjimečných případech by bylo možné realizovat denní studium mimo prostory věznice (na které je pak nahlíženo, jako by vězeň vykonával práci), tento typ studia je v praxi realizován toliko distančně tak, že vyučující docházejí do věznice, a rovněž maturitní zkoušky se odehrávají v prostorách věznice.

Vězňům je nabízeno také vysokoškolské vzdělání, byť ve velmi omezeném míře a jedná se spíše o pomyslnou „třešinku na dortu“. Omezujícím faktorem je již dosažené vzdělání vězně, ale také jeho motivace věnovat se náročnější formě studia, ve hře jsou také bezpečnostní rizika, kapacita věznice, v níž by výuka probíhala, a konečně zájem veřejných vysokých škol o zapojení se do takového programu (který je přirozeně náročný na organizaci a požadavky i vůči vysokoškolským vyučujícím). Od roku 2004 tak nabízela tuto formu vzdělávání Ekonomicko-správní fakulta MU ve spolupráci s vazební věznicí Brno, konkrétně výuku vězňů v programu celoživotního vzdělávání v oborech management, regionální rozvoj a cestovní ruch. Jednalo se o realizaci širšího evropského projektu EPLLA, zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání. Výuka probíhala distanční formou ve věznici, kam docházeli tři dny v měsíci lektoři jednotlivých kurzů, nebo prostřednictvím konzultací na intranetu. Po roce 2010 byla tato možnost rozšířena i na vězně umístěné v jiných věznicích, například ve Světlé nad Sázavou, kde jsou umístovány ženy (rozhovor s ředitelem věznice Gáčem, 2016). Obdobně spolupracovala Vazební věznice Ruzyně s Katolickou teologickou fakultou UK. Vězeňská

služba se v minulosti pokoušela navázat spoluprací s dalšími veřejnými či soukromými vysokými školami – například vazební věznice Praha-Pankrác jednala s Vysokou školou Karla Engliše nebo věznice Plzeň se Západočeskou univerzitou, avšak neúspěšně.

1.4.4 Možnosti neformálního vzdělávání

Neformální vzdělávání se realizuje mimo jednotlivá ŠVS a je zajišťováno převážně odbornými pracovníky vězeňské služby (sociální pracovníci, speciální pedagogové, vychovatelé), výjimečně s externími vzdělávacími institucemi. Smyslem je širší výchova vězně k lepšímu životu, získávání nových společenských návyků a komunikačních a dalších typů dovedností. Tyto aktivity však suplují i formální vzdělávání ve věznicích, v nichž není zřízeno ŠVS, v takových případech se kurzy zaměřují i na výuku profesních oborů (stavebnictví, práce se dřevem atd.).

Nabídka tohoto typu vzdělávání je na rozdíl od formálního vzdělávání velmi pestrá napříč všemi zařízeními vězeňské služby. Mezi všeobecně vzdělávací kurzy patří kurzy cizích jazyků, ale také jazyka českého (případně výuka češtiny pro cizince), finanční gramotnosti, právního minima, práce s výpočetní technikou, ale také například pravidel silničního provozu. Odborné kurzy se zaměřují na širokou škálu oborů dle personálních možností věznice, od výuky historie, společenských věd, až právě po kurzy, které suplují absenci odloučeného pracoviště SOU (kurzy zednické, malířů pokojů, kuchařské, svářečské či kadeřnické).

Konkrétní nabídka a obsah tohoto typu vzdělávání budou ještě upřesněny v praktické části práce, v níž se zaměřím na konkrétní analýzu vzdělávání ve věznicích Kuřim a Rapotice.

1.5 Motivace ke vzdělávání ve výkonu trestu

Předchozí kapitola přiblížila současný systém vzdělávání v českém vězeňství a možnosti, jichž mohou vězni objektivně využít. Jedna věc je však objektivní možnost, druhou věcí je motivace k tomu, aby se vězeň do existujících programů zapojil a dokonce je úspěšně absolvoval.

Zkoumání motivace ke vzdělávání vychází z existujících psychologických výzkumů jednání a motivace k jednání, byť motivace ke vzdělávání má svá specifika, a ještě specifičtější je zaměření na vzdělávání dospělých, nota bene ve výkonu trestu odnětí svobody. Podle M. Nakonečného (2003, s. 195) je „motivace proces aktivace chování, udržení aktivity a řízení vzorce aktivity“. Tento proces tak má složku aktivační, která ponouká, vyprovokuje k určitému jednání, následuje vyložení energie zaměřené k dosažení určitého cíle a udržení této aktivity, případně přehodnocení celého procesu, pokud nevede ke sledovanému uspokojení. Celý tento proces tedy směřuje k uspokojení určité potřeby a je vyvolán impulsem či stimulem, který, je-li dostatečně zřejmý, představuje motiv. Zatímco motivace je proces vyjadřující určitou krátkodobou tendenci v jednání, motiv je relativně stálou motivační dispozicí (Nakonečný, 2003, s. 195).

Psychologie dělí motivaci na základě různých kritérií. Primární či sekundární motivace je založena na typu uspokojovaných potřeb (primární uspokojují základní biologické potřeby jako hlad, žízeň, spánek, sexuální potřeby), sekundární se zaměřuje na duševní či společenské potřeby, do nichž spadá i motivace ke vzdělávání. Motivaci lze dále dělit na vnitřní a vnější dle podnětů, které jednání člověka vyvolávají. Vnitřní motivace vychází ze subjektivních pohnutek jednotlivce, jedná se o vnitřní impuls či popud, který v něm vyvolává jednání. Vnější motivace je vyvolávána vnějšími podněty, tzv. motivátory, které mohou působit a priori

(tj. jde o podnět, který na jedince působí před vlastní aktivitou) či aposteriorně (podnět je spojen s určitým příslibem, kterého bude dosaženo spolu s cílem, například odměna v podobě financí, dobré známky, uznání ze strany ostatních jedinců atd.). Vnější motivace tak plyne z vnějšího okolního prostředí, které jednotlivce usměrňuje a klade na něj určité nároky. Vztah mezi vnitřní a vnější motivací je pak klíčový pro výsledné jednání a jeho úspěšnost. Jejich vzájemný vztah je však založen na principu nepřímé úměry: jestliže je vnitřní motivace velmi silná, stačí k vyvolání určitého jednání sama o sobě, případně je může stimulovat velmi slabý podnět z vnějšího okolí. Je-li vnitřní motivace slabá, vyžaduje k jednání silnou pobídku z vnějšího prostředí (Vágnerová, 2004, s. 169). Ideální stav samozřejmě je, pokud vnitřní a vnější motivy působí jednotně a jsou ve vzájemné rovnováze.

Motivace může být dále pozitivní či negativní. Zatímco první je spojena s motivem apetence, které jedince přitahují, druhý typ je spojen s motivy averze, které naopak odpuzují (Smékal, 1989, s 204 -205).

Pro vzdělávání dospělých je klíčová sekundární motivace, která může být jak vnitřní, tak vnější. Vnitřní sekundární motivace je založena nejen na uspokojování určité potřeby, ale klíčové jsou také interiorizované hodnoty, zájmy a postoje, jichž se dospělému jedinci dostalo v průběhu předchozí výchovy (Nakonečný, 1996, s. 17-19). Ty totiž hrají nakonec i větší roli, než uspokojování potřeby.

Jak již uvedeno, motivace souvisí s uspokojováním potřeb a v této souvislosti nelze nezmínit teorii Abrahama Harolda Maslowa, autora tzv. pyramidy uspokojování potřeb. Ta je založena na hierarchii uspokojování potřeb právě od těch primárních, až po sekundární. Podle něj každý jedinec uspokojuje své potřeby v určitém pořadí, resp. prioritizuje uspokojování potřeb dle jejich

saturace či naopak nedostatku saturace. Toto pořadí je následující:

- fyziologické potřeby (potřeba potravy, tepla, vyměšování),
- potřeba bezpečí, jistoty (projevuje se především vyhýbáním se všemu neznámému, neobvyklému či hrozivému),
- potřeba lásky, sounáležitosti (vedou k touze někam a k někomu patřit, být přijímán a milován),
- potřeba uznání, úcty (být vážený, mít úspěch v očích jiných lidí a na tomto základě být sám sebou kladně hodnocen),
- potřeba seberealizace (naplnit své možnosti růstu a rozvoje).

Nedostává-li se jedinci uspokojení nejzákladnějších (primárních) potřeb, pak není motivován k uspokojování potřeb na vyšším stupni pomyslné pyramidy

Maslowova pyramida lidských potřeb (Zdroj: Filozofie úspěchu, Maslowova pyramida potřeb, <https://www.filozofie-uspechu.cz/jak-motivovat-zamestnance/>)

Tím pádem je silně vnitřně motivován k uspokojení těchto primárních potřeb, jeho vnitřní motivace k uspokojení vyšších potřeb je nízká či přímo nulová a o to silnější by musela být motivace vnější.

Domnívám se, že toto schéma je velmi dobře aplikovatelné na motivaci ke vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody. Podmínky ve výkonu trestu znemožňují či velmi omezují uspokojování primárních potřeb (může jít o nedostatek spánku či potravy nebo nevyhovující časové rozvržení těchto aktivit, v podstatě vyloučeno či omezeno je uspokojování sexuálních potřeb³), ztrácí se potřeba bezpečí a jistoty. S ohledem na omezený styk vězně s blízkými osobami pouze v průběhu návštěv či telefonátů se vytrácí vztahy založené na pozitivních emocích, lásce a pocitu sounáležitosti a naopak se v průběhu výkonu trestu vytvářejí krátkodobé a povrchní vztahy mezi spoluvězni. Konečně po nástupu do výkonu trestu je vězeň frustrován již tím, že byl odsouzen, tedy byl formálně označen a stigmatizován jako osoba, kterou je třeba od společnosti izolovat. Namísto potřeby společenského uznání a úcty se odsouzenému dostává pravého opaku.

³ Ve výkonu trestu je upravena doba spánku, odpočinku, stravování, množství jídla podléhá přísným normám, omezen je nákup potravin či příjem balíčku z vnějšího prostředí atd. Pokud jde o uspokojování sexuálních potřeb, s ohledem na diferenciaci vězňů dle pohlaví nemají vězni vlastně příležitost k uspokojování přirozených heterosexuálních potřeb. Řešením je sebeuspokojování, případně orientace na homosexuální praktiky, k čemuž dochází nezřídka za jiné odměny (jde tak o formu homosexuální prostituce). Podle Kateřiny Nedbákové se navíc sex stává jakýmsi každodenním mechanismem v životě vězně, zejména pokud má nedostatek jiných aktivit. Navíc se tak děje v podmínkách vynucené intimity či dokonce za absence intimity a uspokojení této potřeby proto bývá nedokonalé (Nedbáková, 2006, s. 136-140).

S těmito východisky je proto třeba přistupovat k motivaci ke vzdělávání vězňů, kteří přirozeně upřednostňují uspokojování jiných potřeb než potřebu seberealizace, do níž řadíme i potřebu se vzdělávat. Z toho vyplývá, že u většiny vězňů je vnitřní motivace ke vzdělávání velmi slabá. Vězeňská služba by se měla snažit tyto výchozí podmínky co nejvíce změnit tak, aby uspokojení všech „nižších“ potřeb bylo u vězně natolik saturované, aby se zvyšovala jeho potřeba seberealizace. To však závisí na celé řadě faktorů od materiálních podmínek současných věznic, až po personální složení služby a pojednání o těchto tématech leží za rámcem této práce. Pokud jde o samotnou motivaci, stěžejní je tak se soustředit na systém vnější motivace a je třeba pracovat s dalšími faktory (kromě oslabené potřeby seberealizace), ovlivňujícími vnitřní motivaci. Těmito faktory jsou již uváděné hodnoty, ideály a zájmy vězně, které proto hrají v procesu motivace zásadní roli. V průběhu výkonu trestu je tak třeba působit na hodnotovou orientaci vězně, snažit se mu vštěpovat pozitivní ideály a orientovat jej na pozitivní zájmy, což ve výsledku může změnit jeho subjektivní nazírání na společnost a sebe sama a povzbudit jej k dalšímu vědění a vzdělání.

Pokud jde o vnější motivaci ke vzdělání, lze v tomto případě vyjít z faktorů, které se uplatňují obecně ve vzdělávání dospělých. Podle Beneše (2008, s. 82-84) souvisí vnější motivace se společenským klimatem a společenským rámcem vztahu k učení. V případě výkonu trestu se tedy jedná o klima ve vězeňském prostředí, které by mělo být navozeno ve prospěch vzdělávacích aktivit. Jak již bylo uvedeno, vzdělávací aktivity jsou součástí každého individuálního programu zacházení a jsou tedy do jisté míry vlastně povinné. To však neznamená, že u toho má vězeňská služba zůstat – naopak by měla nastolit takové prostředí, v němž si vězni jen

neodbudou povinnou aktivitu ve vymezené době. S tím souvisí další faktor, a to témata a výzvy, která jsou ke vzdělávání nabízena. Vězně je třeba nabídkou témat upoutat, témata či přímo celé obory přizpůsobovat poptávce, což předpokládá komunikaci přímo s vězni při přípravě vzdělávacích kurzů a jejich curricula.

Jako další faktor ovlivňující motivaci uvádí Beneš životní situaci, v níž se dospělý člověk nachází. Byla to právě životní situace, která způsobila páchání trestné činnosti a odsouzení vězně – při motivaci ke vzdělávání je proto třeba brát v potaz nejen aktuální situaci vězně, tj. skutečnost že se nachází ve výkonu trestu, ale vězeňský personál by měl zohledňovat i předchozí životní situaci, která jej dovedla až do vězení. Ostatně příčinou páchání trestné činnosti bývají nedostatky v předchozí výchově člověka či přímo i nedostatečné vzdělání, které jej dostalo na pokraj společnosti.

Problémem vnější motivace ve výkonu trestu je však i to, že vzdělávání jako součást resocializace se vlastně zaměřuje až na život vězně po jeho propuštění. Cíl vzdělávání tedy vlastně leží mimo aktuální životní situaci, v níž se nachází, cíl je tzv. extramurální, a může být vězněm vnímán jako příliš dlouhodobý, vzdálený či vlastně nedosažitelný. Je vlastně spojen s jinou životní situací, která jej aktuálně nemusí zajímat. Vnější motivace ke vzdělávání by proto měla být založena na systému motivačních činitelů, které jsou krátkodobější, dosažitelnější a spojeny s aktuálním životem ve vězení. Tito motivační činitelé jsou v současných podmínkách vězeňství v ČR přítomny, avšak nejsou spojeny přímo s účastí na vzdělání, ale tvoří širší rámec „odměňování“ vězňů za vzorné chování. Reagují tedy na komplexní plnění programu zacházení, v němž je vzdělání jen jednou z oblastí zájmu. Takovými motivačními činiteli jsou pochvala, možnost prodloužení doby návštěv až na 5 hodin měsíčně, povolení jednorázového

nákupu potravin, udělení peněžité odměny, rozšíření osobního volna, povolení opustit věznici na 24 hodin či přerušování výkonu trestu. Součástí motivačních činitelů může být i možnost přeřazení do věznice s mírnějším režimem či dokonce podmíněné propuštění.

Jak již bylo uvedeno, tyto činitele však nejsou spojeny přímo se vzdělávacími aktivitami, ale jsou často výsledkem komplexního posouzení chování vězně. Je-li významným účelem trestu resocializace a zlepšení perspektivy následné integrace vězně do společnosti, s čímž souvisí právě „převýchova“ vězně, včetně jeho vzdělávání, pak je tento systém vnějších motivátorů nedostatečný, neboť by měl být spojen přímo s účastí na vzdělávacích aktivitách. Současný model tak vede k tomu, že vězni chápou účast na povinných vzdělávacích činnostech jako „nutné zlo“, nikoliv jako prostředek, který jim po návratu z vězení bude prospěšný a usnadní jejich další život na svobodě.

Na praktické vyhodnocení všech těchto otázek se proto zaměřím v druhé části práce, která je založena na terénním šetření ve dvou věznicích, a to ve věznici Kuřim a věznici Rapotice.

2 Praktická část

2.1 Cílapředmět terénního výzkumu

Předchozí část, v níž jsem se zabývala teoretickými východisky se zacházením s vězni a dosavadním stavem poznání v této oblasti, otázkami institucionálního a normativního rámce vzdělávání a problematikou motivace vězňů ke vzdělávání, doplňuje navazující část praktická, která vychází z terénního výzkumu (Hendl, 2008, s. 193-195) realizovaného ve dvou věznicích, a to ve věznici Rapotice a věznici Kuřim. Cílem této části práce je na konkrétních příkladech vzdělávání ve dvou zařízeních a na konkrétních vězních, s nimiž jsem měla možnost vést řízený rozhovor (Hendl, 2008, s. 161-173), ověřit dosavadní teoretické poznatky. Konkrétním cílem je objektivně zachytit systém vzdělávání v těchto dvou věznicích a konfrontovat jej s názory personálu odpovědného za vzdělávání (speciální pedagogové) a několika vybraných vězňů. Terénní výzkum tak pomůže na konkrétních dvou věznicích zodpovědět dvě výzkumné podotázky, nastolené v úvodu práce, totiž, 1. zda sleduje systém vězeňského vzdělávání resocializační a reintegrační funkci, a 2. zda a jak akcentuje motivační složku.

Zaměřím se proto především na otázku, zda je nabídka formálního a neformálního vzdělávání orientována na společenské a profesní uplatnění odsouzeného po jeho propuštění, jak tuto složku vzdělávání vnímají vybraní respondenti a personál věznice. Další část výzkumu pak představuje motivace, tedy to, jak je objektivně nastavena v systému vzdělávání motivační složka, jak na tuto složku nahlízejí speciální pedagogové zajišťující vzdělávání a konečně, jak je vnímána samotnými vězni.

Následující části se proto skládají z kapitol, v nichž neprve popíši vzdělávací systém v té které věznici, konkrétní programy, které věznice nabízejí. Ve věznici Rapotice jsem se bohužel setkala s odmítavým postojem, pokud jde o poskytnutí přehledu těchto programů a jejich obsahu, vyjma údajů o kurzu anglického jazyka pro pokročilé, jehož výuku jsem osobně navštívila při terénním výzkumu. V této části proto práce vychází toliko z informací, které lze zjistit z otevřených zdrojů, tj. především z internetových stránek věznice, informace o obsahu nabízených kurzů jsem pak čerpala z bakalářské práce Tomáše Vyskočila Možnosti vzdělávacích kurzů a aktivit pro odsouzené, obhájené na Pedagogické fakultě MU v roce 2017. Ověřila jsem přitom, že nabídka a obsah kurzů se mezi lety 2017 a 2019 nezměnily.

2.2 Metodologie výzkumu a výběr respondentů

Při vlastním terénním výzkumu jsem vycházela z teoretických tezí popsaných v předchozí části, které mně umožnily sestavit soubor otázek, jež jsem následně předložila v rámci řízeného rozhovoru všem vybraným respondentům (otázky, jakož i zápis těchto rozhovorů je připojen v příloze k této práci). Mezi respondenty jsem zařadila jak zaměstnance věznice, tak i konkrétní vězně. Při realizaci tohoto typu výzkumu jsem byla omezena organizačními a bezpečnostními požadavky ze strany věznice, která mně však umožnila volný výběr respondentů, resp. výběr respondentů dle mých předem stanovených kritérií (vzorek, který by respektoval věkovou strukturu, strukturu dle dosavadního stupně vzdělání, případně typ trestné činnosti, za níž byl vězeň odsouzen atd.). Příslušné věznice byly ochotny připustit setkání vždy celkem s třemi až čtyřmi vězni, přičemž nebylo možné hovory nahrávat, pouze jsem zapisovala odpovědi a reakce vězňů na papír (s ohledem na bezpečnostní požadavky jsem nesměla využít ani vlastní notebook či PC). Za této situace bylo klíčové, aby se skupina respondentů

alespoň skládala z osob s různým stupněm ukončeného formálního vzdělání, neboť lze předpokládat, že zaměření na resocializaci a její perspektiva, stejně jako motivace ke vzdělávání, se budou lišit právě již dle dosaženého stupně vzdělání (viz kapitolu v předchozí části práce o motivaci). Těmto požadavkům vyšly věznice vstříc. V množině respondentů jsou tak zastoupeny osoby s dosaženým základním, středním a vysokoškolským vzděláním.

Věznice Rapotice a věznice Kuřim byly pro výzkum zvoleny záměrně, a to s ohledem na skutečnost, že každá nabízí jinou formu vzdělávání: věznice Rapotice neposkytuje formální vzdělávání, pouze neformální v podobě široké nabídky vzdělávacích kurzů, věznice Kuřim nabízí formální vzdělání v učebním oboru Práce ve stravování a vedle toho nabízí i další vzdělávací kurzy. Na jejich příkladě lze tedy zkoumat i rozdílné motivace vězňů s ohledem na to, zda věznice nabízí formální či neformální vzdělávání.

Jsem si však vědoma, že zjištěné výsledky s ohledem na vzorek respondentů nemohu předkládat jako výsledky reprezentativní právě s ohledem na tato omezení, která byla dána objektivní situací a možnostmi, jež mně jednotlivé věznice byly ochotny poskytnout. Právě s ohledem na to nebylo možné zvolit k výzkumu dotazníkovou metodu, která by sice zahrнула větší množství respondentů, avšak na druhou stranu by neumožnila jít do takové hloubky, jakou umožňuje individuální rozhovor, při němž má výzkumník možnost respondenta pozorovat a zkoumat i jeho mimoverbální projevy (jsou rovněž zachyceny v přepisu rozhovoru). Forma individuálního řízeného rozhovoru, při němž jsem respondentovi kladla předem připravený soubor otázek, se zaměřil na hlubší rozbor osobních názorů a postojů vězňů k systému vzdělávání, nabídce vzdělávacích aktivit a vlastní motivaci.

2.3 Etické aspekty výzkumu

Při terénním výzkumu jsem si byla vědoma i skutečnosti, že věznice představují onu totální instituci, která určuje režim každodenního života odsouzeného. S ohledem na to byli do výzkumu zařazeni pouze odsouzení, kteří na něm chtěli dobrovolně participovat, nejednalo se ze strany personálu věznice o nařízenou aktivitu. Účast na výzkumu proto byla zcela dobrovolná, stejně jako bylo na rozhodnutí odsouzeného, zda na všechny mnou kladené otázky odpoví. O tom byli respondenti poučeni v informovaném souhlasu, s nímž se seznámili a který vlastnoručně podepsali (text informovaného souhlasu je zařazen do příloh práce, originály podepsané respondenty má autorka k dispozici, s ohledem na ochranu osobních údajů respondentů však nebyly zařazeny ani jako přílohy práce). Z důvodu ochrany osobních údajů jsou také výstupy výzkumu anonymizovány, nicméně autorka zná identitu všech respondentů, s nimiž se samozřejmě v průběhu výzkumu osobně setkala.

Dlužno také uvést, že výzkum probíhal na základě souhlasů ředitelů obou věznic, který rovněž k práci přikládám.

2.4 Vzdělávání ve věznici Rapotice

2.4.1 Nabídka vzdělávacích aktivit a jejich stručný popis

Jak již bylo uvedeno, věznice Rapotice nenabízí formální vzdělávání odsouzených, vzdělávací aktivity se odehrávají ve formě kurzů a kroužků, které nemají žádné formální zakončení. Vzdělávací aktivity se rozdělují podle zaměření na jazykovou přípravu, společenské vědy a vzdělávací kroužky.

Jazyková příprava je zaměřená především na výuku českého, anglického a německého jazyka. Výuka českého jazyka se orientuje zejména na vzdělávání odsouzených cizinců, kteří se chtějí naučit česky. Kurzu se účastní i odsouzení, kteří si chtějí doplnit znalosti gramatiky a prohloubit znalost češtiny. Výuka anglického jazyka se zaměřuje na všechny odsouzené, kteří se chtějí zlepšit v cizím jazyce. Hlavním cílem je vylepšení a porozumění gramatické, rozhojnění slovní zásoby, zlepšení schopnosti samostatné komunikace. Stejně je tomu ve výuce německého jazyka. V rámci bloku společenských věd se vyučují předměty, jako jsou dějepis, zeměpis a finanční gramotnost.

Mezi vzdělávací aktivity patří ve věznici i výukové kroužky. Do těchto aktivit spadají kroužky dřevo a stavby (s cílem poznat základy stavebnictví a pochopit vlastnosti stavebních materiálů), základy pravidel silničního provozu (cílem je naučit odsouzené, jak se chovat na pozemních komunikacích, a upevnit stávající znalosti) a základy práce s počítači (Věznice Rapotice, n.d.).

Zaměření a obsah kurzu navrhuje školitel (vychovatel, speciální pedagog) ve spolupráci s vedením věznice. Návrh kurzu je schvalován ředitelem věznice.

Pro konkrétní představu o obsahové náplni výuky uvádím v příloze práce (příloha č. 7) přehled jednotlivých kurzů s vymezením tematických plánů. Samotné zaměření a obsah kurzu totiž může sehrávat pozitivní, ale i negativní roli v motivování odsouzených.

2.4.2 Vzdělávání očima zaměstnance věznice (speciálního pedagoga)

Veškeré vzdělávací aktivity ve věznici zajišťují vychovatelé a speciální pedagogové, kteří sami tvoří a navrhují curriculum vzdělávacích programů a jednotlivých kurzů. V rámci terénního výzkumu jsem měla možnost se účastnit skupinové výuky v kurzu anglického jazyka pro pokročilé. Odsouzení jsou na vzdělávací aktivity před vlastní výukou „svolávání“ přímo speciálním pedagogem, který dle seznamu přihlášených na vzdělávací aktivitu obejde jednotlivá oddělení. Bylo zřejmé, že vyučující zadává účastníkům kurzu domácí úkoly, které však pro danou hodinu splnili dva z pěti odsouzených účastníků se výuky. Odsouzení se výuky účastnili velmi aktivně.

Po výuce jsem realizovala řízený rozhovor s vyučující v tomto kurzu s cílem zjistit její náhled na systém vzdělávání a motivaci odsouzených ke vzdělávání. Vyučující vede pravidelný přehled účasti na aktivitě, přičemž zjišťuje důvody nepřítomnosti, která musí být omluvena pouze ze závažných důvodů (kolize s jinou pracovní aktivitou, eskorta mimo věznici, zdravotní stav). Nejen samotná účast na výuce je svázána s kázeňskými pochvalami, ale kázeňské prohřešky jsou sledovány i v průběhu vlastní výuky (v hodině, kterou jsem navštívila, však nebyl pro vyučující problém udržet pozornost odsouzených a nesetkala jsem se ani s tím, že by se odsouzení dopouštěli nějakého rušivého či jinak závadného chování; naopak vyučující si uměla udržet kázeň a odsouzené motivovala k samostatné aktivitě).

Sama speciální pedagožka však připustila, že si je vědoma toho, že hlavní motivací pro odsouzené je právě kázeňské posuzování a možnost zkrácení výkonu trestu odnětí svobody. Rovněž zaměstnanci tak počítají s tím, že ze strany odsouzených znamená účast na vzdělávacích aktivitách především cestu k dřívějšímu propuštění na svobodu, byť zaměstnanci jistě sestavují programy a poskytují výuku primárně s jinými cíli – za účelem zlepšení pozice odsouzeného na trhu práce a jeho resocializace a integrace do společnosti.

2.4.3 Vzdělávací aktivity očima odsouzených – vyhodnocení rozhovorů s respondenty

Pro řízené rozhovory byli vybráni muži ve věku 22, 41, 46 a 47 let. Šlo o vězně v jejich prvním výkonu trestu odnětí svobody, a to za majetkovou (zpronevěra), ale i násilnou (loupežné přepadení) trestnou činnost. Dosažený stupeň vzdělání korespondoval se zájmem o vzdělávací aktivity i ve výkonu trestu odnětí svobody. Respondent se základním vzděláním uvedl, že vzdělání a studium v mládí nepovažoval za důležité a stejný názor má i nyní. Ve výkonu trestu odnětí svobody vnímá jako důležitější než vzdělávání styk s rodinou, tj. preferoval umístění ve věznici blízko bydliště rodinných příslušníků, nikoliv tomu, zda se ve věznici poskytuje formální vzdělávání. Ačkoliv má tento vězeň pouze základní vzdělání, neměl by zájem v průběhu výkonu trestu si kvalifikaci zvýšit.

Vězni s nižším stupněm vzdělání chápou vzdělávací aktivity jako způsob „zabití spousty volného času“ a jako jeden z nástrojů, jak získat lepší hodnocení a zajistit si tak možnost zkrácení délky trestu (možnost podmíněného propuštění po výkonu poloviny trestu). Neuvažují o tom, že by vzdělávací aktivity mohli využít ve svém budoucím životě na svobodě

a že vzdělávání slouží jako forma jejich resocializace. Preferují proto aktivity, které jsou zaměřeny spíše na provozování zálib a koníčků (rybářství), případně aktivity sportovní. Jejich motivace je tak dvojitá: zajistit si zábavu ve výkonu trestu a získat vyšší šanci k dřívějšímu propuštění. Motivace spojená s perspektivou a uplatněním po propuštění u vězňů s nižším vzděláním nehraje žádnou roli, pokud přece, pak se jedná pouze o ryze praktickou věc: vězeň přišel o řidičské oprávnění a autoškola ve věznici by mu umožnila ušetřit čas s přípravou ke zkoušce a znovuzískání oprávnění po propuštění. Tito vězni ani přesně nevědí, zda se ve věznici nachází knihovna, nikdy ji nehledali a nenavštívili. Namísto samostudia či čtení preferují fyzické aktivity (posilování).

Tato motivace se naopak mění s dosavadním stupněm vzdělání. Vězeň s dosaženým středoškolským vzděláním s maturitou se nechal zaměstnat jako knihovník, aby byl u zdroje informací, literaturu v knihovně pravidelně využívá. Je si současně vědom, že účast na vzdělávacích aktivitách může přispět k jeho lepší resocializaci (zejména pokud jde o praktické kurzy o stavebnictví, ale též jazykové kurzy).

Konečně vězeň s vysokoškolským vzděláním doktorského stupně (v oboru ekonomie) má velmi přesnou představu, jaké vzdělávací aktivity věznice nabízí a navštěvuje je v podstatě všechny. Naopak vzdělávání vnímá jako překážku pro samostudium, na které nemá dostatek času. Knihovnu nenavštěvuje nikoliv proto, že by ho čtení nezajímalo, ale naopak proto, že ji považuje za nedostatečně vybavenou. Preferoval by přístup k internetu a informacím na něm, samozřejmě v rámci bezpečnostních podmínek výkonu trestu. V průběhu výkonu trestu se vysokoškolsky vzdělaný vězeň věnuje přípravě projektu, který by chtěl realizovat po propuštění. Tento respondent navíc vyslovil velmi zajímavou myšlenku, a to,

že by věznice měla v rámci vzdělávání nabízet setkávání současných vězňů s vězni propuštěnými, případně bývalé vězně přímo zapojovat do vzdělávacích aktivit jako externí lektory. Stávající vězni by tak byli konfrontováni s osudy propuštěných, s jejich zkušeností s resocializací a integrací do společnosti. Lze se domnívat, že tento model by skutečně mohl nabídnout vězňům jiný úhel pohledu na motivaci – nikoliv jako formu zábavy a vyplnění volného času, ale jako zlepšení vlastní životní perspektivy po propuštění.

Z rozhovorů je také zřejmé, že odsouzení jsou více motivováni k navštěvování praktičtěji zaměřených kurzů (stavby, finanční gramotnost, případně výuka cizích jazyků) než na teoretičtější výuku (dějepis, zeměpis). Pokud již navštěvují teoretické předměty, jsou pro ně atraktivní pouze tehdy, pokud jsou stejně zaměřeny na praktická témata (v případě zeměpisu cestování, v případě dějpisu témata spojená se zbraněmi, nebo témata ze soudobých dějin). Bez ohledu na vzdělání všichni respondenti uvedli, že jim ve výkonu trestu chybí sport či přinejmenším pohyb, takže některé aktivity spojené s pohybem či pobytem mimo stěny věznice považují za důležité.

2.4.4 Dílčí zhodnocení situace ve věznici Rapotice

Jak již bylo opakovaně uvedeno, věznice Rapotice nezajišťuje možnost formálního vzdělávání, což je důsledkem širších organizačních důvodů v rámci celé vězeňské služby. Nabízí však celou škálu neformálních vzdělávacích aktivit, které se odvíjejí od personálních možností věznice. Nabídka těchto kurzů je podle mého soudu komplexní, nabízí jak teoretické obory, tak ryze praktické.

Při terénním výzkumu jsem nabyla názoru, že zaměstnanci odpovědní za vzdělávání ve věznici činí subjektivně maximum, co je v jejich silách,

a to i právě z hlediska motivace odsouzených. Dílčí problémy spatřuji v organizačním, materiálním a personálním zabezpečení těchto aktivit. Především určité výukové činnosti by měli vykonávat nejen speciální pedagogové, ale osoby s aprobací pro daný obor, který vyučují, což by bylo zřejmě možné zajistit za splnění bezpečnostních opatření externími pracovníky. V tomto směru se jeví jako zajímavé zapojovat propuštěné, kteří by měli o tuto formu spolupráce zájem, a nabízet odsouzeným přednášky či dokonce celé kurzy vyučované bývalými vězni. Odsouzení ve výkonu trestu by tak získali plastickou představu o tom, jak obtížná je resocializace a integrace do společnosti po návratu z výkonu trestu, a takto zaměřená výuka by mohla přispět právě i k větší motivaci stávajících osob ve výkonu trestu.

Pro motivaci odsouzených by rovněž prospělo, pokud by se do používání kázně promítala nejen samotná účast na aktivitách, ale i míra aktivity či dosažené výsledky v rámci těchto aktivit. Pak by účast nebyla ze strany odsouzených chápána jen jako formální a „nutné zlo“ vedoucí k dřívějšímu propuštění, ale přímo jejich aktivita na výuce by mohla přispívat k dosažení tohoto jejich cíle. Domnívám se proto, že odsouzení by měli být na výuce formálně hodnoceni a toto hodnocení by se mohlo promítat do jejich kázeňského posuzování.

Z rozhovorů s odsouzenými také vyplynulo, že nejsou příliš motivováni k samovzdělávání, a to například proto, že místní knihovna v tomto směru nenabízí dostatek kvalitní literatury. Opět jde samozřejmě primárně o otázku materiálního zabezpečení. Otázkou v této souvislosti je, zda v dnešní době nelze tento nedostatek suplovat poskytováním elektronických zdrojů a zda by knihovna nemohla disponovat určitým omezeným přístupem na internet (na vybrané webové stránky, například wikipedii, stránky

vzdělávacích institucí, některá media atd.), v jehož rámci by odsouzení mohli sami určité zdroje vyhledávat, přičemž by z důvodu bezpečnosti byl jejich pohyb na internetu sledován.

2.5 Vzdělávání ve věznici Kuřim

2.5.1 Nabídka vzdělávacích aktivit a jejich popis

Možnosti vzdělávání ve věznici Kuřim jsou diverzifikovanější, než je tomu ve věznici Rapotice. Ve věznici totiž působí školské vzdělávací středisko, tj. detašované pracoviště Středního odborného učiliště Vězeňské služby, které nabízí formální vzdělávání ve dvouletém učebním oboru Práce ve stravování. Působení tohoto střediska se jeví jako velmi úspěšné – v roce 2019 studium úspěšně absolvovalo 13 odsouzených (v roce 2019 bylo ve věznici umístěno celkem 630 odsouzených - Vězeňská služba ČR, n.d.-c), kteří byli vzápětí zařazeni k výkonu práce ve stravovacích zařízeních věznice (Věznice Kuřim, n.d.).

Vzdělávací středisko vedle toho zajišťuje i nabídku formalizovaných kurzů souvisejících s učebním oborem, a to kurz Kuchařské práce v provozech společného stravování, kurz Číšník a kurz Celoživotního vzdělávání. Hlavními předměty Celoživotního vzdělávání jsou biologie, český jazyk, dějepis, zeměpis, občanská nauka, sociálně-právní poradenství, ekonomické poradenství, psychologie a práce s počítačem. Časová dotace kurzu je téměř půl roku. Podmínkou úspěšného ukončení kurzu je složení závěrečné zkoušky, která se skládá z ústní i praktické části. Ta se koná před hodnotící komisí. Všechny tyto kurzy jsou ukončeny certifikáty o jejich absolvování.

Vedle formálního typu vzdělávání zajišťuje věznice řadu neformálních kurzů. Ty se dělí na terapeutické, výchovně-vzdělávací a zájmové. Mezi prvně uvedené spadá Sociálně-psychologický výcvik, Večerní klub a Skupina setkání. Výchovně-vzdělávací kurzy se zaměřují na společenskou výchovu a na zdravotědu a biologii člověka. Konečně zájmové kurzy jsou reprezentovány celou řadou kroužků: Poslechový kroužek, Videokroužek,

Myslivecký kroužek, Rybářský kroužek, Rukodělný kroužek, Kurz sebeobslužných a pracovních činností a Kroužek stolního tenisu.

Podobně jako v předchozí kapitole uvádím stručný přehled jednotlivých kurzů s vymezením tematických plánů v příloze práce (příloha č. 8).

2.5.2 Vzdělávání očima zaměstnance věznice (speciálního pedagoga)

Rovněž ve věznici Kuřim tvoří nabídku neformálního vzdělávání speciální pedagogové a konkrétní aktivitu schvaluje vedení věznice. Účast na této části vzdělávání je ovlivněna přítomností vzdělávacího střediska – řada vězňů tak preferuje přímo účast na výuce zajišťované tímto střediskem, ať už v podobě celoživotního vzdělávání či přímo studiem učebního oboru. Účast na této formě výuky pak ovlivňuje frekvenci a ochotu odsouzených účastnit se jiných aktivit.

V rámci terénního výzkumu jsem měla možnost se účastnit přímo části skupinové výuky v rámci celoživotního vzdělávání a po ní realizovat rozhovor se zkušeným speciálním pedagogem, který působí v této pozici 17 let. Také v této věznici probíhá hodnocení v neformálních aktivitách pouze příležitostně a ústně, což podle mého názoru snižuje potenciál vyšší motivace odsouzeného. Speciální pedagog si je sám vědom, že motivace většiny vězňů je pouze účelová – s cílem zkrácení výkonu trestu odnětí svobody, nikoliv zaměřená na resocializaci a reintegraci po propoštění, byť podle jeho zkušeností existují i výjimky.

V rámci rozhovoru vyvstal velmi důležitý aspekt motivace odsouzeného, a to působení a podpora ze strany jeho rodiny. Vedle působení zevnitř věznice je to velmi důležitý prvek v rámci reintegrace, věznice Kuřim v tomto směru sehrává pozitivní roli v tom, že na toto téma s rodinami odsouzených

komunikuje, což zřejmě nebývá obecně zvykem. Tyto aktivity lze hodnotit velmi pozitivně, neboť rodina je prostředí, do něhož se odsouzený po propuštění vrátí, a ve snaze věznice o přípravu na reintegraci může působení rodiny sehrávat velmi zásadní a pozitivní roli. Jak speciální pedagog uvedl, tyto aktivity vedou k tomu, že sami rodinní příslušníci zasílají odsouzeným studijní materiály a literaturu, což je rovněž způsob, jak nahrazovat nedostatečné materiální zdroje, které stojí za špatným zásobením vězeňských knihoven kvalitní studijní literaturou.

Pokud jde o přístup k formálnímu vzdělávání v rámci učebního programu, mám za to, že motivace je ponechávána spíše na rozhodování samotného odsouzeného. Na jednu stranu je to pochopitelné, neboť věznice není schopna s ohledem na kapacity uspokojit větší počet uchazečů o tuto formu studia, takže je logické, že odsouzené sama aktivně nemotivuje a neoslovuje, pokud by nebyla schopna zvýšený zájem uspokojit. Primárně by proto bylo vhodné zvážit navýšení možných studijních kapacit a snažit se o aktivní propagaci studia. Lze se domnívat, že formální vzdělání je obecně pro vězně atraktivnější než vzdělání neformální – zatímco první je spojeno s konkrétním výstupem, který může hmatatelně zlepšit pozici propuštěného na trhu práce, druhé slouží spíše pro „zabití volného času“. Tuto hypotézu ostatně potvrdily i rozhovory přímo s odsouzenými (viz dále).

2.5.3 Vzdělávací aktivity očima odsouzených – vyhodnocení rozhovorů s respondenty

Pro řízené rozhovory byli vybráni muži ve věku 20, 28 a 36 let. Šlo o vězně v jejich prvním výkonu trestu odnětí svobody, a to za násilnou (loupežné přepadení) trestnou činnost a distribuci drog. Dosažený stupeň vzdělání byl úmyslně volen od základního, přes učňovské s maturitou až po všeobecné střední s maturitou.

Podobně jako ve věznici Rapotice i zde se potvrdila korelace dosaženého stupně vzdělání se zájmem o vzdělávací aktivity ve výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzený, který je absolventem gymnázia, se po nástupu k výkonu trestu ihned přihlásil k formálnímu vzdělávání v učebním oboru. Odsouzený s výučním listem se k přijetí do učebního oboru připravuje v rámci celoživotního vzdělávání a konečně odsouzený se základním vzděláním nemá o vzdělávací aktivity zájem, účastní se jich pouze z donucení.

Stejně diverzifikovaná je motivace: zatímco u absolventa gymnázia je účast na studiu uvědomělá, s jasným cílem zvýšit možnosti uplatnění na trhu práce, odsouzený s učňovským oborem o motivaci váhá a konečně odsouzený se základním vzděláním má jasno, že účast na jakékoliv vzdělávací aktivitě mu k resocializaci nepomůže.

Velmi podobný jako v Rapotících je i náhled všech respondentů na fungování vězeňské knihovny: její zdroje jsou nedostatečné a největší problém je v tom, že do knihovny není umožněn přímý přístup, aby si sami odsouzení mohli knihu nejdříve projít, prostudovat a zjistit, zda je její obsah zaujme. Přesto se všichni tři shodli na tom, že čtou velmi často a více než na svobodě (což je nepochybně dáno velkým množstvím volného času, který není jak jinak vyplnit).

2.5.4 Dílčí zhodnocení situace ve věznici Kuřim

Věznice Kuřim se liší od věznice Rapotice především tím, že zde působí vzdělávací středisko, které poskytuje vzdělávání v učebním oboru a ve formě celoživotního vzdělávání. To je na jednu stranu obrovský přínos, na druhou stranu to ovlivňuje poskytování neformálních vzdělávacích aktivit.

Především přístup k formálnímu vzdělávání je pojímán jako něco exkluzivního – z kapacitních důvodů nelze zajistit studium zřejmě všem, kteří by o ně stáli a splňovali formální předpoklady dosaženého vzdělání a znalostí. Z materiálů, které jsem obdržela, jsem nabyla dojmu, že neformálnímu vzdělávání se pak nevěnuje taková pozornost, jako tomu bylo v Rapoticích (minimálně úroveň zpracování curricula jednotlivých kurzů je na nižší úrovni, než je tomu v Rapoticích). Poskytování formálního vzdělávání jistě posouvá tento systém na vyšší úroveň, avšak bylo by nezbytné zajistit mezi vězni jeho větší propagaci a umožnit studium širšímu okruhu odsouzených. Současně existence formálního vzdělávání by neměla vést ke snížení kvality neformálních vzdělávacích aktivit, jejich nabídky a motivace odsouzených k účasti na nich.

Také zde platí, co bylo uvedeno při hodnocení situace v Rapoticích: vězni jsou jen omezeně motivováni k samostudiu, což souvisí s nedostatečně vybavenou vězeňskou knihovnou, do níž není přímý přístup. I zde pak platí, co bylo uvedeno o možnostech přístupu k internetu ve věznici Rapotice.

Závěr

Cílem mého výzkumu, jehož výsledky zachycují předcházející kapitoly, byla analýza stávajícího systému vzdělávání ve věznicích v ČR, se specifickým zaměřením na jeho institucionální, normativní a obsahovou složku a v ní konkrétně na význam motivace odsouzených. Výzkum se zaměřil na zodpovězení hlavní výzkumné otázky, zda současné podmínky výkonu trestu odnětí svobody v ČR poskytují dostatečný prostor pro vzdělávání jako součást penitenciární péče o odsouzené. S ohledem na to jsem se nejprve zaměřila na definici a popis penitenciaristiky jako vědní subdisciplíny a snažila jsem se reprodukovat výsledky jejího bádání. Tato část práce nastavila určité ideální mantinely pro to, jak by stávající praxe měla vypadat. Moderní věda o trestu opustila výlučně represivní pojetí trestání a zaměřuje se právě na výchovu, která by měla vést k resocializaci odsouzeného po propuštění a jeho opětovné integraci do společnosti. Význam vzdělávání je v tomto směru neoddiskutovatelný a vzdělávání hrálo tuto roli i v historické perspektivě, přinejmenším od počátku 20. století, byť se jeho obsah lišil dle různých epoch, jimiž si společnost v průběhu minulého století procházela.

V současnosti je na vzdělávání ve věznicích nahlíženo jako na součást obecné humanizace vězeňství, jehož cílem je v maximální možné míře přiblížit výkon trestu běžným životním podmínkám na svobodě, tj. učinit z totální instituce naopak instituci otevřenou, která nebude odsouzenému určovat pobytový režim a každou jeho dílčí činnost. Tento směr se snaží, aby odsouzený neztratil schopnost vlastního rozhodování a zejména vlastní odpovědnost za svůj život. Smyslem humanizace tak není materiální zpříjemnění výkonu trestu, ale především právě ona myšlenka přiblížení vězeňského prostředí reálnému životu za zdmi věznice. Domnívám se,

že současný stav poznání v oboru penitenciaristiky, který jsem se pokusila v úvodních částech práce reprodukovat, poskytuje dostatečné zázemí pro implementaci těchto poznatků v praxi.

Další část mého výzkumu se proto soustředila na to, jak dalece jsou tyto poznatky skutečně v podmínkách českých věznic implementovány.

Pokud jde o institucionální a normativní složku, nelze přehlédnout, že ta je v současnosti ve velké míře internacionalizována – podmínky v českém vězení neurčují pouze domácí právní normy, ale ty musejí odrážet normy mezinárodní, zejména lidskoprávní, a v neposlední řadě jsou to přímo mezinárodní instituce (včetně mezinárodních soudů, k nimž mají vězni přímý přístup), které se podílejí na jejich přímé kontrole. Součástí pravidel zacházení jsou i normy týkající se vzdělávání vězňů, které se zaměřují na jeho resocializační funkci. Zdá se, že v rovině normativní jsou dosavadní vědecké poznatky implementovány dostatečně a normy samy o sobě dávají dostatečný prostor pro naplnění vzdělávací funkce.

Poněkud jinak je tomu v rovině institucionální.

Základem systému vzdělávání jsou tzv. standardizované programy, které jsou efektivním nástrojem (pře)výchovy a vzdělávání. Na jejich tvorbě pracují týmy specialistů (včetně zahraničních odborníků), tyto programy jsou řadu let tzv. pilotovány, a měly by proto pokrývat typické terapeutické a výchovné požadavky pro pachatele různých typů trestné činnosti. Otázkou však je, zda tvorba a realizace těchto programů neodvádí pozornost od individuálních potřeb každého vězně.

Pokud jde o poskytování formálního vzdělávání, samotná vězeňská služba provozuje Střední odborné učiliště s řadou dislokovaných středisek při věznicích – nabídka učebních oborů je však omezená, každé středisko

se soustředí na jiný okruh oborů a komplikovaný je tak převod odsouzeného jenom proto, že mu s ohledem na dosavadní oborové curriculum vitae vyhovuje jiný učební obor (to znamená jeho převedení do jiné věznice). Při terénním výzkumu ve věznici Kuřim jsem navíc zjistila, že kapacity těchto oborů jsou omezené a neuspokojí požadavky všech, kteří by chtěli učební obor studovat. Domnívám se, že je v budoucnu třeba pracovat na širší nabídce učebních oborů a jejich rozprostření po většině vzdělávacích středisek, avšak lze rozumně tomu, že tyto změny jsou spojeny s finančními a materiálními náklady a také s personálním posílením těchto pracovišť.

Zapojení odsouzených do jiných systémů formálního vzdělávání je ještě složitější a děje se tak spíše výjimečně. Zapojení vězňů do středoškolského vzdělávacího systému či dokonce studium na vysokých školách je sice záslužné, nicméně v praxi se doposud jednalo o sporadické programy s jednotkami či desítkami absolventů. Jedná se tak spíše o onu pomyslnou „třešničku na dortu“, již už bylo dosaženo, nicméně by bylo třeba na této formě pracovat systematicky a pokusit se o trvalou nabídku těchto možností (nikoliv jen v rámci časově omezených programů dotovaných z prostředků EU či Norských fondů), tj. uzavření dlouhodobějších vztahů se středními a vysokými školami v sídle věznice. Bezpečnostní rizika s tím spojená lze v současnosti jistě řešit zapojením výpočetní techniky a distančních forem. Zejména pro odsouzené s vyšším vzděláním totiž není navštěvování učebních oborů perspektivní a zřejmě jim ani nepomůže v rámci budoucí resocializace (u těchto kategorií vězňů je však otázka, zda formální vzdělávání může v rámci resocializace jakkoliv prospět – u těchto osob je efektivnější soustředit se spíše na terapeutické programy zaměřené na reflexi vlastní trestné činnosti, než na zvyšování profesní kvalifikace).

Pokud jde o neformální vzdělávání v podobě vzdělávacích kurzů, to se liší věznic od věznic. Tam, kde neexistují vzdělávací střediska jako detašovaná pracoviště SOU, je to vlastně jediný způsob vzdělávání odsouzených. Jeho nabídka je pak závislá na personálních možnostech věznic a často záleží na osobních preferencích vychovatelů a speciálních pedagogů, kterému oboru se chtějí věnovat. Nabídka tak není nijak systematicky promyšlena, ani netvoří nějaký ucelený komplex oborů, který by se zaměřoval na zlepšení uplatnění pozice vězně na trhu práce. Lidově řečeno, jejich nabídka je založena na tom, „kdo a co z vychovatelů a speciálních pedagogů v daný okamžik umí a je ochoten se tomu věnovat“.

Při výzkumu v obou věznicích jsem také narazila na opakovaný problém s knihovnami, které nenabízejí dostatek kvalitní literatury, vězni do nich nemají přímý přístup, tj. nefungují současně jako studovny s možností prezenčního zapůjčení, přečtení a vrácení. To vnímají jako zásadní nedostatek zejména odsouzení se středním a vysokoškolským vzděláním, u nichž je perspektiva, že by se věnovali i samostudiu. S tím souvisí i otázka přístupu k internetu, který je ve výkonu trestu odnětí svobody zakázán. Jak jsem již uvedla, jsem si vědoma řady bezpečnostních rizik, která s přístupem k internetu souvisejí, na druhou stranu si lze představit nastavení takových uživatelských omezení, aby přístup naplnil (samo)vzdělávací funkce a přitom nebyla ohrožena bezpečnost. Ostatně internet se stává v běžném životě samozřejmou součástí našich životů a pokud má být pobyt ve vězení v rámci humanizace přibližován životu vně, pak roli internetu nelze upozadovat. Naopak jeho využívání s výše uvedenými omezeními lze chápat jako součást resocializačního působení.

Tím se dostáváme k otázce, zda systém vzdělávání sleduje resocializační a reintegrační funkci. Formálně tomu tak jistě je a systém je nastaven tak,

aby vzdělávání zvyšovalo perspektivu vězně po propuštění. Výše popsané nedostatky však fakticky naplňování těchto funkcí oslabují. Pokud má být vzdělávání skutečně chápáno jako součást resocializace, pak by měl odsouzený absolvovat nikoliv to, co daná věznice nabízí (což se odvíjí od osobních kapacit a preferencí vychovatelů a speciálních pedagogů), ale měl by mu být sestaven individuální program vzdělávání, a to na základě stupně a oboru jeho dosavadního vzdělání a s přihlédnutím k jeho vlastním preferencím.

Součástí resocializačního působení by pak mělo být i větší zaměření na případy vězňů, kteří se po propuštění vrátili do běžného života a jsou v něm úspěšní. Nejde jen o konání ad hoc besed s takovými osobami, ale například i pravidelné zapojení těchto osob přímo do vedení vzdělávacích kurzů. Jinak řečeno, věznice by mohly udržovat s takovými odsouzenými další kontakt i po propuštění a externě je angažovat přímo ve výuce, čímž by se více přiblížily zásadě „exemplatrahunt“ (příklady táhnou).

Ostatně samotná motivační složka je nejslabší částí systému vzdělávání. Není jí věnován žádný prostor v právních ani jiných normách: do jisté míry se považuje za samozřejmé, že odsouzený v rámci spousty volného času se bude vzdělávání věnovat. Neexistuje žádný systém motivace, neexistuje ani systém hodnocení účasti na vzdělávacích aktivitách. Vše závisí na podmínkách v té které věznici a v podstatě na individuálním rozhodnutí toho kterého pedagoga. S motivací pak souvisí i nedostatečná individualizace vzdělávacích programů, omezená nabídka kurzů, která odpovídá spíše zájmům a vědomostním kapacitám personálu věznic než zájmům a potřebám odsouzených. Není proto jistě náhodné, že v terénním výzkumu všichni respondenti uvedli, že neformální vzdělávání

plní spíše roli „zabití volného času“, než že by se jednalo o cílevědomé naplňování vytyčeného cíle v podobě zlepšení vlastní životní perspektivy po propuštění. Vězni se základním vzděláním od absolvování kurzů nečekají nic a tak k účasti přistupují, vězni s vyšším vzděláním by pak naopak měli mnohem větší a ambicioznější očekávání, které není nabídka s to splnit. Odsouzení proto preferují spíše zájmové a sportovní kroužky (stolní tenis, rybaření, myslivecký kroužek) před vlastními vzdělávacími aktivitami.

Jedinou skutečnou a pro odsouzené hmatatelnou motivací tak zůstává možnost snížení délky trestu a podmíněné propuštění, jehož předpokladem je vzorné chování ve výkonu trestu, do něhož se započítává i účast na vzdělávacích aktivitách. Vzdělávací aktivity se tak ale nehodnotí per se, ale pouze jako součást celkové kázně, což považuji za nedostatečné. Pokud má vzdělání naplňovat onu resocializační funkci, musí být hodnoceno zcela samostatně. Poněkud překvapující je pak i to, že neexistuje systém hodnocení zpětné vazby a vyhodnocování samotných vzdělávacích aktivit: v obou věznicích respondenti vypověděli, že zpětná vazba je zajišťována pouze ústně a když mají účastníci kurzu o sdělení zpětné vazby zájem. Domnívám se, že je v zájmu přinejmenším vedení jednotlivých věznic, aby zavedlo systém pravidelné evaluace vzdělávacích aktivit a na jejich základě přizpůsobovalo nabídku kurzů a jejich obsah.

Samostatnou částí motivace je pak zapojení členů rodiny a širšího okolí odsouzeného. Toto téma zmínil v rozhovoru zaměstnanec věznice Kuřim a lze s ním souhlasit. Je-li to možné, rodina odsouzeného by měla být do resocializačního působení cíleně zapojována obecně – odsouzený by měl být seznámen s tím, jaká očekávání má od něj jeho blízké okolí po propuštění, a s tímto očekáváním by měla věznice dále pracovat.

To se pak přirozeně týká i profesního vývoje propuštěného a možné přípravy na něj v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

Lze proto uzavřít, že systém vzdělávání ve věznicích v ČR je normativně nastaven vhodně, pokud jde o roli vzdělávání jako součásti resocializačního působení. Domnívám se, že dílčí nedostatky existují v nastavení institucí a především, co zaostává, je naplňování norem a cílů „vytyčených na papíře“ v praxi. Jsem si vědoma toho, že řada vytykaných nedostatků je důsledkem finančních, materiálních a personálních podmínek českého vězeňství, nebo jsou důsledkem posouzení bezpečnostních rizik, přesto jsou otázky, které na nich nejsou přímo závislé a které by bylo možné zlepšit. To se týká především oné motivační složky: větší individualizace nabídky, zavedení samostatného systému hodnocení vzdělávacích aktivit, zavedení systému hodnocení zpětné vazby ze strany vězňů přinejmenším na úrovni věznice, snaha o zapojení okolí odsouzeného k jeho motivaci jsou změny, které nic nestojí.

Seznam zkratek

CPT	Evropský výbor pro prevenci mučení
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MU	Masarykova univerzita
OSN	Organizace spojených národů
RE	Rada Evropy
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
SPT	Podvýbor pro prevenci mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání

Seznam literatury a zdrojů

Beneš, M. (2008). *Andragogika*. Praha: Grada.

Beneš, M. (2014). *Andragogika* (2., akt. a roz. Vyd.). Praha: Grada.

Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Černíková, V. et al. (2008). *Sociální ochrana: Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Dirga, L. (2018). *Humanizace po česku: analýza humanizace na úrovni psaných pravidel a reálné praxe v českých věznicích* (Disertace). Univerzita Palackého v Olomouci, Faculty of Arts. Dostupné z <https://theses.cz/id/ctp7pi/>

Dvořáková, M., & Šerák, M. (2016). *Andragogika a vzdělávání dospělých: Vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Fábry, A. (2006). *Úvod do penologie*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca.

Goffman, E. (1961). *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City: Anchor books.

Hála, J. (2006). *Úvod do teorie a praxe vězeňství* (2. dopl. vyd.). České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (2., aktualiz. vyd.). Praha: Portál.

John, R. (2010). Vzdělávání odsouzených ve 2. polovině 20. století. *Historická penologie*, 8(3), 1-9. Dostupné z <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/HP3.10.pdf>

- Jůzl, M. (2012). *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno.
- Kafková, A. (2007). Vězeňská konference v roce 1931 v Praze. *Historická penologie*5(1), 11-29. Dostupné z <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/HP1.07.pdf>
- Keller, J. (1996). *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., & Bobek, M. (2012). *Evropská úmluva o lidských právech: Komentář*. Praha: C.H. Beck.
- Kratochvíl, V. (2012). *Trestní právo hmotné: Obecná část* (2. vyd). Praha: C.H. Beck.
- Ministerstvo spravedlnosti České republiky. (2016). *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Dostupné z <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>
- Morsink, J. (1993). WorldWarTwo and the Universal Declaration. *HumanRightsQuarterly*, 15(2), 357-405. Doi:10.2307/762543
- Motejl, O., Varvařovský, P., Blecha, M., Svoboda, M., Kosinka, J. P., & Zdražilová, P. (2010). *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv.
- Nakonečný, M. (1996). *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (2003). *Úvod do psychologie*. Praha: Academia.
- Nařízení č. 13, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody. (2019). In *Sbírka nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby ČR.

Nedbálková, K. (2006). *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Popelka, J. (2011). *Penologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Smékal, V. (1989). *Psychologie osobnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Sochůrek, J. (2007a). *Kapitoly z penologie: I Díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Sochůrek, J. (2007b). *Kapitoly z penologie: II. Díl, Teorie a praxe zacházení s vězňeny*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Sochůrek, J. (2007c). *Kapitoly z penologie: III. Díl, Negativní jevy ve vězení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Sochůrek, J. (2007d). *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Vágnerová, M. (2004). *Základy psychologie*. Praha: Karolinum.

Vězeňská služba ČR. (n.d.-a). Organizační jednotky. Dostupné z <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/>

Vězeňská služba ČR. (n.d.-b). Programy a fondy EU a EHP. Dostupné z <https://www.vscr.cz/o-nas/programy-a-fondy-eu/>

Vězeňská služba ČR. (n.d.-c). Zaměstnávání vězňů. Dostupné z <https://www.vscr.cz/o-nas/zamestnavani-veznu/>

Věznice Kuřim. (n.d.). Úspěšné ukončení učebního oboru. Dostupné z <https://www.vscr.cz/veznice-kurim/novinky/uspesne-ukonceni-ucebniho-oboru>

Věznice Rapotice. (n.d.) Dostupné z <https://www.vscr.cz/veznice-rapotice/>

Vyskočil, T. (2017). *Možnosti vzdělávacích aktivit a kurzů pro odsouzené ve Věznici Rapotice* (Bakalářská práce). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Dostupné z <https://is.muni.cz/th/qlof6/>

Seznam právních předpisů a dokumentů

Doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy Rec(89)12 o vzdělávání ve věznicích. (1989).

Doporučení Rec(87)3 – Evropská vězeňská pravidla. (1987).

Doporučení Rec(2006)2 – Evropská vězeňská pravidla. (2006).

Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 663 C (XXIV) ze dne 31. července 1957.

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 40/33 – Standardní minimální pravidla pro výkon soudnictví ve věcech mládeže (Pekingská pravidla). (1985).

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 43/173 – Soubor principů pro ochranu všech osob zbavených osobní svobody či uvězněných. (1988).

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 45/113 – Principy pro ochranu mladistvých zbavených svobody. (1990).

Rozsudek ESLP Rodič a ostatní proti Bosně a Hercegovině ze dne 27. 5. 2008

Rozsudek ESLP Orchowski proti Polsku ze dne 22. 10. 2009

Rozsudek ESLP Kuznetsov proti Ukrajině ze dne 29. 4. 2003

Rozsudek ESLP Dougoz proti Řecku ze dne 6. 3. 2001

Rozsudek ESLP Peers proti Řecku ze dne 19. 4. 2001

Rozsudek ESLP Price proti Velké Británii ze dne 10. 7. 2001

Rozsudek ESLP Mouisel proti Francii ze dne 14. 11. 2002

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 78/2006 Sb. m. s. – Opční protokol k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení. Dostupné

z

https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/Opcni_protokol_k_Umluve.pdf

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-209>

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 9/1996 Sb. o sjednání Evropské úmluvy o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1996-9>

Usnesení č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Usnesení Parlamentního shromáždění Rady Evropy Res(62) 2 o volebním právu, občanských a sociálních právech vězněných osob (1962).

Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 120/1976 Sb. o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1976-120>

Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 143/1988 Sb. o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1988-143>

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-555>

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>

Přílohy

Příloha 1: Informovaný souhlas

Vážená paní, Vážený pane,

dovoluji se na Vás obrátit se žádostí o spolupráci na výzkumném šetření, které je součástí méj magisterské diplomové práce s názvem *Vzdělávání ve věznicích jako součást penitenciární péče*. Tento výzkum je založen na kvalitativní metodě a bude prováděn formou řízeného rozhovoru. Pokud s účastí na tomto výzkumu souhlasíte, připojte, prosím, svůj podpis, kterým vyjádříte svůj souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že v souladu se zákonem č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, souhlasím se svou účastí na výše uvedeném výzkumném šetření. Řešitelka výzkumu mě informovala o podstatě výzkumu, seznámila mě s cíli, metodami a postupy, jež budou při výzkumu využívány. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány, použity jen pro účely předmětného výzkumu, a že budou v magisterské diplomové práci anonymně uveřejněny. Písemný záznam rozhovoru bude použit výhradně pro výše uvedený účel a nebude poskytován třetí straně.

Měl/a jsem možnost účast ve výzkumu odmítnout, rovněž jsem byl/a informován/a o možnosti kdykoliv od účasti ve výzkumu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Příloha 2: Souhlas s provedením výzkumu v organizaci

Pro výzkumný projekt: Diplomová práce na téma: Vzdělávání ve věznicích jako součást penitenciární péče

Období a místo realizace: Věznice Rapotice, 22.1.2020

Řešitel: Bc. Lucie Pospíšilová

Jako ředitel Věznice Rapotice se sídlem Lesní Jakub 44, 675 71 Náměšť nad Oslavou, souhlasím s tím, aby paní Bc. Lucie Pospíšilová ve své diplomové práci Vzdělávání ve věznicích jako součást penitenciární péče uvedla název společnosti a provedla potřebný výzkum.

Jmenovaná je studentkou magisterského studijního oboru Andragogika, navazující studijní program, na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Vrchní rada

plk. Mgr. František Melichar

ředitel Věznice Rapotice

Příloha 3: Přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Rapotice

Úvodní poznámky k rozhovorům

S ohledem na bezpečnostní podmínky ve věznici, provedl výběr konkrétních odsouzených, s nimiž jsem realizovala řízený rozhovor, speciální pedagog, který s odsouzenými vykonává zájmové aktivity. Odsouzení byli osloveni na zájmové aktivitě (anglický jazyk – pokročilí), zda by byli ochotni se zúčastnit osobního rozhovoru pro účely zpracování magisterské práce. Speciální pedagog vyhověl mému zadání tak, aby skupina odsouzených zahrnovala osoby s různým stupněm dosaženého formálního vzdělání (základní, střední a vysoká škola).

Odsouzeným byl před rozhovorem předložen informovaný souhlas a byli seznámeni s průběhem rozhovoru a dalším zpracováním získaných údajů. Informovaný souhlas poté vlastnoručně podepsali.

Rozhovory se uskutečnily v místnosti, v níž probíhají zájmové aktivity. Při rozhovorech byl přítomen speciální pedagog, který byl připraven v případě přání odsouzeného místnost opustit. Nikdo z odsouzených této nabídky nevyužil.

Vzhledem k bezpečnostním opatřením mně nebylo dovoleno vnášet nahrávací a jiná zařízení, která by umožňovala zaznamenání rozhovorů. Celé rozhovory byly tedy zapisovány do poznámkového bloku a následně přepsány. Z důvodu zachování autenticity jsou odpovědi ponechány v hovorovém tvaru a doplněny v závorce popisem emocí, pokud byly z mimiky odsouzeného patrné.

Obsah rozhovorů

2.1 Odsouzený X

1) Jaký je Váš věk?

41 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 9,5 roku (nyní již 7 let ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Základní. Sice jsem o studiu dál přemýšlel, ale tehdy jsem to vlastně nepovažoval za důležité, a stejný názor mám stále. A než jsem se dostal do Rapotic, taky jsem byl ve věznici na Borech a tam si dodělat nějakou školu nešlo, tam nebylo nic. A já potřeboval být blízko rodiny. Kdybych stál o studia, byl bych zase přesunut jinam a tam bych neměl kontakt s rodinou, který je pro mě nejdůležitější.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Pracoval jsem jako zedník, chvíli i jako živnostník

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

Vím, že je možné navštěvovat kurzy němčiny, angličtiny, českého jazyka, dějepis, rybaření a dřevostavby; to je hodně dobrý kroužek, pomáhá panu (zmínil jméno toho, kdo vede zájmovou aktivitu) dokonce jeden odsouzený, co se v tom vyzná, ale už tam není volné místo. Informace o aktivitách jsou na nástěnkách, oslovují nás pedagogové, anebo je todoporučení jiných odsouzených, kteří řeknou, tam choď, to je dobrý.

Sám přemýšlím, že bych začal navštěvovat kurz autoškola (odsouzený váhá, jaký je přesný název). Mám totiž propadený řidičský průkaz a budu

si ho muset na svobodě znovu udělat, tak si říkám, že bych toho tady mohl využít a už se to učit. Uvidíme!

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Já sám navštěvuji kroužek rybaření. Byl jsem vášnivý rybář i na svobodě a naučil jsem rybařit svého otce a přivedl k tomu i svého syna.

V areálu máme malou nádrž, ve které máme ryby a po ulovení je samozřejmě pustíme zpět. O nádrž se staráme tak, že ji čistíme a děláme veškerou práci okolo. V zimě si opravujeme pruty, které patří do vybavení věznice, ale můžeme si nechat rybářské pruty a vše potřebné poslat od příbuzných, známých. V rámci kroužku rybaření sledujeme dokumenty s rybářem Jakubem Vágnerem.

Jako další kroužek navštěvuji kroužek dějepisu. Tam probíráme historii a díváme se na DVD o historii. Píšeme i referáty z časopisů. Jen je škoda, že jsem ještě neměl možnost referát přednést. Sice se toho trochu bojím, ale chtěl bych si to zkusit.

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích, aktivit?

Tak vybral jsem si takové, co by mě mohly bavit. Dostáváme za to pochvaly a ty jsou potřebné, když žádáte na „půlku“, tak každá pochvala se počítá.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Knihovna, si myslím, že tu nějaká je, ale nikdy jsem tam nebyl. Když máme zpracovat referát, tak k tomu máme časopisy a to stačí. Ale zajímám se o stavby krbů, tomu jsem se na svobodě věnoval, tak k tomu si něco dohledávám.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Hodně cvičím. Baví mě posilovat. Sledujeme televizi hodně na dokumenty na Prima Zoom a debatujeme na celách. *(Výrazný úsměv)* ale to moc se vzděláváním, jak si asi myslíte, nemá nic společného.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

„Jó“ zrovna tady paní (bylo zmíněno příjmení speciálního pedagoga), ta je fakt dobrá, drží slovo, poradí nám, když je potřeba, a na mne osobně je hodná, prostě na ni dám, jak se říká.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, využijete?

Nevím moc, co bych teď řekl; vím, že budu dále rybařit a kdyby byl zájem vedl bych i třeba nějaký kroužek (odmlčení), snad by to šlo. No a jak jsem říkal, hodně posiluju a mám, myslím, hodně zkušeností, které bych rád předal synovi, který taky posiluje (krátké zastavení, odmlčení). Dlužím mu to, je šikovný, budu mu v posilování pomáhat a podporovat ho.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznici vzdělávací a zájmové aktivity. Jaké by to byly?

Já jsem pro sportovní aktivity. Chybí mi tu šipky a ping-pong by byl hodně „dobřej“. Stůl tady prý někde je, ale nemůžeme ho využívat, asi až budu v jiném stupni zabezpečení? Nevím.

2.2 Odsouzený Y

1) Jaký je Váš věk?

22 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 4 roky (nyní již 1 rok ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Základní. Teda mám hotový skoro celý učiliště malíř, natěrač, ale nešel jsem k závěrečným zkouškám (*zardění*), takže základní.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Zaměstnan jsem nikdy nebyl, pracoval jsem v lese

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

No, asi si na nějaké vzpomenu, chcete je jako říct? Tak český jazyk, angličtina, němčina, viktimologie, chov daňků, zeměpis, keramika. Dál už si nevzpomenu.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Já chodím dozeměpisu, keramiky, viktimologie a edukace mladých dospělých. Chcete k tomu vědět něco víc? Zeměpis je dobrej, to mě baví, cestujeme prstem po mapě po celém světě. Už mám plán, kam bych se chtěl podívat. Píšeme taky referáty. K tomu máme k dispozici časopisy.

Keramika taky není špatná, ale tento kroužek nebývá tak často. Můžeme si dělat, co chceme. Co jsem vyrobil? No nic moc, začnu, pak mě to přestane bavit, tak to zase splácám do koule a můžu začít znovu. (*Lehce provinilý úsměv*)jako nejsem v tom vůbec dobrej, ale to je asi jedno.

Viktimologický kurz. Nevím, jak Vám to mám popsat, ale děláme tam zajímavé domácí úkoly. Chcete, přinesu Vám ho? (*Čekáme na dovolení, aby mohl odsouzený odejít na celu a přinést zpracovaný domácí úkol*) Úkol byl zaměřen na vztahy mezi obětí a pachatelem a vedl pachatele k zamyšlení a vyhodnocení, jaký měl dopad jeho trestný čin na blízké osoby.

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

No, chodím tam, protože mě to baví a dozvím se tam i nové informace a zajímavosti. Hlavní je, že za takové aktivity je pochvala, kterou potřebujete, když si chcete žádat na půlku, to Vám tady řekne každý.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

No nějaká tady prý je, ale nikdy jsem tam nebyl. Knihy mě vůbec nebaví. Jako ne že bych žádnou nečetl, ale nedočtl. Jsou všechny moc tlustý. Já a knihy, to fakt ne. Když máme něco napsat, dostaneme k tomu časopisy a tam je všechno.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Hraju karty, cvičím, účastním se VIT (pozn.: program VictimImpactTraining tvoří poměrně novou součást restorativní práce s pachateli trestných činů; v jeho rámci je řešeno téma dopadů trestné činnosti na životy druhých a účastníci spolu s lektory prochází různé oblasti, které s tímto tématem souvisí – například porozumění potřebám obětí či řešení nápravy způsobené újmy; funguje ve spolupráci s Probační a mediační službou a je určen pro pachatele trestné činnosti zaměřený na zvýšení odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin a posílení empatie vůči oběti.)

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

Vím, na koho se můžu obrátit, ale já se o nic moc nezajímám. Ale jo, snaží se nás nasměrovat, ale jak říkám, já jsem raději někde v klidu. Chci být už doma u rodiny. Víte, mám dvě děti a ty a jejich matka mě potřebují.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, využijete?

(Mírně vyděšený pohled) Vůbec! Dodělat školu bych ve výkonu trestu asi nestihl, chci žádat na půlku, a to bych byl kratší dobu, než trvá to vyučení. Hlavně kdoví, kam by mě pak přesunuli. Krátím si tu jen čas, neodnesu si nic, co bych na svobodě uplatil.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznicí vzdělávací a zájmové aktivity, jaké by to byly?

Já bych teda uvítal větší možnost vycházek – jsme málo venku. A v zimě, když je brzy tma, to se neskutečně vleče. Kulturní akce např. koncerty, divadelní představení, na to bych si rád zašel.

2.3 Odsouzený Z

1) Jaký je Váš věk?

46 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 5 roků (nyní půl roku ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Středoškolské s maturitou. Absolvoval jsem Střední průmyslovou školu elektrotechnickou, obor mikroelektronik, mám maturitu. Kromě toho jsem si později dodělal kurz „Podvojně účetnictví“.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Pracoval jsem jako jednatel firmy.

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

Vím, že zde probíhá mnoho aktivit, např. si vzpomínám na viktimologii, jazykové kurzy angličtiny a němčiny, zeměpis, dějepis, sociálně právní poradenství, sportovní kroužek fotbalu, zahrádkářský a rybářský kroužek, protidrogovou prevenci a paní psycholožky vedou nějaké poradenství.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Navštěvuji kroužky anglického jazyka pro pokročilé, kde se snažím o udržení dosavadní úrovně znalostí a taky o rozšíření slovní zásoby, procvičení gramatických jevů. Dál chodím do zeměpisného kroužku. Mám moc rád cestování, povídáme si o zemích, které jsme navštívili, co jsme tam zažili, jaké neobvyklé zvyky tam mají atd. Nejráději mám Diskusní klub, kde probíráme nejrůznější témata. Často se z hodinové diskuse stane i dvouhodinová, vždycky ještě po skončení hodiny na ložnici povídáme

a rozebíráme, co jsme nestihli v hodině. Tato aktivita mě naučila přijímat i jiné názory, pochopil jsem, že jiný člověk může mít na stejnou věc jiný názor, který je zajímavý, hodně o tom přemýšlím. Super aktivita je i Dřevo a stavby. Ta je zajímavá z hlediska technického. Sám mám dřevostavbu a zajímají mě nové trendy a technologie.

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

Chodím do takových aktivit, které mi něco přinášejí – nové informace, podněty. Taky mě tyto aktivity baví, schází se tam fajn parta.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Já jsem pracovníčně zařazen jako knihovník, takže jsem přímo u zdroje. Mám přehled o nabídce knih a ano, informace si dohledávám. Sice knihy nejsou úplně nejnovější, ale mě právě zajímá, jak určitou problematiku řešili dříve.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Hlavně čtu. Beletrii moc ne, spíš literaturu faktu a biografie. Hodně mi posílají knihy do věznice členové mojí rodiny. Taky se snažím cvičit, protože když se zpotím a vyplaví se mi endorfiny, tak se uklidním a zlepší se mi nálada. No a taky máme ten náš „soukromý“ diskusní klub. O všem možném si povídáme a rozebíráme to.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

Ano, musím říct, že podporu určitě cítím. Pokud potřebuji, pan vychovatel nebo paní pedagožka mi poradí.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, využijete?

Myslím, že některé z nich ano. Obzvlášť ty z aktivit Dřevo a stavby a Diskusní klub. No a i angličtinu budu potřebovat, takže určitě je využiju.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznicí vzdělávací a zájmové aktivity. Jaké by to byly?

Kdybych mohl, přál bych si větší možnost sportovního vyžití – je tady možnost hrát fotbal, ale ten mě osobně nebaví. Takže bych uvítal možnost sportovat jinak. A ještě bych navrhoval více cílené psychologie, aby psycholog měl na všechny vězně víc času, pravidelně s nimi probíral jejich problémy. Ale chápu, že zaměstnanců je málo a vězňů je moc.

2.4 Odsouzený Ž

1) Jaký je Váš věk?

47 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 8,5 roku (4 roky a 4 měsíce ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Vysokoškolské, udělen titul Ing. a Ph.D.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Pracoval jsem jako projektový manažer. Pohyboval se v oblasti dřevostaveb.

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

Jsem schopen Vám je vyjmenovat všechny – zkusme. Anglický jazyk, německý jazyk, rybářský kroužek, zahrádkaření, chov daňků, dřevo a stavby, k tomu Vám toho mohu říct více. Diskusní klub, zahrádkaření.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Angličtinu, ta je naprosto výborná a na vysoké úrovni. Jsme tam i velmi dobrá parta. Je to fakt dobrý. Diskusní klub – jsou zde nastaveny okruhy pro diskusi, ale můžeme přijít s vlastními náměty. Opět jsme tam velmi dobrá parta, která diskutuje i po ukončení klubu. Dále navštěvuji rybářský kroužek. Ryby ale nechytám. Nechci jim ubližovat. Sice je pouštíme zpět, ale nechci ani nijak trhat ústní dutinu. Takže spíše pomáhám nahazovat a opravovat rybářské náčiní. Ale! (*velké zdůraznění*), můžu být venku na sluníčku, víte, to mi moc chybí. Ze stejného důvodu navštěvuji chov daňků, můžu být venku a v přírodě. (*pozn. – areál věznice Rapotice je bývalý vojenský prostor a značná část areálu je oplocena, takže byt jsou odsouzení „před“ zdí, jsou*

pořád v uzavřeném prostoru). Jako další navštěvuji kroužek Dřevo a stavby a zde jsem i pomocným vyučujícím (*úsměv*) tak si trošku lektoruju. Ani tady nekončíme tím, že kurz skončil - pokračujeme v diskusi na celách a chodbách. O tento kroužek je opravdu velký zájem.

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

Na to jsem Vám už trochu odpověděl v předchozí otázce. Aktivity, které se konají venku, vítám, že mohu být prostě na čerstvém vzduchu, sluníčku, v přírodě. Já to mám fakt rád. A samozřejmě dalšími produkty těchto aktivit jsou do vzdělávání, opakování, sběr informací, diskuse, udržování slovní zásoby, zajímavé obsahy. Mám srovnání z více věznic. Byl jsem i ve vazbě, tak tam se moc nedá o žádných vzdělávacích aktivitách hovořit. Pak jsem byl ve věznici Valdice, tam jsem měl štěstí na speciálního pedagoga, který byl velmi kvalitní člověk, vzdělavatelem i průvodcem, a to i v podmínkách, kdy máte pocit, že to nemá absolutně žádný smysl. Pak jsem byl v Kuřimi, ale to jen chvíli, a teď Rapotice. A tady je to opravdu „top“ ve srovnání s výše zmiňovanými věznicemi. Přístupem, možnostmi, ale není tu moc klidu na samostudium. A možná Vás zajímají pochvaly, tak pro ty to opravu nedělám. Víím, zcela jistě, že nějaké dostávám, ale to za faktické aktivity, které vykonávám. Neříkám si o ně a zřejmě pro to aktivně nic nedělám.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Knihovna tu je, ale nechodím tam. Jsou tam velmi zastaralé publikace a nedostává se mi tam požadovaná literatura. Mohu si požádat o zaslání knih, časopisů a publikací osoby blízké. Popř. speciální pedagog a sociální pedagog jsou ochotni nám v rámci možností literaturu zajistit.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Zásadně přes den nespím! Mohu Vám říci, že cca 95% odsouzených spí. Já volný část trávím četbou, zapisováním různých poznámek a veškerý část věnuji projektu, který bych chtěl realizovat po ukončení výkonu trestu.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

Speciální pedagogové jsou tu naprosto, ale naprosto skvělí. Mají opravdu zájem s odsouzenými pracovat. Já na sobě umím a chci pracovat sám, ale většina odsouzených potřebuje pomocnou ruku. Tady opravdu pěji velkou chválu.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, zužitkujete?

Dovolte mi začít trošku obšírněji. Tzv. sebereflexe se dostavuje velmi rychle a každý má pocit, že má vyhodnoceno. Dochází i k drobným korekcím a chuť k uvědomění, že to pak bude všechno jinak. Ale sebelépe vedené aktivity nemůžou mít takový přínos, pokud člověk nechce sám. Je to jako mozaika, která je buď celá a bude „fungovat“, pěkně vypadat, ale pokud tam nějaké dílky chybí – nefunguje, nevypadá hezky, ruší. Takže já zcela jistě mám spoustu informací, které si odnesu, a budu s nimi dál pracovat. Já Vám něco povím, přemýšlel jsem nad tím, tady je nutné zapojení odsouzených do aktivit mezi sebou, co kdo pro koho může udělat. Je to jiné, když přijde vzdělavatel, který přesně ví, jak to má být, řekne svoje a jede se dál. Příklady táhnou. Měli by být do vzdělávacích, zájmových aktivit zapojení odsouzení, kteří jsou jedni z nich – našli by se. Já jsem toho příkladem (*smích*) a mají, co nabídnout. Zkráceně, motivační princip- okruh zájmů – probuzení – rozvíjení. To si, prosím, poznačte, týká se to Vašeho oboru.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznici vzdělávací a zájmové aktivity, jaké by to byly?

Naprosto a zoufale tu chybí přístup k internetu. Bože! Vždyť venku si už nic nevyřídíte, aniž byste se elektronicky někam přihlásil, zjistil informace. Všude jsou odkazy na více informací na www. Chápu, že by přístup musel být nějak omezen, ale myslím, že by to byly i dobré informace, o tom, co kdo vyhledává, a dalo by s těmi odsouzenými pracovat. Já, já bych si vyhledával diplomky na témata, která mě zajímají. Hm! Víím, že ostatní chlapi by rádi šipky. Šipky! Baví je to, budou v tom zcela jistě šikovní a dobří, ale kde se hrají šipky? V hospodách a barech, ale to je pro odsouzené špatné prostředí. To odsuzují, ale je to můj názor. Ptala jste se. (úsměv) Ale tyto informace by se daly zjistit dotazníkem, takže možná, kdyby opravdu měla věznice o tyto informace zájem, uměla by si je zjistit.

V průběhu rozhovoru s odsouzeným Z jsem naformulovala ještě otázku, kterou jsem položila pouze jemu, a to z důvodu, že mě svými odpověďmi na tuto otázku navedl.

13) Kdybyste měl po ukončení výkonu trestu se do věznic vracet jako lektor a to ten, co byl taky jeden z nich, byla by to pro Vás nabídka, kterou byste neodmítl?

Za tuto otázku Vám velmi děkuji a jsem rád, že jsem pro Vás byl tak inspirativní. Ano! Jednoznačně, ano! Jsem opravdu jeden z nich, víím, jak smýšlí, jaký používají slovník (smích) umím se do té jejich situace oprávněně vcítit. Takže velmi rád bych byl pro odsouzené nejen ten, co před nimi stojí a káže, ale i ten, za kterým mohou přijít po výuce, přednášce, to je jedno, co by to bylo, a být tím živoucím příkladem, že to funguje, že se dá začít znovu.

Příloha 4: Přepis řízených rozhovorů s odsouzenými – věznice Kuřim

Úvodní poznámky k rozhovorům

I zde, s ohledem na bezpečnostní podmínky ve věznici, provedl výběr konkrétních odsouzených, s nimiž jsem realizovala řízený rozhovor, speciální pedagog, který s odsouzenými vykonává zájmové aktivity, a to konkrétně kurz Společenská výchova, pohybová výchova. Speciální pedagog vyhověl mému zadání tak, aby skupina odsouzených zahrnovala osoby s různým stupněm dosaženého formálního vzdělání (základní, střední odborné učiliště, střední škola s maturitou) a navštěvující formální vzdělávání ve výkonu trestu.

Odsouzeným byl před rozhovorem předložen informovaný souhlas a byli seznámeni s průběhem rozhovoru a dalším zpracováním získaných údajů. Informovaný souhlas poté vlastnoručně podepsali.

Rozhovory se uskutečnily v místnosti, v níž probíhají zájmové aktivity. Při rozhovorech ve Věznici Kuřim nebyl u rozhovorů přítomen speciální pedagog.

Vzhledem k bezpečnostním opatřením mně nebylo dovoleno vnášet nahrávací a jiná zařízení, která by umožňovala zaznamenání rozhovorů. Celé rozhovory byly tedy zapisovány do poznámkového bloku a následně přepsány. Z důvodu zachování autenticity jsou odpovědi ponechány v hovorovém tvaru a doplněny v závorce popisem emocí, pokud byly z mimiky odsouzeného patrné.

Obsah rozhovorů

Odsouzený A

1) Jaký je Váš věk?

20 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 36 měsíců (nyní již 28 měsíců ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Mám pouze základní vzdělání. Je to prostě tak a mě to teda vůbec nevadí.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Nikdy jsem nepracoval.

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

No, nějaké tu jsou zkusím (*přemýšlí*), chcete je jako vyjmenovat? Vím, že jsou tu nějaké sportovní aktivity (kroužek stolního tenisu). Já je teda vůbec nenavštěvuji. Nebaví mě to. Chodím tady do celoživotního vzdělávání.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvuje?

Já chodím do vzdělávacího programu – celoživotní vzdělávání. Výuka probíhá 3x týdně dopoledne (pondělí, středa, pátek). Je nás celkem 20. A je to na 5 měsíců. Máme tři vyučující, kteří se střídají podle předmětů. Vyučuje se tam český jazyk, zeměpis, dějepis, matematika a základy informatiky (word, excel). Do českého jazyka dostáváme domácí úkoly. Dostáváme hodně věcí nakopírovaných a ty si můžeme odnést. Můžeme si říct, co bychom chtěli probírat. Paní učitelka (*zardění*), no my je oslovujeme paní učitelko a pane učiteli...

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

No tak, abych pravdu řekl, tak tam chodím, abych si nějak vyplnil čas a měl nějakou aktivitu. A vzhledem k tomu, že mám pouze základní školu, tak mi to bylo i doporučeno. Ale nečekám od toho nic, ani mě to vlastně nebaví, jako fakt!

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Ano, knihovnu tady máme, ale to my tam nemůžeme. Dostaneme akorát seznam, ze kterého si můžeme vybrat max. tři knihy, jednou za týden. No a pak nám ty knihy přinesou. Já si teda knihy půjčuju každý měsíc a přečtu tak čtyři knihy. A jaké tituly? No, já si vybírám detektivky. Do školy si věci nevyhledávám, to teda ne (*smích*).

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznicí?

No, jak jsem říkal, tak hodně čtu a opakuji si učivo do školy. Jinak nic mě nic nebaví.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

Aktivní jsou a snaží se, ale já jim teda úspěšně odolávám. Nenechám se do ničeno nutit. Asi jste z toho zklamaná, že? (*úsměv*) Ale je to prostě tak.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody využítujete?

(*Kýváním hlavy naznačuje, že vůbec*) Ne fakt, nebude co, ale musím teda říct, že jsem se tady naučil kreslit. A to mě hodně baví. Vy to asi nevíte, ale odsouzení fakt pěkně kreslí. Já sám kreslím portréty pro další odsouzené.

Třeba podle fotky a tak. *A není v rámci zájmových aktivit třeba kurz kreslení? Neptal jste se?* Ne, a stejně bych tam nechodil.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznicí vzdělávací a zájmové aktivity. Jaké by to byly?

Nenavrhuji nic. Mě tu nic nechybí.

Odsouzený B

1) Jaký je Váš věk?

28 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

Celkem 7 let (nyní již 15 měsíců ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Mám vystudované gymnázium a dva semestry na Univerzitě v Ostravě.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Byl jsem OSVČ v oblasti těžby dřeva, dřevorubectví. Ale byl to problém je to spíše sezonní práce, takže nebyly kšefty pořad a tam to začalo (*odmlčení, dlouhé zahledění do okna*).

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznicí?

Vím, že tady je docela výběr různých kroužků, ale já tím, že studuji učební obor Práce ve stravování, tak se o to moc nezajímám, protože bych na ně stejně neměl čas.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Jak jsem již zmínil chodím na dvouletý učební obor Práce ve stravování. Chodíme normálně do školy přímo v areálu věznice. Máme sudé a liché týdny a pondělí a úterý máme „cvika“. Tam co si uvaříme, tak si taky sníme. To je super, protože ve věznici je to jídlo fakt hrozný (*povzdech*).

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

Byl jsem původně ve věznici Rapotice (tam to bylo skvělý je to dobrá věznice (*smích*)), hrozný, že když to takto člověk řekne, ale je to prostě tak, jsem prostě tady a teď. Chtěl jsem v Rapoticích chodit do práce, ale vzhledem k závažnosti mého trestného činu jsem nemohl. Proto jsem si požádal o přesun do věznice Kuřim a přihlásil se ke studiu učebního oboru. Mám k tomu vztah, máma pracuje ve stravování a jsem si vědom, že je to další papír, který mě zase někam posune pak třeba při hledání práce.

Baví mě to sice mě to asi úplně nikam „neposunuje“, ale nové věci se tam dozvídám. Fungujeme jako celek. Tím, že mám maturitu, tak hodně věcí znám a vím nebo jsem je už někdy slyšel, tak pomáhám ostatním na cele. To mě baví, pomůžu rád. Předměty máme klasika: český jazyk, matematika, ekonomie, občanská výchova, stolničení a ta „cvika“.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Ano, knihovnu tady máme a já ji teda často využívám. Sice ty tituly nejsou nic moc a nemůžete do té knihovny jít osobně, vybíráte podle seznamu, což je někdy zajímavé, co vám pak přinesou. Já si teda nechávám posílat časopisy i nějakou literaturu z domu.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Hodně cvičím, abych trochu nějak vypadal (*lehké zatnutí svalů na rukách*), čtení, studium, opakuju si věci do školy a hodně pomáhám ostatním,

co se mnou chodí do školy. Třeba když máme před testem, tak si to spolu opakujeme. Snažím se jim třeba vymyslet v matematice podobné příklady, aby si to na tom trénovali.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích a zájmových aktivitách?

Já si to tak nějak umím vyhledat sám, ale můžeme se obrátit na vychovatele nebo speciálního pedagoga a vyptat se na možnosti a dostat nějaká doporučení. V těch zájmových aktivitách je tuším nějaký hodnotící období, tak tam je také možné se dozvědět nějak možnosti. Ale to, co jen tak vím, mě ta škola stačí.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, využijete?

Jak jsem již zmínil ten učební dělám pro další papír, který mě může nabídnout nové možnosti uplatnění na trhu práce. Takže já jednoznačně, ano!

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznicí vzdělávací a zájmové aktivity. Jaké by to byly?

Za mě asi jen víc jazyků a různé úrovně pokročilosti. Nic víc bych za sebe nenavrhoval.

Odsouzený C

1) Jaký je Vás věk

36 let.

2) Jaká je Vaše délka výkonu trestu odnětí svobody?

4 roky (nyní 7 měsíců ve výkonu trestu).

3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Jsem vyučen – Střední odborné učiliště, obor zahradník.

4) Jaké bylo Vaše pracovní zařazení před výkonem trestu?

Pracoval jsem jako dělník, tesař a skladník. Oboru, kterému jsem se vyučil, jsem se nikdy nevěnoval a ani v něm nepracoval. Ale doma jsem zahrádku obhospodařenou měl (*úsměv vyzývající k pochvale*).

5) Jste schopen vyjmenovat, jaké mají odsouzení možnosti vzdělávacích, zájmových aktivit ve věznici?

No to teda úplně nevím, ale pokusím se na nějaké vzpomenout. Jo filmový klub, šipky, nějaké sportovní aktivity, angličtina.

6) Jaké konkrétní vzdělávací a zájmové aktivity navštěvujete?

Já chodím do toho filmového klubu. Ale spíš tam víc nechodím, než chodím. Ne teda mojí vinou, ale ono se to dost často nekoná, takže o tom ani asi nemá moc cenu mluvit. No a pak chodím do vzdělávacího programu – celoživotní vzdělávání. To mě hodně baví, můžeme si i přát, co bychom chtěli probírat třeba v zeměpisu nebo dějepisu. Je to na 5 měsíců, chodíme tam 3x týdně dopoledne. Hodně věcí si znovu opakuji, některé jsem až teď pochopil. Čeština, za tu jsem hodně rád. Opakujeme si pravidla českého pravopisu,

v tom jsem nikdy dobrej teda nebyl. Jsem za to rád, že můžu toto vzdělávání absolvovat.

7) Z jakého důvodu jste se rozhodl účastnit vzdělávacích aktivit?

Jednak si nějak vyplníte čas ve věznici. A já chci jít na ten učební obor. Tam je to super. Tam když máte dobrý studijní prospěch, tak berete stipendium, neplatíte si pobyt ve věznici. Chtěl jsem se tam přihlásit hned, ale dostal jsem se do věznice v období, kdy už nešlo do toho učebního oboru nastoupit. Tak bylo mi doporučeno, ať si udělám to „celoživotko“, že to bude taková příprava a průprava pro ten učební obor. Takže to jsou moje plány a záměry.

8) Máte k dispozici knihovnu a sám si případně dohledáváte informace k probíranému učivu?

Knihovna tady je, ale víte, co je to blbý, že tam nemůžete jít. Prostě dostanete seznam knih a z toho si vybíráte. Pro mě je to docela těžký, neumím se v tom tak orientovat. Mě by vyhovovalo, kdybych si tu knihu mohl vzít do ruky a trošku se do ní začíst. Takže teď to řeším tak, že si objednáím vždy tři knihy a doufám, že se trefím a bude to ke čtení. Víte, já přečtu za měsíc 12 knih. Já, kterej jsem nikdy nečetl. Ale jinak bych se tady zbláznil.

9) Jak využíváte dále svůj volný čas ve věznici?

Jak jsem říkal, hodně čtu a koukám se na televizi.

10) Podporují Vás zaměstnanci (speciální pedagog, vychovatel, sociální pracovník, psycholog) ve vzdělávacích aktivitách?

Snaží se, probírají s námi, jaké jsou možnosti. No nejvíc teda na začátku, když nastoupíte do věznice, tak vám stanoví plán a tam vám právě říkají, jaké jsou možnosti ve věznici.

11) Domníváte se, že získané znalosti a dovednosti ve výkonu trestu po ukončení výkonu odnětí svobody, využítujete?

Tak doufám, že se mi podaří vystudovat i ten učební obor. I to celoživotní vzdělávání má pro mě velký význam. Víte, mám malou dceru a rád bych ji pomáhal s učením. Na to se těším (*odmlčení, slzavé oči*). To je pro mě nejvíc důležité.

12) Nyní máte možnost navrhnout pro věznicí vzdělávací a zájmové aktivity. Jaké by to byly?

Abych pravdu řekl mám nějaké věci, co bych uvítal, kdyby se změnily, ale nebude se týkat asi úplně toho vzdělávání, bude Vás to zajímat? Ta knihovna, to mě trápí, opravdu bych uvítal, kdybych mohl si jít tu knihu vybrat sám. Nejsou tady žádné venkovní zájmové aktivity. Ten pobyt venku tady hodně chybí. A když přijde návštěva, tak si s nimi ani nemůžu dát kafe z automatu. Ale to si spíš stěžuju, že?

Příloha 5: Přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznice Kuřim

Úvodní poznámky k rozhovorům

Ve věznici v Kuřimi byli odsouzení vybráni na základě požadavku výzkumníka, a to tři odsouzení navštěvující formální vzdělávání ve věznici. Byl stanoven i požadavek na předchozí vzdělání na svobodě, a to základní, odborné učiliště, střední škola s maturitou.

V den výzkumu jsem měla možnost na chvíli nahlédnout do výuky celoživotního vzdělávání. Ve třídě bylo celkem 12 odsouzených. Probíhala výuka zeměpisu, dělení republiky na kraje, významná města v krajích a osobnosti s nimi spojené. Každý odsouzený měl k dispozici mapu republiky a dělali si poznámky dle výkladu vyučujícího. Výuka byla velmi precizně připravena i s možností zhlédnutí krátkého videa k významnému městu či památce. Odsouzení to velmi vítali a byli opravdu aktivní a ukáznění. Přiznám se, že jsem se do výuky aktivně zapojila.

Obsah rozhovoru

1) Jaká je, prosím, Vaše pozice ve Věznici Kuřim?

Jsem pracovník odborného zacházení ve vězeňství – speciální pedagog.

2) Jak dlouho ve Věznici Kuřim pracujete?

Bude to celkem 24 let a z toho 17 let jako speciální pedagog.

3) Jaké vzdělávací aktivity pro odsouzené připravujete a vedete?

Společenská výchova a pohybová výchova.

4) Jakým způsobem probíhá výběr odsouzených ke studiu na učilišti?

Probíhá to v několika fázích. Jednak jako nabídka přímo odsouzeným, kteří splňují podmínky (minimálně délka výkonu trestu po celou délku studia, intelektuální předpoklady pro studium). Odsouzení o studium projeví zájem sami a pokud jsou v jiné věznici, požádají o přesun do věznice, která formální vzdělávání poskytuje. Odsouzený ale pořád „papírově“ zůstává ve věznici, kam nastoupil do výkonu trestu. Pak samozřejmě musí vykonat přijímací řízení.

5) Jak probíhá hodnocení formálních a neformálních aktivit?

Hodnocení formálních probíhá klasicky jako ve škole, takže známky, docházka a pak písemné hodnocení do osobní karty. U neformálních se sleduje aktivita /pasivita, pomoc vzdělavateli, i zde se vše zaznamenává do elektronické karty odsouzeného.

6) Co myslíte že motivuje odsouzené, aby se aktivně účastnili formálních a neformálních vzdělávacích aktivit?

Věříme a doufáme, že je to chuť si doplnit znalosti a vědomosti. Ale je v tom i změna prostředí – odchází na aktivity z oddílu a potkávají se s jinými odsouzenými. U studia na odborném učilišti je to stipendium a finanční výhody spojené s výkonem trestu odnětí svobody.

7) Pomáhají speciální pedagogové, vychovatelé studentům při studiu?

Ano, snažíme se odsouzené do vzdělávacích aktivit zapojit hned po nástupu do výkonu trestu. Pokud vidíme, že některý odsouzený je opravdu šikovný, snažíme se ho nasměrovat na další aktivity. Bohužel tu máme i problém, že odsouzení nemají výdrž a nemají návyky k povinnosti, takže docela často musíme odsouzené u aktivit „udržet“ intenzivní podporou.

8) Myslíte si, že jejich účast může být především (nebo jen) účelová?

U řady odsouzených asi ano, protože za tyto aktivity bývají pochvaly či dobré hodnocení a ty, jak odsouzení říkají, se „hodí, když chci jít na půlku“. Ale najdou se i tací, kteří opravdu chtějí studovat a zajímají se.

9) Zjišťujete zpětnou vazbu aktivně, např. pomocí nějakého hodnocení nebo evaluace, popř. ústně?

Ve svých aktivitách se ptám, co je zajímavá, co by chtěli, abych si pro ně připravil. Zpětná vazba probíhá pouze ústně a zápisem do osobní karty odsouzeného.

10) Jsou odsouzení podporováni ke vzdělávacím aktivitám osobami blízkými?

Ano, na to máme velmi pozitivní ohlasy od rodiny, když odsouzený ve výkonu trestu studuje a vzdělává se. Bývají velmi podporováni, např. tím, že posílají potřebnou literaturu, časopisy.

Příloha 6: Přepis řízených rozhovorů se zaměstnanci – věznic Rapotice

Úvodní poznámky k rozhovoru

Rozhovoru se speciálním pedagogem předcházela účast na vzdělávací aktivitě – výuka anglického jazyka. Odsouzení jsou na vzdělávací aktivity „svolávání“ přímo speciálním pedagogem. Dle seznamu přihlášených na vzdělávací aktivitu obejde jednotlivá oddělení. Odsouzení se pak hromadně přesunou do místnosti, kde aktivita probíhá. V den mé návštěvy se výuky angličtiny zúčastnilo celkem 5 odsouzených (skupina mírně pokročilí). Místnost měla standardní vybavení. Vyučující měl k dispozici magnetofon, tabuli. Aktivita začala kontrolou domácího úkolu (připraveni byli dva odsouzení). Speciální pedagog asi z 80 % mluvil na odsouzené anglicky. Odsouzení byli aktivní a snažili se čas určený pro vzdělávací aktivitu využít. Jeden z odsouzených si po ukončení výuky požádal o zapůjčení časopisu v angličtině, který mu speciální pedagog přinesl na požádání.

Obsah rozhovoru

1) Jaká je Vaše pozice ve věznici Rapotice?

Jsem pracovník odborného zacházení ve vězeňství – speciální pedagog.

2) Jak dlouho ve Věznici Rapotice pracujete?

Od 1. 2. 2011 (do září 2012 jako vychovatel, cca. 2 měsíce jako pedagog volného času).

3) Jaké vzdělávací aktivity pro odsouzené připravujete a vedete?

Výuka anglického jazyka pro pokročilé, dříve český jazyk a literatura, čeština pro cizince.

4) Jak probíhá hodnocení neformálních aktivit?

Vedeme si tabulku docházky a stručný obsah probírané látky. Do tabulky v Excelu, kde vedeme seznam odsouzených zařazených v konkrétní aktivitě, poznamenávám ke každé výuce, kdo se aktivity zúčastnil, kdo byl omluven (a z jakého důvodu), kdo byl např. u lékaře nebo v práci, na eskortě atp. Poté stručně vypíšu, co jsme probírali, kolik odsouzených se aktivity celkem zúčastnilo, popř. jestli se dopustili nějakého kázeňského prohřešku, nebo jestli se aktivita obešla bez kázeňských prohřešků.

5) Co myslíte, že motivuje odsouzené, aby se aktivně účastnili neformálních vzdělávacích aktivit?

Zcela jistě doplnění si vědomostí, v jazykových aktivitách rozvoj slovní zásoby, zlepšení komunikačních dovedností, uplatnění v běžném životě. Vytvoření správného žebříčku hodnot, smysluplné trávení volného času ve VTOS. Naučit se správně zacházet s penězi, aby se opětovně nedostávali do finančních problémů. Učí se řešit problémy (ne je odkládat), základní práce na PC.

6) Myslíte si, že jejich účast může být především (nebo jen) účelová?

U některých odsouzených ano, jejich snahou je pouze získání pochvaly či dobrého hodnocení k podmíněnému propuštění, jak odsouzení říkají „Chci žádat na půlku.“

- 7) Zjišťujete aktivně např. pomocí nějakého hodnocení nebo evaluace, popř. ústně, dotazníkem názor odsouzených na jimi navštěvované vzdělávací aktivity?

Ve své aktivitě, kterou pro odsouzené vykonávám, se zajímám, o co by měli zájem, co by si chtěli procvičit. Zpětná vazba probíhá, ale pouze ústně.

- 8) Jsou odsouzení podporováni ke vzdělávacím aktivitám osobami blízkými?

Přiznám se, že nevím. Nemám ani indicie od samotných odsouzených.

Příloha 7: obsah kurzů Rapotice

Český jazyk

Cíl: cílem aktivity je získávání vědomostí z oblasti českého pravopisu, gramatiky zdokonalení písemného projevu odsouzených;

Obsah aktivity: teoretická příprava, výklad, ověření znalostí;

Formy realizace: polootevřená skupina;

Metody: výklad, názorná ukázka, procvičování vědomostí, práce s učebnicí, referáty;

Frekvence setkávání: 1x týdně dle týdenního harmonogramu;

Délka setkání: 60 minut;

Místo konání: učebna vyhrazená zájmovým a vzdělávacím aktivitám;

Tematický plán:

1. Tvrdé, měkké a obojetné hlásky;
2. Vyjmenovaná slova;
3. Pravopis *bě/bje, vě/vje, mě/mně*;
4. Pravopis *ú /ů*;
5. Pravopis předpon *s -/se, z -/ze-, vz-/vze-*;
6. Pravopis předložek *s /se, z /ze*;
7. Pravopis zdvojených hlásek;
8. Psaní přejatých slov;
9. Dělení slov;
10. Psaní tečky, vykřičníku, otazníku a koncovky;
11. Tečky za číslovkami a zkratkami;
12. Pravopis velkých písmen;
13. Slovní druhy;

14. Podstatnájména, rod, číslo, pád, vzor;
15. Podstatnájména, skloňování;
16. Přídavnájména, vzory, skloňování;
17. Druhyzájmen, vzory, skloňování;
18. Druhyčíslovek, skloňování;
19. Slovesa, časování;
20. Slovesa – osoba, číslo, časzpůsob;
21. Časminulý, přítomný, budoucí;
22. Podmiňovacízpůsob;
23. Rozkazovacízpůsob;
24. Větajednoduchá – souvětí;
25. Skladbavěty, Podmět, přísudek, předmět, přívlastek, příslovečnéurčení.

Anglický jazyk a německý jazyk

Cíl: zaměření na komunikativní zvládnutí jazyka, získat tyto dovednosti do budoucího života;

Obsah aktivity: seznámit se s jednotlivými aktivitami, osvojit si slovní spojení k jednotlivým lekcím, upevňovat jazykové dovednosti;

Formy realizace: skupinová, individuální;

Metody: výklad, četba, náslech, rozhovor, praktická cvičení;

Frekvence setkávání: dle týdenního plánu programu zacházení;

Délka setkávání: 60 minut;

Místo konání: multifunkční místnost věznice Rapotice;

Tematický plán:

1. Individuální pohovor, zjištění znalostí, určení úkolů, představení plánu, pohovor s odsouzenými, testování znalostí výslovnosti, zadání úkolů k samostatné práci, pevný slovosled (podmět a přísudek), zájmena, číslovky, přídavné jména, členy;

2. Slovesa, základní předložky, instrukce, mluvení, pozdravy, časy, zadání úkolů k samostatné práci, samostudium;

3. Předložky, místa, lidé, jídlo, pití, vazby, slovesa čas průběhový, úkoly k samostudiu;

4. Jednoduché časy minulé, otázky, záporny, souvětí, časy předpřítomné, popis lidí, úkoly k samostatné práci;

5. Cestování, časy budoucí a prosté, modální tvary sloves, samostudium se zadáním úkolů;

6. Překlad textů, překlad filmů, opakování.

Anglický jazyk pro pokročilé

Cíl: zdokonalení v běžné komunikaci, rozšíření slovní zásoby, zvládnutí základů anglické gramatiky a získání schopnosti se dorozumět v základních životních situacích;

Formy realizace: polootevřená skupina;

Metody: výklad, četba, poslechová cvičení, praktická cvičení a procvičování vědomostí, rozhovor;

Frekvence setkávání: dle týdenního plánu (většinou 1x týdně);

Délka setkávání: 60 minut;

Tematický plán:

Výslovnost, fonetické symboly, abeceda;

Slovosled, jednoduchá věta, otázky (yes or no, wh- questions);

Členy (a/an, the);

Vazby „there is“ / „there are“, otázka, zápor;

Podstatná jména (množné číslo, počitatelná a nepočitatelná);

Přídavná jména (základní tvary, stupňování);

Zájmena (osobní, přivlastňovací, tázací, ukazovací);

Číslovky (základní, řadové);

Sloveso „to be“;

Sloveso „to have“;

Hodiny, čas;

Předložky;

Přítomný čas prostý a průběhový, tvoření otázky a záporu;

Slovesa „can“, „must“, „may“;

Čas minulý (prostý i průběhový), tvoření otázky a záporu;

Předpřítomný čas, tvoření otázky a záporu; srovnání s časem minulým prostým;

Příslovce, stupňování;

Spojky, věty vedlejší, otázky podmíněné;

Čas budoucí, otázka, zápor;

Využití přítomného času průběhového pro vyjádření budoucnosti; „going to“;

Předbudoucí a předminulý čas;

Rozkazovací způsob;

Frázová slovesa;

Konverzace na nejrůznější témata (rodina, volný čas, počasí, cestování, jídlo a pití atd.).

Dějepis

Cíl: získání vědomostí z oblasti českých i světových dějin;

Obsah aktivity: teoretická příprava, ověření znalostí;

Formy realizace: skupina polootevřená;

Metody: přednáška, diskuse, promítání historických a dokumentárních filmů;

Frekvence setkávání: podle časového rozvrhu aktivit, 1 x týdně;

Délka setkání: 60 minut;

Místo konání: kulturní místnost;

Tematický plán:

1. pravěk;
2. Egypt;
3. Starověký Řím;
4. Starověké Řecko;
5. zámořské objevy;
6. Evropa ve středověku;
7. České země ve středověku;
8. novověk;
9. První světová válka, vznik Československa;
10. Druhá světová válka;
11. poválečná éra;
12. opakování.

Zeměpis

Cíl: získávání geografických znalostí o ČR, získávání znalostí a vědomostí o zemích z celého světa, poznávání cizích kultur;

Obsah aktivity: teoretická příprava, ověřování znalostí;

Formy realizace: skupinová otevřená;

Metody: samostudium, přednáška, diskuse;

Frekvence setkávání: dle týdenního plánu aktivit;

Délka setkání: 60 minut;

Místo konání: kulturní místnost;

Tematický plán:

1. uvedení do studia, seznámení s tematickým plánem;

2. vznik světadílů a rozdělení světa;

3. severské země 1;

4. severské země 2;

5. severské země 3;

6. Evropa 1;

7. Evropa 2;

8. Evropa 3;

9. krásy České republiky;

10. krásy Slovenské republiky;

11. státy Jižní Ameriky;

12. státy Severní Ameriky;

13. africké státy;

14. Austrálie.

Finanční poradenství

Cíl: získání vědomostí, znalostí a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby dokázal finančně zabezpečit sebe a svou rodinu. Schopnost odpovědně spravovat osobní rodinný rozpočet, včetně zprávy finančních závazků s ohledem na měnící se životní situaci;

Obsah aktivity: teorie, diskuze;

Formy realizace: skupina polootevřená;

Metody: přednáška, výklad, diskuze;

Frekvence setkávání: podle časového rozvrhu aktivit, 1x týdně;

Délka setkávání: 60 minut;

Místo konání: multifunkční místnost Věznice Rapotice;

Tematický plán:

1. Úvod – seznámení se vzdělávací aktivitou, obecné seznámení s problematikou financí, slovník základních pojmů;
2. Rodinné finance – co jsou obecně peníze, mzda, plat-rozdíl, příjmy, výdaje, úspory, řešení úspor, účty;
3. Nebankovní sektor – reklama, spotřeba, leasing, půjčky;
4. Banka – funkce, úvěry, vklady, inflace, hypotéky;
5. Dluhová past – věřitelé, komunikace, splátkové kalendáře, reálná čísla;
6. Exekuce – vznik, orgány, žaloby, sloučení;
7. Zadlužení dopady na člověka – zdraví, práce, sociální pohled;
8. OSVČ, Podnikání, ŽL. – základní pojmy;
9. Sociální okruh – sociální dávky, podpory;
10. Úřad práce – evidence, podmínky, CV, rekvalifikace, vzdělání.

Pravidla silničního provozu

Cíl: poskytnout odsouzeným možnost získat nebo zdokonalit znalosti o provozu na pozemních komunikacích;

Obsah aktivity: teoretická příprava, ověření, opakování a aktualizace znalostí shora uvedené problematiky;

Formy realizace: skupinová;

Metody: přednáška, diskuse, testování, vyhodnocení;

Frekvence setkávání: podle časového rozvrhu aktivit, 1 x týdně;

Délka setkání: 60 minut;

Místo konání: multifunkční místnost;

Tematický plán:

1 - 4. Pravidla provozu na pozemních komunikacích;

5. Teorie a zásady bezpečné jízdy;

6. Ovládání údržbového vozidla;

7. Dopravní značky;

8. Dopravní situace a řešení průjezdů typy křižovatek;

9. Podmínky provozu vozidel;

10. Zdravotnická příprava;

11. Testování.

Příloha 8: Obsah kurzů Kuřim

Sociálně-psychologický výcvik

Cíl: specifické zaměření na odsouzené s nařízenou sexuologickou léčbou, působení na odsouzeného vedoucí k redukci poruchy, práce s trestnou činností, omezování nežádoucích jevů, osvojení sociálních dovedností, výchova k samostatnosti, přijímání odpovědnosti za sebe i za druhé, změna postojů a životních hodnot, získávání nových znalostí a poznání;

Obsah aktivity: nastolení vstupních témat (uvolnění bariér, vzájemné poznání, potřeby, očekávání a obavy odsouzených, formulace pravidel skupiny) a témat pro osobnostní, sociální rozvoj a rozvoj komunikace (schopnost přijmout odpovědnost za sebe i druhé, schopnost autoregulace a rozhodování, schopnost empatie, schopnost poskytnout emoční podporu, schopnost náhledu vlastní deviace, schopnost změny postojů vůči ženám, smyslové vnímání, sociální percepce, poznávání ve skupině a pozorování a naslouchání ostatním ve skupině);

Formy realizace: uzavřená skupina;

Metody: terapeutické techniky kognitivně behaviorální, pohybové, trénink asertivity, techniky pro rozvoj osobnosti, práce s terapeutickými kartami,

Frekvence setkávání: dvě skupinová setkání

Délka setkání: dvě hodiny

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky; Zpětná vazba.

Večerní klub

Cíl: společné setkávání odsouzených v rámci skupiny, učení mezním hranicím, působení autority, získávání nových znalostí a poznání, rozvíjení komunikačních dovedností, koncentrace pozornosti, pohybové dovednosti, učení se otevřenosti a sebevyjádření

Obsah aktivity:nastolení vstupních témat – techniky a hry sloužící k sebepoznání, jevištní formy na určité téma dva až více účinkujících. „Příliv a odliv“ forma vyprávění příběhu vybraného jedince, předem stanovená hesla a vše doprovázeno vypravěčem.

Formy realizace:uzavřená skupina

Metody:výklad, vlastní hra, nácvik, tématické diskuse

Frekvence setkávání:3x do měsíce

Délka setkání:1,5 hodiny

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Skupina setkání

Cíl: Skupina následné péče, stabilizační je zaměřená na práci s odsouzenými, kteří prošli intenzivním léčebným programem. Hlavní témata bloků náročné živostní situace a řešení konfliktů

Obsah aktivity: ověřování odpovědnosti v utváření náhledu na svoji deviaci, upevňování odpovědnosti za sebe i druhé, využití poznatků z předchozích skupin, posílení rodinného a partnerského zázemí, svobodné vyjádření svých pocitů a myšlenek.

Formy realizace: uzavřená skupina (8-15 odsouzených ve skupině)

Metody: výklad, monolog, dialog, individuální, skupinová práce, využití techniky

Pomocné techniky: kognitivně – behaviorální, pohybové, trénink asertivity

Frekvence setkávání: 1x týdně

Délka setkání: 1,5 hod.

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Společenská výchova

Cíl: poskytnout odsouzeným praktické návody, jak se chovat ve společnosti (na ulici, restauraci), jak správně stolovat, jak se oblékat, jak se připravit na návštěvu a jak se u ní chovat. Studijní materiál – literatura z oblasti Etikety a protokolu.

Obsah aktivity:základy vzniku společenského chování, formy mezilidské komunikace, cestování, návštěva kulturních zařízení, trávení volného času.

Formy realizace:skupinová výuka

Metody:diskuse, ukázky, ověření a upevnění

Frekvence setkávání:1x týdně

Délka setkání:45 minut

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Biologie člověka, zdravotvda

Cíl: základní informace o lidském těle, stavbě těla, poruchách a chorobách a zásadách první pomoci

Obsah aktivity:biologie člověka, anatomie člověka, soustava opěrná, pohybová, trávicí, dýchací, oběhová, nervová, vylučovací, kožní, rozmnožovací, dědičnost

Formy realizace:neuveveno

Metody:motivační pohovor, výklad s vysvětlením, ukázka, diskuse, ověření a upevnění

Frekvence setkávání:celková délka aktivity cca 6 měsíců v závislosti na zvládnání probíraných témat

Délka setkání:45minut

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Poslechový kroužek

Cíl: cílem aktivity je vedení odsouzených ke smysluponějšímu trávení volného času ve VTOS, snaha o relaxaci při poslechu hudby, navození klidu a duševní pohody.

Obsah aktivity:poslech reprodukované hudby, poslech různorodého žánru dle požadavků odsouzených, snaha o zlepšení nálady, uklidnění. Seznámení s novými hudebními styly a novinkami na hudební scéně. Krátké seznámení odsouzených s krátkou autobiografií interpretů a kapel

Formy realizace:uzavřená skupina

Metody:poslech, výklad, referát

Frekvence setkávání:1x týdně

Délka setkání:60 minut

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Videokroužek

Cíl: seznámení odsouzených s historií, současností naší a světové kinematografie

Obsah aktivity: projekce filmu – diskuse o díle

Formy realizace: hromadná

Metody: motivační, expoziční

Frekvence setkávání: 1x týdně

Délka setkání: 1,5 hodiny

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Myslivecký kroužek

Cíl: získání vědomostí o myslivosti jako formě zájmové činnosti, význam myslivosti při ochraně zvěře a přírody

Obsah aktivity: historie myslivosti, pobyt v přírodě, studium živočichů, rostlin, příkrmování a lov zvěře

Formy realizace: skupinová aktivita

Metody: motivační metoda – vyvolání zájmu odsouzených o problematiku myslivosti, monologické – výklad, popis, vyprávění, četba, aktivní účast odsouzených

Frekvence setkávání: 3x do měsíce

Délka setkání: 1 hodina

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Rybářský kroužek

Cíl: přiblížit odsouzeným vědomosti o rybaření jako formě zájmové činnosti, seznámení s významem rybolovu a ochrana přírody

Obsah aktivity: historie rybářství, studium živočichů a rostlin, lov ryb, příprava pomůcek pro rybaření

Formy realizace: skupinová aktivita

Metody: motivační metoda – vyvolání zájmu odsouzených o problematiku myslivosti, monologické – výklad, popis, vyprávění, četba, aktivní účast odsouzených

Frekvence setkávání: 4x do měsíce

Délka setkání: 1 hodina

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Rukodělný kroužek

Cíl: získání praktických, motorických dovedností, zručnost, vytrvalost při práci (započatou práci dokončit)

Obsah aktivity: práce přímo v dílně, práce s materiály jako jsou kovy, dřevo, plasty, sklo

Formy realizace: skupinová i individuální, max. počet 5 odsouzených. Řízená forma práce pod vedením pedagoga volného času

Metody: využití motivačních forem, motorické aktivity, kontrola znalostí

Frekvence setkávání: 4x do měsíce

Délka setkání: 9- 15 hod.

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Sebeobslužné a pracovní činnosti

Cíl: povinná aktivita programu zacházení odsouzených sloužící k vytvoření a upevňování pracovních návyků a péče o vlastní osobu. Specifické působení na odsouzené v oblasti dodržování hygieny, udržování čistoty a upravenosti vzhledu, udržování pořádku

Obsah aktivity: provádění úklidových prací, praní, žehlení, osobní hygiena

Formy realizace: Individuální

Metody: realizace formou motivační – jak a proč udržovat pořádek, fixační – neustálé zdokonalování již zvládnutých činností

Frekvence setkávání: dle rozpisů úklidových prací, průběžně

Délka setkání: neuvedeno

Materiální zabezpečení: čisticí prostředky na úklidové práce, žehlička, šicí potřeby, vlastní hygienické potřeby

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.

Kroužek stolního tenisu

Cíl: sportovní aktivity jsou zaměřeny na souhru, přátelské i soutěžní utkání, hra fair-play, porovnání výkonnosti, zvýšení úrovně, hry podle pravidel

Obsah aktivity:trénink stolního tenisu, emoční podpora, týmová spolupráce, přátelská i soutěžní utkání

Formy realizace:vyučování párové, procvičovací, vyučovací hodina

Metody:fixační – procvičování dovedností, klasifikační – kontrola a hodnocení výsledků, praktické – nácvik pohybových činností

Frekvence setkávání:čtyři vyučovací jednotky za měsíc (popř. individuálně dle zájmu)

Délka setkání:60 minut

Tematický plán:

Úvod;

Seznámení s obsahem a cílem setkání;

Výklad a popis techniky;

Realizace techniky;

Zpětná vazba.